

Кайролла Мұқанов

Аға буын мен жастардың,
әріптестер мен достардың,
мектептестер мен шәкірттердің
жылы сөздері мен тілектері

Теплые слова и пожелания
старшего поколения и молодежи,
сослуживцев и друзей,
одношкольников и учеников

Қайролла МҰҚАНОВ

**Аға буын мен жастардың,
әріптестер мен достардың,
мектептестер мен шәкірттердің
жылы сөздері мен тілектері**

—
**Теплые слова и пожелания
старшего поколения и молодежи,
составленные из друзей,
одношкольников и учеников**

Петропавл
2018

**УДК 908
ББК 26.89
М 16**

Қайролла Мұқанов

М 16 Мұқанов Қайролла, «Ағабуын мен жастардың, әріптестермен достардың, мектептестер мен шәкірттердің жылы сөздері мен тілектері. Теплые слова и пожелания старшего поколения и молодежи, сослуживцев и друзей, однокурсников и учеников». «Северный Казахстан» баспасы, Петропавл, 2018 ж., 256 б.

ISBN 978-601-80667-2-7

Кітапта аға буын мен жастардың, әріптестер мен достардың, мектептестер мен шәкірттердің автор туралы лебіздері мен ізгі тілектері берілген. Кітап қалың оқырманга арналған.

В книге приведены теплые слова и добрые пожелания автору старшего поколения и молодежи, сослуживцев и друзей, однокурсников и учеников. Книга посвящена широкому кругу читателей.

**УДК 908
ББК 26.89**

ISBN 978-601-80667-2-7

© Мұқанов Қ., 2018
© Издательство «Северный Казахстан», 2018

Арттағыға сөзің мен ісің қалса
Өлсөң де өлмегенмен боласың тәң
Абай

Бауырмалға мол-ау шіркін ел іші
Беріп жатыр батасы мен қол үшін
Өзінді өзің аямасаң егерде
Елің сені аяиды екен сол үшін
Қадыр Мырзалиев

Ескерткіш тозса да
Естелік тозбайды
Уақыт озса да
Ойларды қозғайды
Мұзатар Әлімбаев

Тәрбиенің мәні аға үрпақтың өз тәжірибесін, өз
құштарлығын, өз сенімін жас үрпаққа жеткізу болып
табылады.

A. С. Макаренко

Шын мәдениетті болудың бірден-бір жолы - өзіңнен
бұрынғы буыннан дұрыс тәрбие алу дұрыс үлгі көру.

Е. А. Бекетов

Жыр жазып отыргам жоқ мұндаусуға
Жеткенде бір ғасырдан бір ғасырға
Арман жоқ айтқан сөзім тірі қалса
Келешек үрпақтармен сырласуға
Қажімбек Салықов

Алғы сез. Вступительное слово

Құрметті оқырман!

Мен сексеннен асып тоқсанға қарай аяқ бастым. Осы уақыт ішінде еліме, халқыма біраз еңбек сінірген сияқтымын. Жуырда архивімді, газеттерді, шығарған аз-мұз кітаптарымды қарап отырып мектептес достарымның, қызметтес болған әріптестерімнің, менен үлкен аға буын мен менен кіші жас буынның өкілдерінің, қадірлес досжолдастарымның мен туралы жазған жылы сөздерін, ізгі тілектерін кездестірдім. «Жақсы сез – жарым ырыс» дегендегі соларды оқып, шынын айтқанда, бір марқайып қалдым. Өмірім зая кетпеген екен, еңбегімді жүрт бағалайды екен деп тәубаға келдім. Содан ойланып, замандастарымның мен туралы жазғандарын жинап бір кітап шығарсам деген шешімге келдім. Сөйтіп, осы кітапты құрастырып отырмын, кейінгі үрпақтарыма ескерткіш болсын, әрі сол мақалалардың авторлары кітап беттерінен өз қолтаңба-ларын көрсін деп құрметті оқырмандар, міне енді кітап қолдарыңа тисе, оқып, өз бағаларыңызды берерсіздер.

Уважаемые читатели!

Я прожив 80 лет, шагнул к далекому 90-летию. За эти годы не много и не мало трудился на благо народа и страны, встречался со многими замечательными людьми из старшего и молодого поколения. Школьные друзья, сослуживцы, ученики, родственники в газетах и книгах написали обо мне хорошие, теплые слова и пожелания. Прочитав их я решил собрать их и составить из них книгу. И вот перед Вами эта книга. К их словам я ничего не прибавил и из них ничего не убавил. Читайте как есть. Спасибо всем авторам и читателям!

Қ.М. Мұқанов

I –бөлім

Қайролланы тұған кезінен білемін

Біз, Қойман, Найманның балаларымыз. Тоқсанға таяп қалсам да Қайролла баладай әлі есімде. Қайролланың шешесінің аты Мағрыш, әкесі Мұқан. Қайролла 1930 жылы қыркүйек айында туды. Қазіргі «Ынтымақ» ауылында дүниеге келді. Мұқанның алдында екі баласы жастай қайтады. Сондықтан Қайролла туғанда кіндігін кесуге «Жүкенді шақырып әкел, балтасын ала келсін» деп құдық басында ойнап жүрген мәні жұмсады. Мен ол кезде 7 жаста едім. Әлі есімде, үй арасы жақын еді. Жүкен келіп балтамен кіндігін кесті. Туған баланың атын маған – Зейноллаға үқсас – Қайролла деп қойды. Жас кезінде мен Қайролланы ойнаттым, күттім. 2-3 жасында екеуміз ойнап жүргенде, Мағрыш оны іздеп келді. Мен Қайролланы жиналышп тұрған төсек арасына тығып қойғам. Анасы атын атап шақырғанда: «Мен мындамын, мен мындамын» – деп атып шығатын.

1931 жылы біз Степняк деген жерге көшіп кеттік, ал Қайролла осы «Ынтымақ» ауылында қалды. Мен Петропавлда землеустраительное училище оқып жүрген едім. Елде жұмыс істедім. Соғыс болғандықтан оқуды таstadtым. Ал Қайролла 3-інші сынып оқушысы еді. Ауыл мектебінің қазақша 4 сыныбын бітіріп, Дмитриевка селосына барып оқуды енді орысша 2-інші сыныптan бастады. Одан соң Марьевка орта мектебін үздік бітіріп Алматыға оқуға бармақшы болды. Онда баруға қаржысы болмағасын біз әкесі екеуміз ауылдан арзан бидай сатып алғып Петропавлға апарып қымбатқа саттық. Сөйтіп, Қайролла барып жоғары білім алды.

Анасына тартқан Қайролла мектепте оқып жүріп, шығармашылыққа бет бүрді. Ынtasы, зейінді Қайролла осы күнге дейін қызмет етіп жүр. Қаншама өлең, тақпак,

мақалалар жазып шығарды. Осындай ақылды, байсалды іні болғанын мақтанды!

80-ге толған жасына жас қосылып, жұбайы Күлзагимен бірге ұзақ өмір жасай берсін!

Демьяненко Петр Николаевич,
ветеран труда, одноклассник и друг юбиляра

Растить новое поколение

С Кайроллой Мукановичем я знаком давно. Мы вместе учились в одном классе в с. Дмитриевка. Время было трудное, сложное. Школа располагалась в приспособленном помещении, которое называли «Поповским домом». Кайролла Муканов жил в ауле Ынтымак Октябрьского (ныне Тимирязевского) района, в шести километрах от села Дмитриевка.

После окончания аульной начальной школы на казахском языке стал учиться в Дмитриевской семилетней школе на русском языке. Он был несколько старше нас, выделялся знанием учебных предметов, кругозором. Директором школы был Литвинов Михаил Степанович. Учителя – Самойленко М. В., Ковтюх В. Т., Калугин П. В., Радченко Р. И. и др. Казахский язык преподавал Кабиев Зейнолла Кабиевич. В нашем классе лидером был всегда Кайролла, его уважали, считались с его мнением. Он каждый раз рассказывал что-то новое, интересное. Библиотеки в школе не было, в то время книга была редкостью, а он все же что-то читал, а потом рассказывал нам. Шли годы, мы заканчивали семилетку. Кайролла написал мне пожелание, несколько четверостиший:

На долгую вечную память
Что ж качаешь предо мною
Белокурой головой.
Я давно пленен тобою
Друг мой милый, дорогой.

Услыши, друг, мое признание
Моих надежд не обмани.
Наша цель – получить знания
В школьные юные дни.

Март 1919 г. Дмитриевка, Мукалов К.

Это послание я храню уже 63 года. Он уже в те годы имел склонность к журналистике.

Он еще как старший меня наставлял: «Быть может, последний год учимся вместе, если в дальнейшем придется учиться порознь или еще что-нибудь, то пусть это послание останется тебе на добрую дружескую память, ты вспоминай меня взглянув на этот листок бумаги». Я так и ноступаю. Кайролла Муканов – это мой верный бесценный друг. Он помогал мне в учебе и многому напутствовал меня в школьные годы.

Судьба расперядилось так, что мы оказались в одном 8 – «А» классе Марьевской средней школы. В классе было 20 учащихся – 15 мальчиков, 5 девочек, а в классе «Б» – 15 девочек, 5 мальчиков.

Все годы до выпуска классным руководителем был Корпич Иван Илларионович, опытный педагог, воспитатель. В классе была дружеская атмосфера, по успеваемости класс был в числе лучших среди старших классов. У нас в классе лидерами были Лукин Виктор и Муканов Кайролла.

Марьевка – большое село – центр Октябрьского района. В школе опытные учителя: Шумилин В.И., Рабинович В.Л., Антфриева М.И., Шитикова Н.С. и др.

Кайролла общительный человек, быстро обрел школьных товарищей. Активно принимал участие в выпуске стенных газет, писал заметки, стихи. Вот одно из них:

Очень кстати совпадают
Имена их Петр
Один группу собирает,
А другой – редактор.

Кто их не знает?
Петя Орешин выпускает
Газету «Юный писатель»
Мы все трое как один,
Учимся как надо...

Марьевскую среднюю Кайролла закончил с серебряной медалью в 1952 г., поступил в Казахский государственный университет имени С. М. Кирова. Это престижное учебное заведение.

После окончания исторического факультета КазГУ в 1957 г. молодой выпускник Кайролла Муканов начал трудовую деятельность учителем истории средней школы Целинского совхоза имени Хрущева Октябрьского района, через год был назначен завучем этой школы. В 1959 г. был назначен директором Городецкой восьмилетней школы того же района. В этой школе он проработал директором 12 лет. Учил детей понимать и любить историю.

Разными дорогами приходят в школу учителя, и по-разному складывается их судьба. В декабре 1971 г. Кайролла был назначен заместителем заведующего Северо-Казахстанским областным отделом народного образования. С 1-го февраля 1995 г. по 1 февраля 2001 г. работал старшим преподавателем кафедры инновационных педагогических

технологий областного Института усовершенствования учителей.

Работая директором школы, заместителем заведующего облоно, сотрудником ИУУ, опубликовал в областных газетах «Ленин туы», «Ленинское знамя», республиканских газетах и журналах большое количество статей и очерков на педагогические темы.

За 44 года работы в сфере народного образования Кайролла Муканов внес значительный вклад для развития и совершенствования отрасли. За большие заслуги в этом деле он награжден орденом «Знак Почета», значками «Отличник просвещения СССР», «Отличник народного образования КазССР», медалью имени Ибрага Алтынсарина, медалью «За трудовую доблесть» в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина, Почетными Грамотами Верховного Совета Казахстана, Министерства просвещения КазССР, Северо-Казахстанского обкома партии и облисполкома и другими наградами.

Кайролла Муканов – активный общественник. Был членом Президиума Северо-Казахстанского обкома профсоюза работников просвещения и науки, членом областной Наблюдательной комиссии при облисполкоме, член Президиума областного общества охраны природы, член областного совета ветеранов. Он является активным членом Клуба краеведов при областной библиотеке имени Сабита Муканова.

После выхода на пенсию К. М. Муканов продолжает работать. Он много занимается краеведческой работой. Собирает материалы о земляках – североказахстанцах, работает сотрудником научного литературно-исторического, методического центра «Асыл мура» при областном историко-краеведческом музее. За время работы в центре издал ряд книг.

В периодической печати им опубликованы многочисленные статьи и очерки на педагогические, краеведческие и другие темы. И сегодня Кайролла Муканович продолжает исследовательскую краеведческую работу о людях родного края, об истории развития народного образования. Он – член Союза журналистов Казахстана, деятель культуры РК.

Поздравляю с 80-летним юбилеем, друг любезный! Желаю доброго здоровья на долгие годы, творческих успехов!

Викторов Евгений Иванович,
хозяйственный руководитель, первый
секретарь райкоцма партии, первый
заместитель председателя облисполкома

Все живое особой метой отмечается с ранних пор

Подумать только: я знаю этого человека шестьдесят лет! Все меняется, не меняется только он, Кайролла Муканов: он всегда учится. С самого детства по сей день этот умный, образованнейший человек пополняет свои знания. И это, пожалуй, отличает нашего Кайроллу Мукановича от тысяч других людей.

Когда встречаю его, всегда вспоминаю 50-е годы, я ведь родом из Марьевки, а наша Марьевская школа была единственной средней школой на всю округу: к нам съезжались из окрестных сел. Все ребята жили на квартирах. Кайролла старше меня, он одноклассник моего старшего брата Вениамина.

Вспоминается 1953 год – смерть Сталина, канун целинной иточни, потом хрущевская оттепель. Я всегда поражался тому, как они, эти ребята, были активны в такое непростое время. Все новые книги читали вместе. Бурно обсуждали.

Когда у нас появилась «Поднятая целина» Михаила Шолохова, то наш дом превратился в настоящую избу-читальню: при керосиновой лампе читали книгу вслух. Я тогда обратил внимание на Кайроллу, на его редкое умение слушать.

Класс, в котором учились Кайролла с Вениамином, был необыкновенным. Все выпускники, все до единого поступили в высшие учебные заведения! Им покорились вузы всего Советского Союза. Кайролла поступил в главный университет Казахстана – КазГУ им. С. М. Кирова, мой брат – в Омский медицинский.

Став студентами, они приезжали на каникулы, организовали драмкружок, ставили концерты. Причем трудились всегда на одном энтузиазме, никто им, конечно, за это денег не платил. Таким был дух времени, такими были они: сами повидавшие большие города, в которых довелось учиться, они не забывали про односельчан, считали своим долгом нести культуру в село.

Закончили институты, разъехались кто куда.

Кайролла Муканович приехал работать в Октябрьский район, в тогдашний совхоз имени Хрущева. Там как раз открылась первая средняя школа среди целинных совхозов. Директором школы был светлой памяти Иван Андревич Юндин. Кайролла сначала учительствовал, потом стал завучем этой школы.

Потом его направили директором школы в совхоз «Городецкий». Мы часто встречались, общались. Мне всегда было интересно, всегда поражали его интеллект, умение находить подход к людям, сдержанность, скромность.

Позже Кайролла Муканович переехал в Петропавловск. И снова уникальный случай – он более двадцати лет работал заместителем заведующего областным отделом народного образования. Сменялись заведующие, заместителем неизменно оставался он. За всю мою жизнь я знаю только

два таких примера: Кайролла и мой дядя Александр Васильевич Щербаков, два десятка лет замещавший Министра образования республики. Долголетняя работа на таком посту говорит о многих ценных качествах человека. Где бы ни трудился наш Кайролла, его всегда отличает редкое трудолюбие. Даже выйдя на пенсию, он невероятно не отдыхал ни одного дня: занимается общественной деятельностью, пишет книги, воспитывает подрастающее поколение.

И как всегда много читает, продолжает пополнять запас своих и без того обширных знаний.

Кстати, вспоминали наши земляки, которые учились вместе с ним в Алма-Ате: «В свободное от учебы время мы разбегались кто куда: кто в кино, кто в театр, кто просто пивка попить. А Кайролла где? А Кайролла как всегда в библиотеке!».

Я думаю, Кайролла Муканович и сейчас все свое время проводит в библиотеке и архиве, занимаясь исследовательской деятельностью.

Долгих лет жизни, дорогой Кайролла Муканович! С юбилеем тебя! Здоровья, благополучия и творческих успехов!

Аманжол Кошанов,
ҰГА-ның академигі, Қазақстан Республикасының
тылымға енбек сіңірген қайраткері

Ағартушы – ұстаз, қоғам қайраткері

10 інші жылдары Қазақ Мемлекеттік университеті айтуши білім ордасы болатын. Сол үлкенжоғары оқу орнына республикамыздың түкпір-түкпірінен талапты жастар өзіншімиз Алматыға білімге құштарлығына дәнекер болып келгенде орталыққа тоғысатын. Солардың бірі, бірегейі

біздің бүгінгі ел ағасы, белгілі ұстаз, мәдениет қайраткері Қайролла Мұқанұлы.

Менің өзбасым Қайрекең деген көңіл-ықыласым ерекші. Себебі біз бір заманың (дәүірдің) түлегіміз, бір мектепте оқып, бір мұғалімдер ұжымынан тәлім-тәрбие алдық. Одан бетер әкелеріміз бір-бірімен сыйласып өткен досжар адамдар болатын. Бір мектепте тәрбиеленіп, сол кезеңдегі басым идеологияның позитивті ұраншыл тағылымдарына барынша сеніп, келешек бақыт кілті оқуда, білімде деген қағиданы толық қабылдап өсken жеткіншектер едік. Сол уақытта қалыптасқан қоғамшылдық бағыт, халыққа қызмет ету деген үрдіс (қазіргі әркім өзі үшін деген қағидаға көрекар) шамасы бізben ажырамас санаалық ұстаным болып кетері күмән туғызбаса керек.

Қайрекең тегінен қабілет дарыған әулеттен болуы керек, мектепте санаулы дарынды оқушылар санатында болды. Онымен қатар жүдеп-жадап жүріп оқыса да (ол кездегі халықтың тұрмысы, ауылдан келіп оқыған балалардың жағдайы айтпаса да белгілі), ол сабакты ұқыпты, табиғатынан алымды зердесімен қабылдап, жүйелі пайымдайтын. Эліесімде, орысәдебиетінің Нина Степановна деген мұғалімі Қайрекеңнің «Софыс және бейбітшілік» (Л. Н. Толстойдың) романы бойынша жазған бір шығармасын таңырқап, бір сынып жоғары оқыған бізге үлгі ретінде алдымызға тартқаны есімде қалыпты. «Ауылдан кеше келген «Қайралла» (өзі осылай атайдың оқушысын) қалай ғана соғыс алаңында жаралаып жатқан княз Куракиннің өлім мен өмір арасындағы қиял-арманына бойлап, терең түсінуіне таң қалмасқа, тіптен де таңданбасқа мүмкін емес» дейтін бізге бір кезде жаңа үгым, сезім әлемінің есігін ашқан қарапайым селолық ұстаздарымыздың бірі.

Қайрекең оқушы кезінен-ақ білім бұлағы кітапты көп жинап, оқитын. Біздің кезімізде теле-компьютер, ай-пад

жүйелері мұлдем жоқ, тіпті радио-газеттің өзі тапшылық көзенде Ш. Айтматовайтпақшы: «Адамзаттың құндақталған рухани болмысының кілті – кітап әлемі» ғана шырағдан болатын көкірегі ояу жастарға Қайрекеңнің үйінен әкелген аузы құлыптаулы, тозығы жеткен ағаш сандықшасы болатын, іші кітаптарға толы. Тесік қалтадағы соңғы тыындары дүкенге түскен кітаптарға жұмсалатын. Қазір ойлап қарастақ, мектеп кітапханасы мен осы кітап әлеміне құмарлық жас азаматты келешекке бағыттаған рухани көпірлердің оірі болғаны құмән туғызбаса керек.

Қайрекеңнің табиғи дарыны оқуда да, мектептегі (1200 оқушысы бар, аудан орталығындағы бүкіл аудан балалары / іші сыйныптан кейін келіп оқытын жалғыз оқу орыны болатын) қоғамдық, ұйымдастыру қабілетімен де ерекше танылғанды. Онымен қатар біз – бір топ қазақ оқушылары үлттық сезіміміз ерте оянып, мектеп қабырғасында «Абай атындағы жастар ұйымын» құрып, оқуда, мектеп омірінде алдыңғы шептे болуымыз керек деп ол кездегі «Жас гвардия» романы мен сол аттас киноға еліктеп – ант шиганымыз да есімде. Осының басы қасында Қайрекең көпібасшы болатын. Келешектегі айтулы, ұлағатты педагогтың ұстаздық жолы осы біржылымшы мөлдір бұлақтан бастау алды десек қателеспеген болармыз.

Но, Қайролла Мұқанұлы ең алдымен талантты, ғасыр қызындығы мен озық ағартушылық идеяларды басына сипіріп, әрдайым өсүжолындағы қалыптасқан ұстаз, педагог жетекшілігіндең қатарында көбіне үлгі болғанын менімен шеңде Қазақ Ғылым академиясында қызметте болған айтулығынан-академик Кеңес Нұрпейісов, белгілі философ Мират Сужиков әрдайым реті келгенде Қайролла Мұқанұлының ілтиратпен еске алатын (әсіресе менің мектептес жолдастым екенін білгенде): «Ғалым болатын келешегі бар

еді, шамасы тұрмыстық күрмеуінен аспирантураға келе алмады-ау» деп шамалайтын.

Қайролла Мұқанұлының ғылымда, білімде өз таңдауы болды. Өзінің туған өлкесінде көп жылдар ұстаздық қызметте ірі-ірі мектептерге басшылық етті, ширек ғасырға жуық облыс қемеліндегі оқу жүйесін басқарды. Абыройлы, халық құрметіне лайықтағартушы-ұстаздәрежесіне көтерілді. Жалпы Қайролла Мұқанұлының ұстаздық тағылымы екі ғасыр тоғысындағы талай күрделі қындыққа толы дәүірде, Шоқан Үәлиханов сөзімен айтқанда: «Шын мәнінде білім мен ғылым әр адамның санасын, ар-ожданын мендемейінше, ол халықтың бостандық пен тәуелсіздікке жетуі мүмкін емес» деген қағидаға жету жолындағы сирек кездесетін құрескер жолы. Соңғы 60 жылға таяу уақытта ұстаздық-педагогтік әлемде, Солтүстік өңірде жас үрпақ, тәрбиесіндегі Қайрекен тұлғасы өзінің айрықша жемісті үлгісімен ерекшеленеді десек қателеспейміз.

Халықтың ұлы болмысы келешегімен тікелей байланысты бұл қызметте Қайрекен үлгі – тәжірибесі мен үшін біздің өңірдегі ұлы ағартушылар Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Жантелин, Спандияр Кебеев, Бекет Өтегілеуовтердің рухани жалғасы іспетті. Әсіресе 60–80 жылдар аралығында өлкедегі қазақ мектептеріне тікелей қамқорлық жасап, жебеуі көптің көңілі мен жадында.

Қайрекенің табысты жылдары Республиканыздың тәуелсіздік алған жылдарымен сәйкес – өлкеміздің рухани-мәдени қазынасын зерттеп, халық игілігіне жарату саласындағы жемісті еңбектері. Арнайы құрылған бастамашы топтың қызметі негізінде еліміздің мәдени, қоғам, тарихи қайраткерлерінің баға жетпес қазынасы халқымен қайыра көзайым болып қауышуда. Шал ақын, Кожаберген жырау, Құлеке, Мағжан ақын, Шоқан әuletін, Евней Бекетов сынды арманда кеткен ұлы азаматтарды,

кешегі XX ғасырдың 20–30 жылдарындағы өлкеміздегі танымал қайраткер Қошан Жантілеуов жайында зерттеушер жаңа заман талабы, рухани сұранысымызға лайық. Міне осы еңбектері үшін Қайрекең кешегі Одақ кезіндегі байрақтарымен қатар Республикаға еңбегі сіңген қайраткер атағына ие болып, Евней Бекетов атындағы белгімен марапатталғанын біз, қазақ зиялыштары, дән разылық сезіммен қабылдадық.

Қайролла Мұқанұлымен арамыздағы сыйластық, азаматтық достығымыз тағдырын өз алдына бізге дарытқан сыйы. Ақ пейіл, азаматтық қарым-қатынасымыз, сыйластығымыз, әкелеріміздің досшар көңілдерінің айғағындағы міне 60 жылдан аса еш кінәратсіз жалғасуда. Менің жеке архивімде осы жылдар ішінде, сонау студенттік шақтан ең іштескендік информации – шамасы Қайрекеңнің маған жолдаған хаттары. Бұл деректерде өмірдің әр кезеңіндеғі артүрлі тілек, қындықтар мен жетістіктер, достық ақыл-кеңестер, алдағы міндеттерге мәжбурлеу, рухтандыру (Қайрекең ақыл-кеңес бағдар сзызуға, шамасы, алдына жан салмайды, көбі оптимистік, позитив бағытта болады), т.б. қамқорлық жәйіттер. Бұл, әрине, шын пейіл, бір-екі жас үлкендігін ескергенде – ағалық нұсқаулар іспетті.

Окем Қошан Жантілеуұлымен аракідік хат жолдап, мешің жетістіктеріммен бөлісіп құттықтап қоятын кезінде. Ақниетпен жазылған хаттарды қабылдап Тәтем (әкемізді солай ататынбыз) елге барғанымда разылық сезіммен: «Осы жолдасың жарайды. Жақсы лебіз жарым ырысдеген. Теріне тартады ғой» – деп отыратын Тәтем.

Окем Қошан ақсақалды етене танып, жақсы білгендікten, ол кісінің Солтүстік өңірдегі мемлекеттк қоғамдық қызметі турасында арнайы естелік кітап шығару жөнінде Қайрекең көбінен есімізге салумен болды. Әсіресе менің жан-жақты біттейтін қызметім көп мұршамды келтірмей,

тартыншақтай берсем керек. Дегенмен биылғы жылы сәті түсіп, Қайрекең өзі бастамашы болып, «Халық қадірлекен қайраткер Қошан Жантілеуов» деген көлемді де келімді кітап жарық көрді. Қоғам, ел барша разы, «Тағы да бір өніріміздің ұлағатты қайраткері тарихтағы өз орнын, «Қалауын тауы қаланды» дегендейін. Біз, әulet Қайрекеңе алғысымызды білдіреміз.

Бүгінде Қайрекең сексеннің сенгіріне аяқбасып, сан·салалытынымдың енбегінің арқасында халқымыздың таңдаулы азаматтарының санатында. Халық руханиятына арналған өмірдегі сапарыңыз ұзағынан болғай деген тілекпен академик жолдасың Аманжол Қошанұлы.

Оразалин Сәкен Оразалыұлы,
бұрын прокурор болып істеген заңгер,
юбилиардің мектептес досы

Қайролла достан көп үйрендік

Мен 1950 жылы Октябрь ауданының орталығы Марьевкаға 8-ші сыныпты оқуды жалғастыруға келдім. Оқу басталғаннан кейін сол мектепке жиналған қазақтың жас жігіттерімен қыздармен таныстым. Сол жігіттердің біреуі Қайролла Мұқанов еді. Таныстардың ішінде Аманжол Қошанов, Қабдрахман Жарылғапов, Нұрғожа Бектұров, Мейрам Едресов, т.б. Қызы балалардан таныс болғаным Ләйла Шоланова, Дариха Нұртазина, Зәуken Оспанова, Мәриәм Қондыбаева, т.б.

Менің алғаштан байқағаным Аманжол мен Қайролла бұл мектептің еркесі деуге болатыны. Оқулары жақсы, өмірге деген көзқарастары дұрыс болған соң бұлар сияқты оқушыларды мектеп директоры, басқа мұғалімдер сыйлас, еркелетіп, өздеріне көмекші ретінде санаған.

Қайролла Мұқанов Учком председателі екен, мен де сол учкомға мүшеболып сайландым. Сабактан бос уақытымызды басқа балаларды тәрбиелеуге жұмысайтынбыз.

Аманжол Қошанов пен Қайролла Мұқановтың сол кездің өзінде орнықты, ақылды, оқығандары көп екендігі сезіліп тұрды. Осы жігіттерге елікеп мен де білімімді толықтыруға тырыстым.

Сол жылдары Қайролланың ықпалымен көп әдеби кітаптарды, әсіресе қазақ жазушыларының кітаптарын оқыдым. Жақсы кино келсе жиналып киноға барамыз. Кинолардың алдында, не болмаса артынан қызыбозбала болып бос кластарға кіріп әр темада әңгіме құратынбыз.

Осы жүріс-туыстардың үйімдастыруышысы Қайролла болатын. Әңгімеміз әзіл, қалжың, ойын болсада, Қайролла жиналғандарды оқуды жақсы оқуға, әдепті, тәртіпті болуға шақыратын. Аманжол Қошанов пен Қайролла Мұқановтың үйғаруышымен оқу оқып жүрген қазақ жастарына тәлім-тәрбие беру үшін, олардың өнерлерін ояту үшін «Абай атындағы достық жастар үйімі» деген кружок ашылды. Бұл кружок 2-3 жылдай әдеуір жұмыс істеді. Жігіттер, қыздар «Жастар дауысы» атты журналға мақалалар, өлеңдер берді. Ол журнал қазір 60 жыл өтседе оның редакторы Қайроллада сақтаулы.

Қайролламенің жандосым, қадірлі жолдасым. 60 жылдан аса оқуымыз, қызметіміз қатар келеді. Сол сыйластықпен осы күнге дейін келе жатырмыз.

Ардақты досым Қайролла Мұқанұлы! 80 жылдық мерекен құтты болсын! Жан жолдасың Құлзағимен жүз жаса, жан үяңа, балаларыңа, немерелеріңе, шеберелеріңе саулық, амандық тілеймін!

Ажар Баешова,

профессор, КазНУ им. Аль-Фараби, лауреат
Государственной премии Республики Казахстан,
премии им. Академика Е. А. Букетова,
доктор технических наук

Благодарю учителя

В школе села Городецкого района Шал акына (тогда – Сергеевского) дети разных национальностей учатся на русском языке. В начале 60 годов прошлого столетия она из восьмилетней была преобразована в среднюю, и директором ее был назначен Кайролла Муканович Муканов – выпускник Казахского государственного университета.

Он вел у нас уроки истории. То были не простые уроки, а увлекательные рассказы, они уносили далеко от нашего класса, в гущу событий: войн, революций. Вместе со своим учителем мы находились то в Древнем Риме, то в Афинах или на острове Крит, обитатели которого, как известно, стали неотъемлемой частью греческой мифологии. Мысленно мы принимали участие в раскопках, проводимых английским археологом Артуром Эвансом, и открывали легендарный Лабиринт. Позже мы «участвовали» в Великой Октябрьской революции, а спустя некоторое время с болью в сердце переживали тяжелые годы Великой Отечественной войны, восстанавливая события, в которых участвовали наши отцы и старшие братья.

Очень хорошо помню уроки обществоведения, которые Кайролла Муканович вел у нас в старших классах: как доходчиво он объяснял такие темы как смена общественно-экономических формаций, закономерность мирного сосуществования стран с разным общественным строем и т.д. Кайролла Муканович много знал. Его объяснения всегда были насыщены дополнительным материалом, вызывали живой интерес у учеников. Теперь, когда прошло много

лет, я думаю, что именно он, учитель истории, директор школы, смог посеять мечту во многих из нас.

К тому же К. М. Муканов создал сильный коллектив педагогов. Сейчас я смело могу заявить, что в те годы в Городецкой школе работала плеяда замечательных учителей: завуч, учитель географии Николай Васильевич Тимченко, учительница русского языка и литературы Эльвира Ивановна Панова, учительница математики Нина Федоровна Кротенко, учительница химии Екатерина Филимоновна Лебедева, учительница немецкого языка Зоя Корнеевна Чесенко... Благодаря знаниям, которые были получены от наших учителей, многие из нас смогли продолжить образование в высших учебных заведениях. Я поступила на химический факультет Казахского государственного университета им. С. М. Кирова, окончила аспирантуру, защитила кандидатскую, а затем и докторскую диссертацию. Могла ли девочка из далекого аула Баганаты, в котором была только начальная школа, мечтать о том, что станет профессором ведущего вуза страны? Нет, не могла, если бы в семи километрах от этого аула, в селе Городецком, не было средней школы и не руководил бы ею такой справедливый трудолюбивый человек, как Кайролла Муканович.

Проработав 12 лет директором Городецкой средней школы, он в 1971 году получил назначение на должность заместителя заведующего областным отделом народного образования. Ему приходилось много общаться, проявлять заботу о педагогах, оказывать поддержку выпускникам вузов, молодым родителям. Многие его вспоминают с благодарностью и признательностью.

Впоследствии, будучи на заслуженном отдыхе, он смог уделять больше времени исследовательской работе. Кайролла Муканович автор и соавтор книг «Тоқсан би», «Қожаберген

жырау», «Арманды ақын», «Жыр жұлдызы», «Арнаулар», «Ынтымақ ауылы», «Жұмағали Тлеулин», «Ұмысын» и др.

Кайролла Муканович награжден орденом «Знак Почета», медалью им. И. Алтынсарина и другими знаками отличия.

С 1995 года он работал старшим преподавателем кафедры инновационных педагогических технологий областного института повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров. С 2001-го – сотрудник центра «Асыл мұра» при областном музейном объединении, является автором статей, помещенных в энциклопедии Северо-Казахстанской области.

Кайролла Муканович многое сделал для популяризации нашего земляка, известного ученого, писателя, лауреата Государственной премии СССР, члена Союза писателей СССР Евнея Арстановича Букетова. При его активном участии создан музей Е. А. Букетова в носящей имя ученого научно-технической библиотеке в г. Перопавловске, из под его пера вышло немало статей, посвященных Евнею Арстановичу.

Поздравляя своего учителя, наставника с 75-летием, желаю ему дальнейших творческих успехов, крепкого здоровья, благополучия его детям, внукам и супруге Кульзаги Акановне.

Рыб Константин Андреевич,
директор лицея «ЛОРД», ученик юбиляра

Родом из детства

Хотя я не родился в Городецком, все школьные годы я был учеником этой школы. Я застал период становления этой школы. Можно сказать, что эта школа была детищем Кайроллы Муканова и дружного, молодого, компетентного

коллектива учителей-энтузиастов. Не только я, но каждый из тысячи ее выпускников оценивает ее судьбоносную значимость в своей жизни. Здесь наши нравственные истории, здесь закладывалась наше будущее и проходило наше самоопределение. В том, что мы такие, что мы несем через всю свою жизнь, есть доля причастности и наших учителей, и нашего директора Кайроллы Мукановича.

Мое первое знакомство с Городецким относится к 1957 году. Семилетнее образование становилось всеобщим. В Городецком началось строительство семилетней школы. Летом 1959 г. главный учебный корпус был построен. Итак, школа началась для меня в 1959 году. В этом же году она началась и для нового директора Муканова Кайроллы Мукановича, который, по сути, ее создавал как семилетнюю, а потом и среднюю. Это был и директорский дебют Кайроллы Мукановича. Перевели его к нам из Хрущевской школы нашего Октябрьского района. Медалист Марьевской школы, выпускник философского факультета Казахского государственного университета – он сразу сплотил вокруг себя работоспособный и молодой коллектив энтузиастов. Создавалась атмосфера, традиции, в которых происходило созидание личностей.

Дух времени и молодость учителей определяли и наполняли нашу школьную жизнь, имели решающее значение в нашем становлении. Запомнились праздники на День пионерии, когда на природе собирались дружины трех школ, проходили концерты, соревнования и пионерский костер, фестивали художественной самодеятельности в Марьевке.

Кайролла Муканович привил мне особое отношение к книгам. Помню, как прорабатывал он первоисточники, классику, энциклопедии, как рассказывал нам об археологических изысканиях Картера в Египте, о расшифровке

иероглифов Шампольоном об афинском Акрополе и римском Колизее, о Фермопилах и Марафонской долине. В первый год изучения истории я узнал, что такое «спартанское воспитание», «лаконичный стиль» (пришел, увидел, победил), «троянский конь».

Постепенно как эрудированный специалист, философ, он учил нас мыслить: анализировать, сопоставлять, находить причины, проводить аналогии и делать выводы. Мы учились критично мыслить, чего явно не хватает современному преподаванию. Предмет истории подращивал нас нравственно и интеллектуально. Когда стали говорить о проблемном обучении, как педагогической инновации, призванной формировать мышление, теоретический стиль, я находил что это в наших уроках истории уже давно работало.

Целина постепенно меняла облик села. Появились новые жители, новые улицы. В 1962 г. был образован Городецкий совхоз. А в школе появились приехавшие на целину новые учителя (Горячкина Э. И., Кротенко Н. Ф. и др.). Эльвира Ивановна учила писать сочинения, а Нина Федоровна учила математике и физике. Наши сочинения живо интересовали Кайроллу Мукановича. Он их читал. Нас он поддерживал, заботился, о наших итоговых результатах. Он и сам задавал нам сочинения. Например, о будущем нашего села. Давал задания по подготовке истории села. И на всю эту внеурочную работу хватало времени нашим учителям.

Мы постепенно становились личностями, которые обретали уверенность в себе и могли дерзать. Жизнь показала, что мы получили в школе хорошее развитие и смогли дальше противостоять обстоятельствам и обрести себя в этой жизни. Наша самодостаточность – это жизненная позиция, система ценностей и все, что позволяет, не сбиваясь с курса, реализовать себя.

Оценивая потом свою школьную пору, когда мне было уже с чем сравнивать, я осознал, насколько мне повезло со школой. Сейчас это называют конкурентоспособностью. А тогда это дало мне возможность отлично учиться на физмате, поступить по общему конкурсу в аспирантуру и Москву и стать самодостаточным специалистом.

После жестокой засухи 1963 года село снова стало подниматься. Все классы в школе имели параллели, а общее количество учеников приблизилось к 350. Было принято решение – школа станет средней. На школьном дворе появились новые корпуса, спортивный зал. В школе появилось новое оборудование по физике, химии, трудовому обучению, новый спортивный инвентарь. Расширился и педагогический коллектив. Благодаря авторитету К. М. Муканова как специалиста и руководителя повысился статус школы в районе.

В 1968 году Городецкая средняя школа давала свой первый выпуск.

Звезды светят неотраженным светом. Думаю профессионально, бережно и умно эту задачу в отношении нас решали когда-то и Вы, Кайролла Муканович. Подтверждением тому являются судьбы учеников. В нашем выпуске стала доктором технических наук, лауреатом Государственной премии Абильгаева Ажар. Во многих успехах выпускников есть доля труда учителя. И вся его жизнь.

Лебедева Татьяна Васильевна,
директор регионального центра переподготовки
и повышения квалификации государственных
служащих акимата СКО, ученица юбиляра

Учитель с большой буквы

Во второй половине 50-х годов ушедшего столетия село Городецкое тогда еще Октябрьского (ныне Шал акына) района взбудоражила новость: прислали нового учителя истории с университетским образованием директором местной школы. Семья Мукановых Кайроллы и Кульзаги благодаря своей коммуникабельности легко вошла в круг сельчан.

Городецкая восьмилетняя школа раснолагалась в нескольких саманных бараках около огромного совхозного сада. Учителем истории и директором школы Кайролла Муканович нроработал без малого 12 лет. Ему как креативному лидеру, стратегу и мотиватору удалось не только решить бытовые проблемы, но создать и выпестовать высококоминтеллектуальный сплоченный учительский коллектив, из восьмилетней создать среднюю школу.

Учитель – главная фигура на селе, носитель идеологии, несущий огромный груз общественной работы. Кайролла Муканович как историк, как пытливый краевед по крупицам восстановил историю села Городецкое, многие судьбы, его людей.

Как учитель он смог нас всех как-то сплотить, смотивировать на хорошие дела, приобщить к общественной жизни. Он всегда был образцом для подражания и Учителем, пред которым все выпускники Городецкой школы всегда готовы смиленно преклонить колени! Его мы не видели злым, крикливым, любой конфликт он гасил своей мудростью и признанным авторитетом. Идя в школу, мы могли

не выучить что-то на немецком, что-то по математике или литературе, но не выучить урок истории было невозможио!

Кайролла Муканович – трудоголик, каких еще нужно поискать! Вот маленький штрих. Родившись в казахском селе, окончив там школу на государственном языке, он слабо знал русский язык. Но чтобы достичь совершенства, он переписывал целые тома Толстого, Горького, Пушкина! А в классе нас поражал своей эрудицией, он цитировал классиков литературы, причем говорил: «Откройте страницу такую-то, третий абзац сверху начинался так...» и все совпадало, все было именно так.

Кайролла Муканович смог своим личным примером привить любовь к учительскому делу, и многие его ученики стали педагогами, директорами школ, гимназий и даже учеными.

Он всегда в эпицентре событий, а как общественный деятель, исследователь и краевед своими трудами дополнил и восстановил историю Северо-Казахстанской области, судьбы и факты.

Мы гордились, когда Кайроллу Мукановича из села, из глубинки перевели в город заместителем заведующего облоно. Радовались, когда в областном институте усовершенствования учителей он наделял своей мудростью учителей области.

Сегодня из-под пера выходят исторические очерки, издаются книги, где он автор или соавтор. Кайролла Муканович не знает покоя, он идет, чтобы вести за собой всех, кого он учил и кто по сей день учится у него – Человечности, Мудрости, Жизни!

Нашему учителю – 80 лет. Он молод душой, открыт всем ветрам, он по сей день в строю нашей бурной жизни.

Здоровья Вам, дорогой Кайролла Муканович, спасибо за то, что наша учительская семья Лебедевых и Бондаренко состоялась благодаря Вам!

Бубнов Геннадий Михаилович,
директор Городецкого совхоза, первый
секретарь райкома партии, ветеран труда

Прекрасный педагог, уважаемый человек

Превосходная должность –
быть на Земле человеком!

M. Горький

По направлению, после окончания Ульяновского сельхозинститута, я проработал в Сергеевском районе почти 15 лет с 1963 по 1978 год. Но с Мукановым Кайроллом Мукановичем встретился только в 1970 году, когда меня направили работать директором совхоза «Городецкий». При беседе в райкоме партии у Н. А. Болатбаева я высказывал свои сомнения в том, что справлюсь ли я с такой задачей, ссылаясь на молодость. В то время мне исполнилось только 29 лет, и для руководства большим хозяйством требовался определенный опыт работы с людьми. Но Нель Адгамович развеял мои сомнения, сказав, что в совхозе слаженный коллектив и старшие товарищи помогут быстро войти в колею. Так оно и получилось.

Трудовой коллектив был многонационален. В совхоз входило три населенных пункта: центральная усадьба с. Городецкое, аул Баганаты и с. Коноваловка (бывшая центральная усадьба Коноваловской МТС). Из специалистов главный агроном и старший прораб по национальности казахи, главный инженер – немец, главный ветврач – татарии,

остальные специалисты русские и украинцы. Это были не только хорошие специалисты, но самое главное – прекрасные люди во всех отношениях. Все по возрасту были старше директора, т.е. меня. Секретарь парткома хозяйства – Н.А. Трофимов – даже участник ВОВ, председатель рабочего комитета В.Г. Лебедев, зам.директора по хозчасти У.И. Ибраев, председатель сельского совета В.И. Боцвин встретили очень доброжелательно молодого директора.

Здесь впервые мы познакомились с директором средней школы Кайроллой Мукановичем Мукановым. Первое впечатление редко бывает обманчивым. На меня произвел очень хорошее впечатление этот невысокого роста скромного вида человек. В нем чувствовалась большая духовная сила и энергия, что подтвердилось в дальнейшем. Человек проявляется в делах, во взаимодействии с коллективом. Коллектив руководителей и специалистов всех звеньев совхоза и школы был как единый механизм касалось ли это работы, отдыха или воспитания молодежи. В единение школы и хозяйственная заслуга К.М. Муканова, который пользовался вполне заслуженным авторитетом не только среди учащихся и педагогов, но и у всех жителей совхоза. Все мероприятия, в том числе и праздничные не проходили без активного участия Кайроллы Мукановича. А традиции в совхозе были очень хорошие. Так, на проведение майских и октябрьских демонстраций собирались все население – от малых до ножилых. Школьные и совхозные мероприятия готовились и проводились совместно. Тон задавал педагогический коллектив, руководимый К.М. Мукановым. Школьным спортзалом пользовались не только школьники, но и молодежь села. На стадионах летом и ледовых катках зимой соревновались не только молодежь, но и взрослые. Закоперщиком и активным спортсменом был, как тогда казалось в приличном 45-летнем возрасте

секретарь парткома Н. А. Трофимов. Специалисты совхоза и учителя жили в основном в благоустроенных квартирах с центральным отоплением и водопроводом. Все в конечном итоге положительно сказывалось на результатах хозяйственной и экономической деятельности совхоза и учебного процесса школы. Большие праздники, такие как весенний сабантуй проводились с выездом на природу, где главным было не застолье, а чествование передовиков производства, ветеранов труда, лучших учителей. Все это сопровождалось концертами художественной самодеятельности, спортивными соревнованиями. Коллектив школы во главе с Кайроллой Мукановичем всегда в них принимал активное участие.

Я, как молодой руководитель, много полезного почерпнул у него для себя это уважительное отношение к людям работать с ними, находить компромиссы в сложных жизненных ситуациях, оказывать помощь нуждающимся.

В 2010 году отмечался 100-летний юбилей села Городецкое, и среди почетных гостей был К. М. Муканов. В числе почетных гостей он был не просто, потому что когда-то был директором Городецкой школы, а именно как человек отдавший много сил и труда воспитанию подрастающего поколения. При нем школа была в числе лучших школ района и области. К нему обращались за помощью с вопросами по житейским проблемам. Всегда спокойный и уравновешенный он мог выслушать жалобы и просьбы жителей села, содействовать оказании помощи. Ведь он был еще депутатом сельского и районного советов. То есть был не просто хорошим педагогом, но и человеком, которого ценили, уважали, любили и которому доверяли. Жаль что совместно с таким замечательным человеком пришлось поработать не очень долго. В декабре 1971 года Кайроллу Мукановича с повышением перевели на должность

заместителя заведующего в областной отдел народного образования. Но и после этого мы постоянно при встречах, как старые друзья, интересовались делами и здоровьем друг друга. Всегда доставляет истинное удовольствие встречать на улице этого невысокого человека с приятным дружественным лицом и доброй улыбкой. Даже в восьмидесятом году жизни он продолжает трудиться и приносить пользу людям. Я желаю ему крепкого здоровья, бодрости, счастья и радости!

Беева Зинаида Сергеевна,
заместитель председателя
облисполкома, ветеран труда

Человек родной земли

Я не случайно выбрала такой заголовок, потому как наш юбиляр Кайролла Муканович поистине Человек Сын родной Северо-Казахстанской земли. Он родился и вот уже 80 лет живет и трудится в нашем благодатном и красивейшем крае – крае белых берез, ковыльных степей, голубых озер, крае талантливых и одаренных людей.

Биография Кайроллы Мукановича схожа со всеми его сверстниками. Тяжелое, голодное, холодное детство, тяжелая учеба в годы Великой Отечественной войны, поиск своей линии в жизни. И он её выбрал – самую гуманную иуважаемую: учить детей, всегда и везде учиться, трудиться и служить своему Отечеству.

Он стал и остается по сей день – Учителем! Свою трудовую деятельность Кайролла Муканович начал в исторические годы страны – годы освоения целинных и залежных земель. Он не по наслышке знает, что такое Целина.

В 1957 году он стал учительствовать в Хрущевской средней школе Тимирязевского района. Как молодого подающего надежды специалиста его уже в 1959 году назначают директором Городецкой средней школы Октябрьского (ныне Шалакынского) района.

Первое мое знакомство с К. М. Мукановым произошло в 1966 году, когда я была избрана секретарем Сергеевского райкома Компартии Казахстана.

Курируя социальную сферу, мне неоднократно приходилось бывать в коллективах Городецкого совхоза. На центральной усадьбе была замечательная школа – одна из лучших в районе, да и в области. Под руководством Кайроллы Мукановича в школе был создан дружный, сплоченный коллектив единомышленников, который с успехом решал все поставленные перед ними задачи.

Как руководитель идеологического учреждения, Кайролла Муканович был одним из лучших пропагандистов и лекторов райкома партии, за что имел неоднократные поощрения.

Государственный подход к делу, высочайшая ответственность за выполнение поставленных задач, стремление к постоянному внедрению передового опыта всегда отличает стиль его работы. Это и послужило назначением его в 1971 году заместителем заведующего областным отделом народного образования, где он проработал почти четверть века до выхода на заслуженный отдых.

В 1976 году меня рекомендовали в депутаты областного Совета народных депутатов и на своей сессии избрали заместителем председателя облисполкома, курирующего социальную сферу.

Последующие почти 14 лет нам приходилось вместе решать многие вопросы, касающиеся развития народного образования области.

В этот период времени отделом руководили опытные, знающие свое дело руководители, отличники просвещения Казахской ССР – Сакун Виталий Иванович, Тимошенко Иван Иванович. Аппарат отдела был укомплектован очень квалифицированными кадрами с большим и творческим опытом работы, которые могли в любой момент оказать практическую помощь учреждениям народного образования.

В области шло большое строительство школ и дошкольных учреждений. Ежегодно вводилось школ – более 10. Нужны были квалифицированные кадры. Этим вопросом успешно занимался и решал Кайролла Муканович.

Принципиальность в работе с подчиненными всегда сочеталась с лучшими человеческими качествами – добротой и сердечностью. Именно поэтому к нему с глубоким уважением относились сослуживцы, руководители учебных заведений и детских учреждений.

В Кайролле Мукановиче высокий профессионализм и требовательность всегда сочетались с отеческой заботой. Каждый работавший с ним, обогащаясь его знаниями и опытом. Трудно перечислить всех его выпускников и воспитанников.

Благодаря его увлеченности и преданности педагогическому труду в области, да и за её пределами, немало талантливых, любящих свое дело специалистов, воспитанных К. М. Мукановым.

Активная трудовая и общественная деятельность Кайроллы Мукановича, общение с различными людьми, успехи и разочарования, радости и обиды – все это не уничтожило в нем положительных качеств характера: порядочности, скромности, интеллектуальности и благородства. Это человек широких взглядов, высокой культуры, настоящий патриот своей страны, интернационалист.

Подкупает Кайролла Муканович своей простотой, от него исходит положительная аура добра. Все, кто работал с ним или соприкасался в житейских ситуациях, чувствовали это. Он внимательно слушает собеседника и всегда старается помочь людям делом или советом.

К.М. Муканов, встречая свое 80-летие, вправе, с полной уверенностью сказать он честно, продуктивно работал на благо родного края, общества. Самые активные годы жизни были отданы развитию народного образования области.

В свои 80 лет он и сегодня полон энергии, продолжает активную общественную деятельность. Будучи на пенсии, он с 1995 года работает старшим преподавателем кафедры инновационных педагогических технологий областного института повышения квалификации учителей. Название кафедры уже говорит само за себя. В этом весь Кайролла Муканович!

А с 2001 года он – сотрудник центра «Асыл мура» («Золотое наследие») при областном музейном объединении. В его соавторстве вышло много книг о родном крае и его замечательных людях. Большая, кропотливая работа по истории развития народного образования в области, в целом родного края заслужили огромны почет и уважение среди североказахстанцев.

Лично я, все мои родственники искренне выражаем Кайролле Мукановичу благодарность за опубликование нескольких материалов в средствах массовой информации по истории открытия в области в 1948 году института усовершенствования учителей, методических кабинетов районах, инициатором и создателем которых был мой отец Беев Сергей Петрович, работавший в период войны и после (10 лет) заведующим областным отделом народного образования.

Конечно, заслуги Кайроллы Мукановича не были не замечены и не отмечены. Он награжден орденом «Знак Почета», многими медалями, государственными письмами и грамотами. Он носит почетное звание «Мәдениет қайраткері» («Деятель культуры»).

Сегодня, в день юбилея, желаю Вам, уважаемый Кайролла Муканович, крепкого здоровья, счастливых и долгих лет жизни, быть всегда в гуще свершений нашего родного Казахстана.

Не могу не привести слова четверостишия, написанные Вашим воспитанником Александром Курленя:

Принимай поздравления смело
И не числи себя в стариках.
Как бы время того не хотело
Все в твоих, неослабших руках.

Зейнолла Экімжанов,
жазушы, журналист

Шарапат тисін жақсыдан («Ленин туы» 26.10.1993 ж.)

Әркімнің жазу әдеті әр басқа. Өзгені қайдам, өзімді айтсам – көрген, білген жайымның өзін қағазға түсіруге асыға қоймаймын. Әсіресе белгілі бір адам хақында қолыма қалам ұстауға елп етіп отыра кетпеймін. «Мынау керемет!» деп нұсқаған біреудің жетегіне еріп кете бермейтінім де содан. Ал әбден екшеп алған соң жүйрігіме қамши басамын да, сол сәтте мені бөгеу оңай емес.

Мұны тілгетиек етіп отырғаным – бері салғанда соңғы он жылдың мұғдарында әрбір қадамы, әр сәті көз алдында өтіп келе жатқан бірасылазамат жайында жазуға отыруым.

Ол облыстық білім басқармасы бастығының орынбасары Қайролла Мұқанұлы Мұқанов десем, оны білетіндердің «Е, бәсе. Лайық-ақ азамат!» деуі әбден анық.

Кім туралы қалам тербесеңде әуелі оның бір оң қасиеті көңілді баурап тұрады ғой. Ал Қайрекең бойында мұндаі-лық бой жылыттар жақсылықтар асып жығылады.

Қайролла Мұқанұлы алдымен адам жанын жазбай сезіп, өзгенің қадір-қасиетін тани білетін сезімтал ма деймін. Эңгімелесе қалсаң аспай-саспайтын нағыз әз ағаның сыйпатын танисың. Оны әр сөзі, әр қымылыш-ақ сездіреді. Қисынды жерінде сәл ғана жымышп, әдептен асып кетпейтін сезімталдықпен бойында жақсы әсер қалдырады. Онымен қаншама жүздесіп, қаншама сапарлас бола жүре біреуге жер-жебіріне жете жекіре сөйлегенін, орынсыз айғайға басып, белден бүккен берекесіздігін яки дөкірлігін көрген де, естіген де емеспін.

Қызмет бабында не болмайды? Кей-кейде нығарлап айттып, нақты біреуді жағғыратын кез деболады ғой. Алайда, Қайрекеңе ондай мінез жат.

Несін айтартсын? Бірде оқу-тәрбие жұмысымен Қайрекеңмен сапарлас болып Совет ауданындағы Аралағаш мектебіне бардым. Сапардың мақсаты облыс мектептерінде қазақ тілін оқыту жайы болған соң Қайрекеңде ойындағы түйткілдерін ортаға салмақ ниетте екен. Амал нешік, бүл мәселеде істің бәрі мұздайқарапек болып жатпағаны да жанға батады. Қазақ тілінің асығы алшы тұрмай тұралап бара жатқанына оның жаны қалай ашымасын?

Бірақ мектеп басшыларының бәріне бүл қасиет жұға қоймапты. Өтпелі кезең, жаймашуақ нәрсе деп босқа елпілдеп жүргендер де табылып қалды. Не керек, облыс жүйесінің тізгінің қолында тұрғасын қамшыны сілтейтін жері осы еді. Алайда Қайрекең бет түгін тікірейте қоймады. Тек қызыл нұр қонғандай жүзінде ашынғандық табы сезілді.

Мүмкін өзгелердің де өзіндегі ақ тілімізге аланда майтыны жанын мұздай қарызы ма екен. Бірақ, анығы сол, бес саусағы бір жұдырыққа туйісіп кетпеді, үстелді де соққыламады. Айыпты дегендерді кейін алып қалып, жеке әңгімелесіп байыбына барып, сөзді сүйегінен өткізердей қылды. Мақтамен бауыздады деген осы да. Кейінің жанары төменшілікте, кейінің жұзі қызырып шықты.

Қайсы бірін айтып таусарсың, Қайрекең өзі болып аласып, өзі шешпейтін мәселелер жоқ десем, жалған емес. Кей-кейде хабарласа қалсаң не қаланың бір мектебіне, не оқу ісінің жайымен мекеме, үйымдардың бірінде яки облысаудандарында жүрген болып шығады. Енді бір көрсөң жиын, мәжілістерден табылады. Қызметке құс түрғанда барып, қонақтағанда келетін де сол.

Ал Қайрекең иғына жүктелген қоғамдық жұмыстар салмағы ше? Ол облыстық «Қазақ тілі» қоғамының алқа мүшесі ретінде облыстағы оқу ісіне жауапты адам. Оның бұл орайда туған тілдің тасы өрге домаласыншы деген ниет, тілегінде шек жоқ. Бұл құрғақ тілек, құрғана ниет емес, тікелей өзінің араласуымен тынып жатқан істер.

Содан шығады... Бірде облыстық «Қазақ тілі» қоғамының пленумы өтіп жатқан. Қоғамның сол кездегі басшыларының бірі белгілі ғалым Қабдөш Қалиұлы Қалиев баяндама жасап болған соң залдан нақты сауалдар, орынды талаптар қойыла бастады. Жасыратын несі бар, бұрынғыдай бұғып қалатын заман емес, жүртшылық тікелей жауаптан жалтармауды талап етіп, сөз салмағын сол кездегі облыстық партия үйымының хатшысы Н.А. Иваловаға сілтей сөйлемеді.

Мен Нелли Александровнаны көптен білемін ғой, не дер екен деген оймен аузын бағып қалдым. Бір кезде ол төбебен түскендей етіп;

– Құрметті жолдастар! Егер облыста қазақ тілінің өркендеуі ақсап, ойдағыдай болмай жатса оған кінәлі анау

– Қазір қазақ тіліне көзқарас өзгерді емес пе. Кадрлар жетіспеушілігі деген түйін тууып тұр енді. Оны өзін де білесің ғой. Сондықтан бір саңылауға тығын болмақ ниетім бар еді. Институт басшылығы өтініп, сұраған соң жай да жете бермейтін уақытымның бір бөлегін арнап, студенттерге сабак беріп журмін, – деді ол.

Е, Қайрекең сынды абзал азамат, жақсы ұстаздан тәлім алса, олардың көші өрге сілтеп, адымы ширап деген нық сенімде болдым.

Бірөзі бір өңірдің тірі тарихы, ұлттымыздың, оның тілінің бір тірегі Қайрекең қасиеті осындай. Құлзағи жеңгемізben жаразты жанұя болып, немере сүйіп отырған оның тұлғасына үнемі ризалықпен, тіпті қызғанышпен қараймын. Ақырын жүріп, анықбасып, тағдырбүйірган қадір-қасиетін өзгелерге танытып келе жатқан оған қалайша сүйсінбессің!

Мереке Тұралин,
журналист

Жүргінің жылуын дарытуш (26.09.1997 ж.)

Аттай қырық жыл балалармен рухани байланысын ұзбей, кеудесінде соғып тұрған жүргінің жылуын дарыту, өзі тынымсыз іздену, үйренумен бірге, миына тоқығандарын, көңіліне қонғандарын басқаларға үйрете білу екінің маңдайына жаза бермеген. Жүздеген, мындаған шәкірттерін түлетіп ұшырып, ырғайлы Есіл бойының барлық мектептеріне қанатымен су сепкендей көмегі тиген, мұғалімдер қауымымен ғана емес, облысымыздың бүкіл зиялы азаматтарымен мидай араласқан Қайролла

Мұқанұлы Мұқановтың үстаздық жолына көтерілген биігіне қарай «үстаздардың үстазы» десек, сірә де қателеспейміз.

Айтуға оңай болғанмен, үстаздықпен өткен 40 жылдың бұраланы да, бедерлі елестері де көп екендігі күмән тудырмайды.

Сонау 1932 жылдың бүгінгі күні дүние есігін ашқан Қайролла бастауыш білімін өзінің кіндік қаны тамған қазіргі Тимирязевауданының Ынтымақ ауылсында алады да, Дмитриевқадағы орысша жетіжылдық мектепке ауысады. Соғыс жылдарының сабағы оңай болған ба? Оқуға деген құштарлық жоқшылық, тапшылығымен жүдется де, алған бетінен қайтарып, жігерін жасыта алмайды. 1952 жылы Марьевка орта мектебін құміс медальмен бітіріп, қатарынан озған Қайрекең сол жылы Қазақ Мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінің философия бөліміне студент болып қабылданады. Үшінші курста оқып жүрген кезінде бұл бөлім жабылып қалады да, Қайролла сол университеттің тарих факультетіне ауысады.

Қайрекеңнің мұғалімдік, үстаздық жолы да осы факультетті бітірген 1957 жылы басталады. Тамыз айынан бұрынғы Октябрь (қазіргі Тимирязев) ауданындағы «Восход» кеңшарындағы (ол кезде Хрущев атындағы) Комсомол орта мектебінде тарих пәнінің мұғаймі болады. Мектеп табалдырығын аттағаннан-ақ оған алдымен балаларды зерттеуге, ата-анасын, аға-інілерін, апа-қарындастарын жақсы білуге тұра келгені шындық. Өйткені әр шәкірттің өзінше танымы, өзгеше мінезі бар. Жас маманды үстаздықтың алғашқы кезеңінің өзі еліктіріп, қызықтыра туследі. Мұның өзі бала оқытуға, тәрбиелеуге байланысты әдебиеттерді университет қабыргасындағыдан да тереңдей зерделеуге, елегінен өткізуғе итермелейді.

Ұйымдастырушылық және әдістемелік жұмысқа икемін байқаған мектеп директоры келесі оқу жылының басынан бастап оны мектеп директорының оқу-тәрбие жұмысы бойынша орынбасары етіп тағайындалады. Ал 1959 жылдың 15 тамызында қазіргі Сергеев ауданының Городецк орталau мектебіне директор болып аудысады. Осы мектепте ол табаны қүректей 12 жыл директорлық қызметті атқарады. Шағын ғана орталau мектеп бұл жылдары іріленіп, 1967 жылы орта мектепке айналады. Соған сәйкес материалдық базасы нығайып, оқу-тәрбие жұмысы алға басады. Мектеп жақсы қырларынан ауызға алынады.

1971 жылдың желтоқсанында Қ. М. Мұқанов Солтүстік Қазақстан облыстық оқу бөлімі менгерушісінің бірінші орынбасары болып тағайындалады. Бұл қызметті ол үзліссіз, 23 жыл қатарынан 1994 жылдың 1 қазанына дейін атқарады. Осы кезеңде білім беру саласында ғана емес, елміздің қоғамдық-саяси өмірінде, тіпті адамдардың психологиясында қаншама езгеріс болғанын толық пайымдап, екшетіндің өзі оңай шаруа емес. Жауапты, елдің кез алдындағы мұндай қызметті соншама жыл абырайлы атқару үшін жеке басының біліктілігі, кәсіптік шеберлігі, парасат биіктігімен қатар, ішкі түйек-сезімнің, мінездайлығының, замаи талабына жауап берудің қажет болғаны шындық

Қайрекенің бірінші орынбасарлықтан кейін сол мекемеде үлттық мектептер белімін басқарғанын білеміз. Ал 1995 жылғы 1 тамыздан бастап облыстық мұғалімдер белімін жетілдіру институтының инновациялық-педагогикалық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы.

Қ. М. Мұқановтың облыстық білім басқармасындағы қызметінің соңғы 5 жылын белгілі алғанның өзінде қыруар істерге үйітқы болып, өзі басқарған мәселелер бойынша тұшымды табыстарға қол жеткізілгенін көреміз. Мәселен, «Қазақ ССР-індегі тілдер туралы» Қазақ ССР Занын 2000

жылға дейінгі кезеңге іске асыру жөніндегі облыстық білім басқармасының бағдарламасын» Қайрекең жеке өзі әзірлеген, бұл бағдарламаны орындау жолында өзі де көп тер төккені, кедергілерге кезіккені шындық.

Айталық, 1990–1991 оқу жылы облысымызда (бұрынғы шекарасында) 6162 оқушыны қамтыған 49 қазақ мектебі, және 30 аралас мектеп жұмыс істесе, 1994–1995 оқу жылында 61 қазақ мектебі, 38 аралас мектеп жұмыс істеді. 40 орыс мектебінде қазақша бастауыш кластар ашылды. Осы мектептер мен кластардың барлығында 8627 оқушы туған тілімізде оқыды. Тұтас алғанда 1990–1991 оқу жылында жалпы қазақ балаларының 24,6 проценті ана тілінде оқыса, 1994–1995 оқу жылында бұл көрсеткіш 34 проценттен асты.

Осы кезеңде 5 толық емес қазақ орта мектебі орта мектептерге айналды. Облыстық қазақ мектеп-интернаты 1992 жылдың 1 қыркүйегінен интернат үлгісіндегі қазақ реальды гимназиясы болып қайта үйымдастырылды.

Осынау жылдары қазақ мектептеріне педагогикаларын даярлау мен орыс мектептерінде қазақ тілін оқытуға көп еңбек сінірілді. Мәселен, Петропавл пединститутында (қазір университет) қазақ мектептеріне қазақ тілі мен әдебиеті, математика және информатика, физика-информатика, химия-биология мұғалімдерін және орыс мектептеріне қазақ тілі мұғалімдерін даярлайтын қазақ бөлімдері ашылды. Өкінішке орай, өркен жая бастаған осынау істер соңғы кезде түрлі сылтаулармен сүйылыш бара жатқанға үқсайды. Бәрі ақшага келіп тірелгенде интеллектінің, рухани өмір саласының кейін сырыла беретіні бекер емес. Ал мұның өзі болашақтың тамырына, өскініне балта шабумен тең.

Қ. М. Мұқановпен қызметтес болғандар оның облыстық мектеп-интернаттар мен балалар үйінің материалдық-техникалық базасын нығайтуда, оку-тәрбие жұмысын жетілдіруге барынша күш салғанын атап көрсетеді. 1992

жылы Полудино балалар үйінің жаңа корпусы бой көтерді. Интернат мекемелерінің жаңа оқу жылына және қысқы жағдайдағы жұмысқа әзірлігінің облыстық байқауы жыл сайын Қайраекеңің басшылығымен өткізіліп келген. Байқау қорытындысы бойынша таңдаулы интернат мекемелерінің құрмет грамоталарымен наградталып, бағалы сыйлықтар тапсырылғаны қазір көрген түстей елестейді. Қысқа жіп құрмеуге келмей жатса, не шара?! Заман осылай тұра бермес, тұзелер.

Біздің интернат мекемелеріміздің негізінде оқу-тәрбие жұмысының түрлі мәселелері бойынша бірнеше дүркін аймақтық және республикалық семинарлар, конференциялар өткізілгенін педұжымдар ұмыта қойған жоқ.

Мен Қайракеңмен тонның ішкі бауындағы жақындастып, араласып кеткендер санатында жатпасам керек. Жақсының жақсылығы, тындырыған ісі, жүрегінің жомарттығы алыстан-ақ білініп, көрініп тұрады ғой. Өз басым оның азаматтық тұлғасын, білімдарлығын, ойға түйгендерін екі тілде бірдей тең жорғалатып қағазға түсіре алатын қабілетін, еңбекқорлығын қатты қадірлеймін. Қайраекеңің белгілі ғалымдармен, ақын-жазушылармен, өнер қайраткерлерімен достық қарым-қатынаста болғанына, оны әлі де үзбегеніне дәлел-айғақтар толып жатыр. Оның достары мен тілеулестері де көп. Университетте қатарлас оқығандардың Қайраекең туралы біраз лебіздерін өз ауыздарынан естігенім бар. Бәрінен де ол оқудан жалықпайды, уақытын босқа өткізбеуге тырысады, ізденімпаз. Осы қасиеттері оқығандарын тоқи білуге де септескен. Мен Қайраекеңің алқалы жиындарда, шағын той-томалақтарда сөйлегенін естідім, көппен араласқанын көрдім. Бірақ асып-тасып, ақылгөйсі сөйлегенін естіген емеспін, жұрт ортасында кеүде көтергенін көрген емеспін. Сыпайылық пен кішіпей-ілділік те азамат тұлғасын биіктете түсетіп тәрізді.

Басқаларды білмеймін, іс нәтижесі тоннамен яки текше метрмен есептеуге келмегендіктен бе, әйтеүір мұғалімдер, дәрігерлер, журналист байғұстар көбіне-көп еңбегінің әділ бағасын алудан кешегі үкімет тарапынан да, бүгінгі үкімет тарапынан да қаражу көріп келеді. Қайраекеңнің ұстаздықта арнаған 40 жылдының «КСРО оқу ісінің үздігі», «Қазақ КСР оқу ісінің үздігі» белгілерінен басқа «Құрмет Белгісі» орденімен, «Ұлы көсемнің 100 жылдығы құрметін-дегі» және ІІ. Алтынсарин атындағы медальмен ғана бағалануы тым қораш сияқты көрінеді маған.

К.М. Мұқанов қашаннан қоғамдық жұмыстардан бойын аулақ ұстамаған. Ол Халықаралық «Қазақ тілі» қоғамы облыстық бөлімшесінің бюро мүшесі әрі оның төрағасының орынбасары, облыстық ақсақалдар алқасының, арадгерлер кеңесінің, облыстық табиғат қорғау қоғамы төралқасының мүшесі. Жеке уақытына қиянат келтірсе де, тапсырылған істі аяқсыз қалдырып көрген емес.

Қайраекең тарихшылығына қоса әдебиетпен көп шүғылданатынын, оны құлай сүйеттінін қадай айтуымыз керек. Оның мақалалары, ой-толғаулары республикалық, облыстық басылымдарда жіңі жарық көріп жүргенінің куәгеріміз. Оған халық ағарту ісі, оның тарихы, еліміздің, әсіресе жерлестеріміздің арасынан шыққан ақын-жазушылардың, ғалымдардың шығармашылығы, ғұмырнамасы ең жақын тақырыптар.

Байлыққумай, білім қутған, ұстаздық жолынан айнымаған ағамыздың отбасы да ынтымақты, берік. Женгеміз Кулзаги жоғары білімді мұғалім, қазір – зейнеткер. Балаларының барлығы жоғары оқу орындарын бітірген. Улken қызы Роза Алматыда экономист. Одан кейінгі Сарасы Петропавл педагогикаджіндегі тарих пәнінің оқтушысы. Алматыда ҚазМУ-дің тарих факультетін және Мәскеуде шығыстану институтының аспирантурасын бітірген Гүлнары тарих

ғылымының кандидаты, Солтүстік Қазақстан университетінің оқытушысы. Ұлы Марат Новосибирск мемлекеттік университетін бітіріп, қазір сол қалада қызмет істейді.

— Адамдардың өмір сүруі формасы жағынан ұқсас болғанмен, мазмұн жағынан үйлесе бермейді ғой, — дейді Қайраекен. — ол тұрғылыстар тұрмыстың тауқыметін де аз көрген жоқ. Бірақ тағдырыма разымын. Ұстаз ретінде саналы ғұмырымды бала тәрбиесіне, болашақтың іргетасын қалаута, өз Отанының ұлдары мен қыздарын тәрбиелеуге арнап келемін. Армансызбын демесем керек, бірақ аға тұтар шәкірттерім бар, ынтымақты отбасым, көнілдес жарапдарым бар, өміріме, тағдырыма өкінбеймін.

Ралым Қадірәліұлы,
ардағер ұстаз

Айтулы азамат

Бұл кісі жөнінде жүрек жарды жылы лебіздерелу, алпыс жас мерейтойлары қарсаңында айтылып еді. Енді бүгін жетпіс жасы да келіп отыр. Бұл дабелгілі белес, үлken асу. «Жетпіс жаста илеген терідеймін» немесе «Жетпіс келді төтелеп, Қарліктең жетелеп», — деп Шалакын атамызайтқан екен. Бұл жерде Қайрекен қартайып, тұғырдан түсіп отыр деген ой келмейді. Оған ешкім де келісе қоймас. Бұл жолы да оның қабілетін, іскерлігін, табиғи дарынын паш етіп, көрінбей келген қырларын айқындаі түсуді мақсат етіп отырмыз.

Мен Қайролла Мұқановты жетпісінші жылдардың басында кездестіріп таныстым. Екеуміз де бір ауданың тұмасы болсақ та туған ауылымыз, оқыған мектебіміз бен институтымыз әр жерде болғандықтан бұдан бұрын кездесудің сәті түспеген еді. Сол танысадан кейін бірге

осіп, біте қайнасып кеттік, әлі күнге дейін солай болып келеді. Бізді жақындастырған оқу жүйесі, мұғалімдік мамандық. Сол кездегі облыстық оқу бөлімінің бастығы Сакун Виталий Иванович деген адам болатын. Тамаша басқарушы, іскер, білгір педагог еді. Ол көргендік жасап, озінің орынбасарлығына Қайролла Мұқановты таңдап алады. Қайракеңнің білгілігін, аса сауаттылығын (екі тілге де) бағалаған болуы керек.

Әрине, оқу жүйесі қазанша қайнап жатқан өмір, бәленше мың окушы, бәлен жұз мұғалімдер қауымының сұранысын, қажетін қанағаттандыру оңай жұмыс емес. Қысқа жіп күрмеуге келмес дегендей әлі күнге дейін жетіспеушілік байқалады. Міне, осындай үлкен істің басында Қайракең де болды. Табандылық, ақылдылық, шеберліктің арқасында осы қызметті абыроймен атқарады, елдің алғысына да бөлениді.

Қайролла Мұқанов осы жасқа жетіп отырса да, қылау шалған жоқ, тіпті самайы да ағармаған. Ішкі дүниесінде бірден байқала қоймайтын қасиеттер баршылық. Оны бірге болған әріптестері, жолдастары ғана аңғарар. Иі жұмсақ, мінезі ауыр. Нақтылы және тиянақты сөйлейді, аса асқақтамайды. Қайрекең құйса толмайтын, толса аспайтын дейтін адамдар қатарына жататын кісі. Қысқасы, арық айтып, семіз шығатынның өзі. Әрине, мұндай қасиеттер ер адамның пешенесіне жазыла бермейді. Шаутартып, жасы жетпіске келсе де, адал ниетпен өзінің еңбекқорлығын әлі де көрсетуде, ақ ниетін жастардың бойына сініруде.

Қайрекеңнің қабілеті, еңбекшілдігі жайында институтта бірге оқыған жолдасы тарих ғылымдарының докторы Кеңес Нұрпейісов Алматыда кездескенмізде былай деген еді. «Қайролла Мұқанов институтты бітіргеннен кейін Алматыда қалса, бұл күндері бізден бұрын академик болып отыратын еді ғой...». Осы сөзді бір мектепте оқыған досы

академик Аманжол Қошанов та, ақын Кәкімбек Салықов та, дипломат Сәлім Құрманғожин да, архитектор Шота Уалиханов та қайталаған еді. Осындай белгілі адамдармен шынайы дос болып, иғі қарым-қатынаста жүруінің өзі Қайрекенің дәрежесінің жоғары екенін байқатады.

Әрине, ол шын көңілмен ден қойып, ғылыммен тікелей айналысса, үлкен нәтиже шығарарына ешкім де күмәндана қоймас. Бірақ адамды әрқашан тұрмыс билейді ғой, елге оралуының да себебі бар шығар. Өз қабілетін осы жерде де сарқа пайдаланып, облысымызға елеулі еңбегін сіңіре білді. Облыстың оқу жүйесін басқарушылардың бірі бола отырып, мектептердің оқу-материалдық базасын нығайту, қазақ мектептерінің санын, сапасын арттыру, тілді дамыту сияқты құрделі мәселелерді байыппен, ақылға сыйымды, жылы сөзімен кеңес беру арқылы шешіп отырды. Қызмет болған соңғыншылықтарда кездеседі. Соның барлығына көнбестікпен қарап, ұстамдылықта бағындырады. Мықтылармен тізе теңестіруді, біреуге кек қайтаруды, алдынан көлденең шығуды білмейді. Бірақ облыстың оқу бөлімін өгіздей өрге сүйреді деп айта аламыз. Сөйтіп, осы қызметте табан аудармай 23 жыл атқарып, құрметті демалысқа шыққан екен.

Қайролла Мұқанұлының балалық шағы – бал дәурен кезі аса жайлы өтті деп айта алмаймыз. Үш жасында шешеден айырылады. Осы кезден бастап кәріәжесінің қамқорлығында, тәрбиесінде болыпты. Ынтымақ ауылы (Тимирязев ауданы) – бұрынғы Октябрь ауданында Қазақстанның 13 жылдыры атындағы колхозы болған таза қазақ ауылы. Онда бастауыш мектеп қана бар. Қайрекең сол мектепке түсіп, тәмамдайды. Соғыстың қайнаған шағы. Экесі Мұқан әскерге алынып, Қызылжар қаласындағы әскери зауыттардың біріне жұмысқа қалдырылады. Әскерге жарамды деген ел азаматтары соғысқа аттанып кетеді. Солардың

қатарында Қайрекеңің бүкіл ағайын-туыстары да бар. Луылда кәрі-құртаң, бала-шаға, жесір жеңгелер ғана қалады. Қайрекең бастауышты бітіргеннен кейін тұрмыс жағдайына байланысты әрі қарай оқи алмайды, бір жыл отырып қалады. Тек Хамза деген ағасы соғыстан жараланып, елге оралғаннан кейін ғана жағдай түзеле бастайды. Ол ауылдан 7 км. жердегі Дмитриевка селосынан почта таситын болып орналасады. Орыстармен сауда-саттық жасап жүреді, таныс болып араласа келе жас Қайролланы /Дмитриевка селосындағы орыс жеті жылдық мектебіне орналастырады. Ондағы мақсаты бала орыс тілін үйренсе, келешек өз нанын өзі тауып жер деген ойы еді. Орыс тілін білмеген баланы 5-сыныпқа алмай, кері шегеріп 2-сыныпқа отырғызады. Орыс үйінде пәтерге орналасады. Тұрмыс төмен болса да, үйден келген азғантай нан мен орыстың картобын талшық қылып күн көреді. Сенбі, жексенбі күндері үйде болады. Дегенмен сабактан қалмайды, үйренеді, талпынады, бірте-бірте ілігіп те кетеді. «Жығылған үстіне жұдырық» деп сол кездері әжесі де дүние салады. Экесі тек 1946 жылы ғана оралады. Бірақ Қайрекең окуынан қалмайды, қандай қынышылық болса да оқудан күдер үзбейді. Ол жастайынан зерек болды, ол мектепке бармай тұрып хат таныған, «Ленин туы» газетін мұдірмей оқитын болған.

Сол орыс мектебінде оқып жүргендे Абайдың, Әбділда Тәжібаевтың, Пушкиннің, Лермонтовтың өлеңдерін танысып, құмартқан Қайрекең өзі де өлең жазуға машықтанады. Сол бала жігіт шағында егін ору, шөп шабу, отын жинау, масақ теру сияқты күнделікті күйбелен җұмыстарын атқарапып, соғыс ауыртпалығын үлкендермен бірдей көтереді.

Орыс жеті жылдығын тәмамдағаннан кейін әрі қарай оқу іздеп, орта білім алудың қамын қарастырады. Сөйтіп 1949 жылы аудан орталығы Марьевка селосындағы орысша орта мектептің 8 сыныбына келіп түседі. Екі тілді

қатар меңгерген Қайрекең 1952 жылы осы мектепті қуміс медальмен бітіріп шығады. Сол кездегі айтулы мектепті үздік бітіріп шығу әркімнің қолынан келе бермейтін жәйт. Академик Евней Бекетов, одан кейінірек академик Аманжол Қошанов, т.б. атақты адамдар бітірген мектеп еді бұл. Әрине, Қайролла Мұқановтың бар мақсаты оқу, жоғары білім алу болса, одан ол еш тайынған жоқ. Қазақ мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетіне қабылданады. Кейін бұл факультет жабылып, студенттер сол университеттің басқа факультеттеріне ауыстырылады. Ал, Қайрекең тарих факультетіне ауысып, оны 1957 жылы жақсы бітіріп, дипломын алады.

Одан кейін туған еліне оралып, Октябрь (қазіргі Тимирязев) ауданының Комсомол орта мектебінде еңбек жолын бастап, тарих пәнінің мұғалімі болып орналасады. Келесі жылы мектеп директорының оқу-тәрбиежұмысы жөніндегі орынбасары болып тағайындалады, одан кейінгі жылы сол аудандағы Городецк мектебіне директор болады. Сол мектепті табаны құректей 12 жыл басқарады. Атқарған қызыметінің заң кетпегендігінің күесі – 1971 жылдың аяғында облыстық оқу бөлімі меңгерушісінің бірінші орынбасары болып тағайындалуы еді. Соңғы қызыметті 23 жыл атқарып, содан зейнеткерлікке шығады. Алайда ол қол қусырып үйде отыра алмады. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтында, одан кейін бүгінге дейін «Асыл мұра» орталығында істейді.

Қайролла Мұқанұлы тыныш адам болса да, тынымсыз жан. Оның қоғамдық жұмыстары да бастан асып жатыр. Облыстық «Қазақ тілі» қоғамының алқа мүшесі, ақсақалдар алқасының, облыстық ардагерлер кеңесінің мүшесі, облыстық табиғат қорғау қоғамы президиумының мүшесі. Осы қоғамдық жұмыстарға белсене араласып, өзінің іс-тәжірибесін, білімін бере білуде.

Қайрекең әдебиетпен де шұғылданады. Жазғандары республикалық, облыстық баспасөз беттерінде жиі-жіңі шығып тұрады. Мектеп қабыргасында жазып жүргендерінен бастап есептеген болсақ, жүздеген мақалалары, ондаған әңгімелері, бірнеше өлеңдері жарық көрген екен. Ондағы котерген мәселелері әр қылыш болып келеді. Оның ірі-ірі саяси, тарихи, әдеби мақалалары көптеген жинақ кітаптарға да енді. Олар – С. Мұқанов, F. Mұсірепов, Е. Бекетов, А. Пушкин, М. Жұмабаев, Қожаберген жырау, Б. Ізтөлин сияқты ұлы тұлғаларға арналған жинақтар. Соңғы жылдары бағдарлама, сезідік, тарихи-әдеби тақырыптарға көлемді сибектер жазып, олар кітап болып шығып жатыр. Мәселен, «Тарихи ұғымдар мен терминдердің» қазақша-орысша сөздігі, Авторлары Қ. Мұқанов пен Г. Мұқанова. «Қазақстан тарихының бағдарламасы». Авторлары Қ. Мұқанов пен Г. Мұқанова. «Тоқсан би». Авторы Қ. Мұқанов пен С. Жұмабаев. Алда жаңа кітаптар шығару жоспарланып отыр.

Қысқаша айтқанда, Қайрекеңнің қасиеті алдымен білімділігімен анықталады. Оқу, білім, әдебиет саласында саналы өмірін сарп еткен адам. Мінезі, тілі, білімі, қабілеті жағынан алғанда төрт аяғы тең жорға дей аламыз. Өзің-нен өресі көп жоғары екенін білмесен, ығына кеткенінді байқамай да қаласың дегендей, Қайрекеңнің осы сегіз қырлылығының бүгінгі зиялы азаматтардың көшілігі біледі, үлкен құрмет тұтады.

Қайролла Мұқанұлы Мұқановтың осындағы ұлан-ғайыр сибегі азда болса бағаланды. Ол «Құрмет белгісі» орденінің ишері, Кеңес Одағының және Қазақстан Республикасының халық ағарту ісінің үздігі, Ыбырай Алтынсарин атындағы т.б. медальдармен, Оқу министрлігінің грамоталарымен марапатталды.

Жануясына келсек, жұбайы Құлзағи жоғары білімді үстаз, қазір зейнеткер, 4 баланың анасы. Үлкен қызы Роза

Алматыдағы халық шаруашылығы институтын бітірген, экономист, Алматыда тұрады. Сара Петропавл педагогиституның тарих факультетін бітірген, педколледждің оқытушысы, Петропавлда тұрады. Гүлнар Алматы мемлекеттік университетінің тарих факультетін бітіріп, одан кейін Мәскеудің шығыстану институтының аспирантурасын аяқтады, тарих ғылымдарының кандидаты, Петропавлдағы университеттің оқытушысы. Ұлы Марат Новосібір университетін бітіріп, сол қалада қызмет атқарады.

Солардың бәрінің алтын діңгегі болып табылатын Қайрекең амандық, ұзақ ғұмыр, баянды бақыт тілейміз.

Татьяна Журавская,
журналист

Костры счастья и истины Кайроллы Муканова

(«Северный Казахстан» – 24.09.2002)

Когда в декабре 1971 года директора Городецкой средней школы К.М. Муканова неожидано вызвал к себе заведующий облоно, тот несколько призадумался – вроде провинностей никаких.

Сакун был немногословен: «Решили назначить тебя замом. Работать в школе умеешь, постигай новую науку».

Почему заведующий, слывший человеком очень требовательным к кадрам, сделал тогда своей правой рукой не руководителя показательного учебного заведения, а директора из глубинки, для многих оставалась загадкой. Сакун же не сомневался: негромкая слава тихой сельской школы дорогостоящая.

Принял Кайролла Муканович эту семилетку в 1959 году в удручающем состоянии: здание – аварийное,

парти - допотопные, да и те требовали ремонта, в коллективе - ни одного педагога с высшим образованием. Вскоре достроили новую школу. Затем она стала «обрастать» учебными мастерскими, кабинетами и даже библиотека появилась. Вот так развернулся непробивной с виду директор при поддержке руководителя хозяйства Х. А. Калыкова.

В 1967 году семилетка получила статус СШ и шла о ней вокруг добрая молва. За модными нововведениями здесь не гонялись, но вокруг Муканова объединились талантливые педагоги, которые спокойно и небезразлично вели своих воспитанников в мир знаний. Без окриков и понуканий. И, наверное, поэтому в Городецкой средней с процентом по всеобучу, как и с другими показателями, всегда был порядок. Сказались в том и «университеты» Ивана Андреевича Юндина, директора Хрущевской СШ, где с новеньким университетским дипломом Муканов делал первые педагогические шаги в качестве историка, а затем и завуча. «Вышколили» его по всем правилам: про методику, и про хозяйственные дела понятие имел, так как именно Юндин первым в целинном сельском регионе завел у себя интернат.

К слову сказать к данному пришкольному учреждению у Кайроллы Мукановича отношение особое. Помнит, как мальчишкой добирался пешком за наукой от Ынтымака до Дмитриевки, как скитался по квартирам со сверстниками, потому когда ему как заму поручили беспокойную интернатовскую и детдомовскую сферу, не жалел сил, добиваясь, чтобы дом при школе стал для ребят больше, чем просто крыша над головой. Сумел, о чем свидетельствуют имидж североказахстанских вышеназванных учреждений, высокие правительственные награды Муканова.

И еще одна зарубка в памяти. Глубокая. Иона-как новая точка отсчета в главном деле жизни. Кайролла, как и его пульные сверстники, получившие в военное лихолетье

начальное образование на казахском языке, далее продолжил учебу в русской школе. Пришлось снова идти во второй класс и при этом не всегда понимал рассказ учителя и текст из учебника.

Но не зря говорится: капля камень точит. Ко второй четверти новичок уже освоился, в четвертом классе стал ударником, а в пятом – даже делал доклад по грамматике. После семилетки тоже долго выбирать не приходилось. В районе было лишь две средние школы – Марьевская (русская) и Ленинская (казахская). Выбирал первую. Приходилось непросто но паренек старался, закончил с серебряной медалью и в 1952 году поступил в КазГУ, на философское отделение.

Тогда особых дебатов о языке не вели. Родители отправляли детей туда, куда добираться сподручнее. Безусловно, столь блестящее образование, как Муканов, получили не все, многим всеобучевская неразбериха ломала планы и рассеивала мечты. И тогда, когда выбор языка обучения стал определяться другими мотивами, Кайролла Муканович приложил немало усилий к тому, чтобы он не ограничился формальными рамками. К тому времени Муканов возглавил в облуправлении образования отдел национальных школ и школ общего типа. Можно здесь привести выигрышную статистику, но скажу, и это не будет преувеличением, что именно ему, автору программы облухо по реализации Закона о языках, принадлежит в том пальма первенства.

Опять, как в пору директорства – ставка не на модный лозунги раздирающие душу дебаты, а незаметная на первый взгляд предметная работа – подготовка кадров, реорганизация школ, интернатов, многочисленные рекомендации, публикации в газете (кстати, с «СК» он сотрудничает уже четверть века) и, наконец, учебник и словарь.

Единственный в своем роде знаток детских душ Януш Корчак писал, что в каждом есть искра, способная зажигать костры счастья и истины, надо лишь, чтобы педагог сумел раздуть из этой искры яркое, чистое пламя. И кол скоро речь идет о Муканове, то к его детским кострам счастья можно смело плюсовать костры истины, зажженные им в ребячих наставниках. Здесь вполне уместно говорить о двух школах – взрослой и детской, успехи в которых даются огромным терпением. А наградой за то – дружба с наставником, которая не исчезает за школьным порогом. Многие его бывшие выпускники, как, к примеру, Константин Рыб и Ажар Абильтаева (Городецкая СШ, медалисты) пошли по стопам учителя. Первый – возглавляет престижный лицей, вторая – кандидат химических наук, преподаватель Казахско-Турецкого университета.

Этот список можно продолжить и за счет слушателей кафедры инновационных педагогик обЛИУУ, где работал Кайролла Муканович уже после оформления на пенсию. Но педагоги, как известно, не уходят в запас, а потому учитель продолжает зажигать костры счастья и истины уже в качестве научного сотрудника центра «Золотое наследие» при областном музейном объединении. Учит собой, ибо как сказал Лев Толстой, все воспитание сводится к тому, чтобы самому жить хорошо. И К. М. Муканов, которому на днях исполняется 70, живет именно так. Этим принципом руководствовался и в воспитании собственных детей, потому не случайно в авторах учебников и пособий имя отца вместе с именем одной из дочерей. Гульнар – кандидат исторических наук, преподает в СКГУ тот же предмет, что и когда-то отец в школе.

Не подводят родителей и другие дети... в день юбилея они, конечно же, соберутся за семейным дастарханом, поднимут бокалы с искристым шампанским и произнесут

тепло и любовно: «За тебя, папа». И к тосту присоединяются все те, кого когда-либо судьба свела с этим человеком.

Дәстен Баймұқанов,
сөбек ардагері

Елін сүйген азамат

Азаттықтың азапты жолының тәлім-тәжірибесі мен өкініш-сабактарын ұмытпау үшін барша мұрамызды түгендеп, тиянақтап, жарыққа шығаруымыз қажет-ақ. Сол үшін де «Мәдени мұра» атты кешенді бағдарлама мемлекеттік деңгейде қолға алынуда. Соның бір нышаны ретінде тарихтан өзінің орынын ала алмай келе жатқан Алаштың тағы бір ардағы ортамызды оралғандай болып отыр. Ел мен жер тағдыры, ұлт азаттығы мен тәуелсіздігі үшін бел шешіп құрескен сол жолда құрбан болған жерлес зияллыларымызды ұлықтауды мақсат тұтқан облыстық тарихи-әлкетану мұражайы жанындағы «Асыл мұра» орталығы Қайролла Мұқановтың авторлығымен Алаш қайраткері Абылай Рамазанов жайында «Елін сүйген азамат» атты кітап шығарды.

Абылай 1871 жылы қазіргі Шал ақын ауданы Семиполка селосының маңында Майлыштың Қаратомар жайлауында дүниеге келіпті. Алдымен ауыл молдасынан оқып, сауатын ашып Троицк медресесінде, Стамбул, Қазан қалаларында оқыған, қазақшада, орысшада сауатты. Алаш партиясының құрамында болды. Қазақ елінің патша отаршылдығынан құтылып, өз алдына автономия алудың қолдан, халқына жанашып болған. Көп елдерді аралап, жер көріп, әртүрлі халықтардың тұрмыс жағдайымен, әдет-ғұрпымен танысқан. Ол өз халқына алдыңғы қатарлы елдердей

тұрмыс құрып, мәдениетті болуын тілеген. Сол үшін өзі де күрескен, жастарды оқу-білімге шақырған.

Жынырда тәуелсіздік күні қарсаңында Бескөл селосында кітаптың авторы Қайролла Мұқанов және «Асыл мұра» орталығының мүшелері Ғалым Қадірәлі, Социал Жұмабаевтар сөйлеп, Абылай Рамазановтың қазақ елін отарлау жүйесінен құтқарып, ұлттық тең құқылықты орнату, оқу-ағарту ісін жетілдіріп, өркениетті елдер қатарына қосу талаптарын жүзеге асыру барысында алаш зиялышары Әлихан Бекейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаевтармен пікірлес, қызметтес болғанын, саяси аренада бірге болғанын айтты.

Мәжілісте сейлекен бескөлдік ақын Мәнап Ысқақова кітаптың құндылығын, нақты тарихи дерек көздеріне сүйене отырып жазылғанын, әсіресе, өлкеміздің тарихын танып-білуде өте құнды еңбек екенін айта келе, сөзін өлеңмен өрнектеді.

Абылайдың немерелері ауыл шаруашылық ғылымының кандидаты Аязбен жоғары лауазымды заң қызметкері Ілияс және келіні Бәзила да қуаныштарын бөлісті. Абылайдың шөбересі, 8 жасар Қанат Рамазанов ән орындап, мәжілісті думанға бөледі. Бұл күні Абылай Рамазановтың баласы Үкітай Рамазановтың қуанышында да шек болмады.

Жақсыбай Самрат,
жазушы, журналист

Мұраны мұқияттағандар

Қызылжардың ежелгі тұрғыны Қайролла Мұқанов ақсақалды көптен бері билетін едім. Ол ұзақ жылдар бойы облыстық білім беру басқармасы бастиғының орынбасары болып қызмет істеген. Сонау тіл үшін күрес басталған түста

жауапты қызметтегі кейбіреулер құсап «ұлтшыл» атанудан қорқып бұғып қалмай, «Қазақ тілі» қоғамының белсенді мүшесі болған еді. Содан бері ақсақал ұлт істерінің жана шыры болып келеді. Жетпістен асқан шағында «Егемен Қазақстан» газетінің бастамасымен F. Мұсіреповтің 100 жылдығына орай ұйымдастырылған 2002 жылғы жаяу жорықта қатысып, Қызылжардан Ғабең ауылы – Жаңа жолға дейінгі 220 шақырымды жеті адамның үлкені болса да талмай өтіп, бір таңқалдырганы да бар...

Міне, осы ақсақал зейнетке шыққан бойда бұрын өзінің қарамағында істеген Ғалым Қадыралин деген ақсақалмен бірге алдымен атақты жерлесіміз, академик, КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, энциклопедист ғалым Ебіней Бекетовтің мұрасын іздей бастайды. Жасыратыны жоқ, Ебіней Арыстанұлы туралы ол кезде тұған жері – Солтүстік Қазақстанда білетін адамдар аз еді. Ебекенің өзі жасынан оқу іздел, Алматы асып кеткен, одан ұзақ жылдар Қарағанды қаласында тұрды. Сондықтан Қызылжармен байланысы тығыз болған жоқ. Екі ақсақал табандарынан таусылып, Алматы, Қарағанды қалаларын, Ебекенің тұған жеріне барғыштап жүріп, көптеген материалдар жинап, оларын қазақ, орыс тілдерінде баспасөз бетінде жариялад, жерлестеріне ғалымның есімін танытуда көп еңбек сіңірді. Ақырында Қызылжардағы ғылыми-техникалық кітапхананың бір бөлмесін алып, онда ғалымның мұражайын ашқызуға және қаланың қақ ортасындағы енселі көшелердің біріне оның есімін беруге қол жеткізді.

Сейтіп, Ебіней Бекетовтің есімін біршама танытқан ақсақалдар солтүстіктің тұнып тұрган басқа да тарихын жаңғыртуды қолға алады. Қожаберген жырау, Шал ақын, Серіз Сері, Тоқсан би, т.б. секілді осы жерден шыққан асылдарымыздың мұрасы Кеңес өкіметі жылдарында аса көп зерттеле қойған жоқ. Алдыңғы ағаларымыз Сәбит пен Ғабит

білсе де саясаттың салқындынан сақтанды ма, бұлар туралы үстірт қана айтқан. Алпысыншы жылдардың ортасында «қазақ әдебиеті тарихын үш ғасырға ұзартқан» Мұхтар Мағаун олардың біршама өлеңдерін жарыққа шығарды.

Міне, осы олқылықтардың орнын толтыруға екі ақсақал қатты кіріседі. Алдымен кеңес дәуірінде облыстан шыққан ғалымдардың мұрасын зерттейміз, оларды кейінгі ұрпаққа таныстырамыз, үлгі етеміз, сөйтіп жастар тәрбиесіне шайдалы болатын іс жасаймыз деген оймен ақсақалдар Алматы, Астана, Қарағанды және т.б. қалаларда тұратын жерлестеріміз, академиктер Аманжол Кошанов, Оразгелді Баймұратов, Мұқаш Елеусізов, Зейнолла Қожабеков, Қазез Тәшенов, Тайжан Тоқымырзин, Зейнолла Молдахметов, т.б. хат жазып, өздерінің ойымен бөліседі. Енді мына қызыққа қараңыз: Солтүстік Қазақстан облысы өздерінен шыққан академиктердің саны жөнінен Павлодар облысынан ғана кийін екен және соның 90 пайызы қазақ арасынан шыққандар. Оның үстінеге ғалым болғанда қандай, кілең қазақтың «көрсетсе дүниеге ұялмайтын» ығай мен сығайлары. Мәселен, Лениндік сыйлықтың лауреаты Мұрат Айтқожин, жоғарыда айтқан Ебіней Бекетов, Аманжол Кошанов т.б.

Ақсақалдардың хатын олар қолдан, сол кездегі облыс әкімі Қажымұрат Нагымановтың атына бірігіп, хат жазады. Онда әкімнен ақсақалдардың бастамасын қолдау және қолға алған істерін іске асыру үшін қаражат бөлу сұралады.

Қажымұрат Нагымановтың іскерлігін республика халқы жақсы біледі, әйтсе де оның ойына алған ісін әй-шайға қарамай, бір-ақ тындырып таставтың ер мінезін екінің бірі біле бермейтін шығар. Ғалымдардың хаты көңіліне қона кеткен Қажекең ештеңеге қарамай, облыстық өлкетану мұражайының қасынаи «Асыл мұра» деген орталықашқызып, оған үш адамдық штат беріп, облыстық бюджеттен ақша белгізеді.

Сөйтіл, ізденгіш ақсақалдардың көктен іздегені жерден табыла кетеді. Үшінші адам етіп олар жандарына бұрын журналистік жұмыспен айналысып, түрлі мақалалар жазып жүретін, аудандық оқу бөлімінде істеген Социал Жұмабаев ақсақалды қосып алады. Бұл 2001 жылдың басында болған оқиға еді. Ол кезде 2004 жылы бекіген мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасының әлі иісі де жоқ болатын...

Содан бергі төрт жылда жаңкешті ақсақалдар үлкен-ді-кішілі 20 шақты кітап шығарды. Кітаптардың материалдарын іздеپ Сібірдегі Омбы, Тобыл қалаларымен қатар, Алматы, Қекшетау мұрағаттарына бірнеше рет барып қайтты. Әрине, бұл кітаптардың көбі кезінде мән берілмей, шашырап кеткен атақты адамдардың сөздерін құрастыру арқылы жасалған еді. Мәселен, ақсақалдар 2001 жылы Тоқсан биге қатысты оқиғалар, оның айтқан сөздері келтірілген шағын жинақ құрастырды. Кітаптың алғысөзін тарих ғылымдарының докторы, жергілікті университеттің профессоры Аманжол Құзембаев жазды. Екінші жинақ 1918 жылы ақ пен қызыл астасқан шақта арманда кеткен жасақын Баймағанбет Ізтөлингө арналды. Оның ішінде ақынның өз өлеңдерімен қатар жас ақын туралы Сәбит Мұқановтың, Тұрсынбек Кекішевтің, Серік Қирабаевтың, Темірғали Нұртазиннің, т.б. жазғандары да бар. Осы кітапты шығару арқылы ақсақалдар ақынның 100 жылдығын өткізуге, тұған ауылы Кировке оның есімін беруге мұрындық болды.

2002 жылы 100 жылдық мерейтойы өткен қазақтың сөз зергері Ғабит Мұсіреповке арнап «Асыл мұра» қазақ тілінде «Көркем сөздің зергері» және орыстілінде «Мастер чеканного слова» атты әсем безендірілген, шағын болса да мазмұнды екісійкәде кітабын шығарды. Онда Ғабенің нақыл сөздері мен таңдаулы әңгімелері топтастырылған.

Осы жылды Габең тойына келетін қонақтарға арналғы сөзін Мұтәллап Қанғожин жазған «Жыр жүлдзызы» атты Мағжан Жұмабаевқа арналған сыйкәде жинақ шықты.

Ақсақалдар еңбегінің ішінде шоқтығы биігі Серіз Серінің екі томдық шығармалар жинағы, Қожаберген жыраудың 288 беттен тұратын таңдамалы шығармалары және Шал ақынның Алматыдағы «Арыс» баспасынан шығарылған көлемді жинағы. Бұл істерде ақсақалдарға жолбасшы болып, ақылдастар кеңесінің мүшесіне енгендер атақты ғалым Тұрсынбек Кәкішев, ауыз әдебиетін ежелден жинаушы Қаратай Биғожин, жергілікті өлкे тарихының білгірлері Қосыл Омаров, Бақыт Мұстафин, Бекет Тұрғараев, профессор Шаймұрат Смағұловтар еді. Ал қаражат тауып, ақсақалдарға үнемі дем беріп отырған сол кездегі облыс мінінің орынбасары Қуат Есімханов. Солтүстікте бар болғаны 2–3 жыл ғана қызмет істеп кеткен осы азаматтың да артына қалдырған игілікті ісі ұлан-ғайыр.

Осы өңірдің құлағы түрік тұрғындарының бәрі билетін, кезінде Сәбит Мұқановқа көп жәрдем берген қазақтың еті тірі азаматтарының бірі, «Алаш» партиясының мүшесі болған, талай рет шетелге саяхат жасап, Ыстамбұл, Каирді аралаған Абылай Рамазанов, атақты шешен, оның үстіне байлығымен аты шыққан, патшадан дворян атағын алған болғілі мемлекет және қоғам қайраткері Мақтай Рамазановтың арғы атасы Жылгара (Зілғара) Байтоқын, жергілікті ақын әрі әнші Тырбидің Молдахметі, ақын Уахит Темірбеков, т.б. жайлы кітаптар да осы ақсақалдардың тынымсыз еңбегінің жемісі.

Кітап шығарудан басқа олар солтүстіктен шыққан көрінекті мемлекет және қоғам қайраткерлері, ғалымдар, генералдар, ақын-жазушылар, журналисттер, әртістер жайлы да материалдар жинап, әрқайсына жеке-жеке папке ашыпты. Нақты біреуінің тарихын зерттеймін деп

айналысқысы келетін жас ғалым болса, ақсақалдар тұсауын осы жерде кесіп беруге дайын. Өздері отырған бөлменің ішін де көркем безендіріп, қабырғасына атақты адамдардың суреттерін іліп қойған.

Жүректері қалаған сүйікті істерімен айналысып отырған ақсақалдардың жүзі жадыраңқы, көңілдері шат, бойлары қунақ. Қаражат табылып жатса, алдағы уақыттарда да шығаратын кітаптарымыз көп. Әсіресе Орынбор, Том, Түмен қалаларының мұрағаттарына барап ма еді, шіркін, десіп, алақандарын ықсылап қояды. Бірақ соған жергілікті басшылық тарапынан бұрынғыдай қолдау жоқ секілді...

Юлия Пискунова,
заведующая информационно-
библиографическим отделом областной
библиотеки им. С. Муканова

Из истории системы образования

Ветеран педагогического труда, краевед Кайролла Муканов подарил областной библиотеке им. С. Муканова свою новую книгу «История развития методической службы народного образования Северо-Казахстанской области», изданную в Петропавловске.

Книга состоит из трех глав. В первой «Методическая служба и повышение квалификации учителей области в 1919–48 гг.» говорится о зарождении и становлении службы. Первые методические курсы для учителей создавались в 1919–20 годы. В городе, недавно освобожденном от колчаковцев, царила разруха. В 20-е годы занятия проводились уже в 128 русских и 74-х национальных школах. Число учителей выросло до 480, но многие из них не были готовы к работе в новой школе. Поэтому с 15 февраля 1920 г. в Петропавловске

были открыты пятимесячные курсы учителей. С 6 июня того же года были открыты курсы «красных учителей». На них обучались видный поэт, революционер Б. Зтулин, работавший тогда инструктором Петропавловского отдела народного образования, Сабит Муканов, который позднее в автобиографическом романе «Школа жизни» напишет: «Наши курсы открылись в здании, известном под названием дома Романовых. Рядом, в помещении реального училища, начали работу курсы для русских учителей». На курсах учителей казахских школ казахский язык, литературу преподавал поэт Магжан Жумабаев.

Несмотря на трудности, к концу 20-х годов был заложен прочный фундамент методической работы.

Вторая глава – «Создание областного института усовершенствования учителей – новый этап совершенствования методической подготовки педагогических кадров в Северном Казахстане (1948–1990 гг.)». После войны важным делом стала организация постоянно действующего института усовершенствования учителей. Автор показывает совершенствование методической службы. Институт всегда шагал в ногу со временем. Осуществлялся дифференцированный подход к повышению квалификации педагогических кадров. Большое внимание уделялось передовым школам, богатый опыт которых обобщался и распространялся среди педагогов.

В третьей главе раскрывается работа областного института усовершенствования учителей на современном этапе (90-е годы прошлого столетия).

Книга написана на основе архивных материалов. В ней освещен почти 80-летний период истории методической службы народного образования области. В заключение К.М. Муканов выражает надежду, что книга явится стимулом к дальнейшему исследованию и обобщению богатейшего

опыта методической службы системы образования Северо-Казахстанской области.

Социал Жұмабаев,
оку-ағарту ісінің ардагері, өлкетанушы

Қаламы қарымды Қайрекең

Облыс орыс-қазақ баспасөзі оқырмандарының Қайролла Мұқановтың есімін білмейтіндері жоқ десем артық айтпаған болар едім. Оқырмандары түрлі тақырыптарға өндіре жазылып жатқан мақалаларын, зерттеулерін қызыға оқып жүргенмен авторы жайлы жеке тұлға ретінде аз білтуі, немесе білмеулері де мүмкін. Осыны ескеріп мереитойы қарсаңында Қайрекең туралы мақала көлемінде кеңірек жазуға тырыстық.

Қайрекең 26 қыркүйек 1932 жылы сол кездегі Октябрь ауданы «Ынтымақ» («Он үш жылдық» колхозы) ауылында дүниеге келген. Бастауыш мектепті ауылда бітіргесін туыстары жақын маңайда одан әрі оқуға қазақ мектебі болмағандықтан, бір жағынан орысша білсін деп көрші село Дмитриевка жетіжылдық мектебінің екінші сыныбына оқуға береді. «Ауылдың бастауыш мектебін (ол кезде төртжылдық қой) оқу озаты болып бітірсем де орыс тілін білмегендіктен алғашқыда екінші сыныптың тіл сабактарын оқу қыынға тұсті. Дегенмен аз уақытта орыс тілін меңгеріп кеттім», – дейді Қайрекең балалық шағын еске түсіріп.

Қайрекеңнің балалық шағы Ұлы Отан соғысы кезеңіне келіп, ерте есейді, үлкендермен бірге масақ терді, егіннің арам шөбін жұлды, сегіз жасынан бастап лобогрейкеге жегілген аттың басына мінді. Осындай қыын жағдайға қарамай Дмитриевка орыс жетіжылдық мектебін үздік

бітіріп, 1949 жылы сол кездегі Октябрь ауданының орталығы Марьевка орыс орта мектебінде оқуын жалғастырады.

Марьевка орыс орта мектебін 1952 жылы медальға бітіріп Алматы қаласындағы Қазақ мемлекеттік университетіне қабылдау емтиханынсыз түседі. Университеттің тарих факультетін үздік бітірген Қайрекең 1957 жылы облысының Октябрь ауданына қарасты Н.С. Хрущев атындағы совхоз орыс орта мектебінің тарих пәнінің мұғалімі, бір жылдан кейін осы мектептің оқу ісінің менгерушісі болып тағайындалады.

1959 жылы осы ауданның Городецкий сегізжылдық мектебінің директорлығына ауыстырылады. Біреж жылдан кейін бұл мектеп орта мектеп болып құрылады.

1971 жылдың желтоқсан айынан бастап Солтүстік Қазақстан облысы оқу бөлімі менгерушісінің бірінші орынбасары болып тағайындалады. Бұл қызыметті зейнеткерлік демалысқа шыққанға дейін атқарды. 1995–2001 жылдар арасында облыстық білім жетілдіру институтының инновациялы педагогика технология кафедрасының аға оқытушысы, 2001 жылдың ақпан айынан бастап Солтүстік Қазақстан облыстық өлкетану мұражайы жанындағы «Асыл мұра» орталығының қызыметкері болып істеп келеді.

Қайрекеңмен таныс-білістігіміз сонау 1971 жылдан басталып кейін жолдастыққа үласты. Жұмыстық қатар істедік, сапарлас болып Омбы, Тобыл, Алматы архивтерінде жұмалап жұмыс істеген уақыттарымыз да болды. «Тоқсан би», «Бір әuletтің тарихы» кітаптарын бірігіп жаздық, «Асыл мұра» орталығынан шыққан отыздан астам зерттеу кітаптарын Ғалым Қадірәлі үшеуміз бірігіп жаздық.

Қазақтың риза болған адамына «сегіз қырлы, бір сырлы» дейтін үшқыр сөзі бар, біз де осы сөзді Қайрекеңге арнай отыра бұл кісінің қадір-қасиетін сегізге бөліп жаздық.

Бірінші қыры – ұлағатты үстаз. Қайрекеңің үстаздық қабілеті, үстаздық қасиеті Городецкий орыс орта мектебінде директор болып жүргенде танылды. Бұл мектеп Қайрекең басқарған аз уақыт ішінде аудан ғана емес, облыс бойынша алдыңғы қатарлы мектептердің бірі болды. Мектеп басқару іс-тәжірибесі облыс мектеп директорларына таратылды. Мектеп аудандағы методикалық тірек мектебі болып, көптегеи методикалық бірлестіктердің мәжілісі осы мектепте өтіп отыратын. Сондықтан да облыстық оқу бөлімі меңгерушісі орынбасары қызметіне таңдау Қайролла Мұқанұлына түсті.

Бұл уақыт облысымызда қазақ мектептерінің қайрандал, жаппай жабыла бастаған тұсы еді. Қазақ мектептерінің жабылуына барынша тосқауыл қойып, жанашыры бола білді. Облысымызда оқу-ағарту ісін басқаруда, ұйымдастыруда көп еңбек сінірді. Үстаздық саладағы 44 жыл қызметі ескерусіз қалмады. «Құрмет белгісі» орденімен, «Ерен еңбегі үшін», «В. И. Лениннің туғанына 100 жыл», «Ыбырай Алтынсарин» медальдарымен, «СССР оқу-ағарту қызметкерлерінің үздігі», «Қазақ ССР оқу-ағарту қызметкерлерінің үздігі» белгілерімен, Қазақстан Жоғарғы Советінің, Қазақстан білім министрлігі, Солтүстік Қазақстан облыстық партия комитеті мен атқару комитеттерінің мақтау қағаздарымен марапатталды.

Екінші қыры – жорналшы. Қайрекең – Қазақстан жорналшылар одағының мүшесі. Облыстық орыс-қазақ баспасөздерінде айында емес, жұмасына бір мақаласы шығып тұрады деуге болады. Газеттерге мақала жазу ісімен ерте арасасқан. «Ленин туы» газетінің 1943 жылғы тігіндісінен ауыл тұрмысы жайлы мақалаларын кездестіргеніміз бар.

Бұл істе де Қайрекеңің басқалардан ерекшелігі бар. Біріншіден, баспа беттеріне өндірежазса, екіншіден орыс-қазақ тілдерінде қатар жазады. Мақалаларының негізгі

тақырыбы оқу-ағарту істерін үйімдастыру мен өлкеміздің тарихы. Өлкеміздің ұмыт бола бастаған көне тарихының көзін ашып, есімдері естен шығып бара жатқан тарихи тұлғалар жайлы жазады. Сондықтан газет оқырмандары тарихи танымы мол мақалаларын қызығып оқиды. Қатар жүрген құрбыластары жайлы арнау мақалалары да газет бетіне жиі басылады.

Үшінші қыры - өлкетанушы. Қайрекең өлкетану ісіне зейнеткерлікке шыққан 1993 жылдан бастап түбебейлі кірісті деуге болады. Өлкеміздің тарихын Омбы, Тобыл, Алматы қалалары архивтерінен жұмалап жатып жинастыруды. Облыс тарихына орай жинап жүрген дүниелерін архив құжаттарымен бекітті. Нәтижесінде көлемді-көлемді зерттеу еңбектерін жазды. Алдымен Социал Жұмабаевпен бірігіп «Тоқсан би», «Бір әuletтің тарихы» кітаптарын жазды. Кейін атақты жерлесіміз, «Алаш» партиясының мүшесі Аблай Рамазанов туралы «Елін сүйген азамат», Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатовтардың ең жақын пікірлес достары, Петропавл қаласындағы қазақ педагогикалық техникумның тұңғыш директоры Жұмағали Тлеулин туралы «Жұмағали Тлеулин – «Алаш Орда» қайраткері» атты көлемді зерттеу кітаптары Алматы қаласында басылып шықты. Осы екі еңбегі Қазақстан Фылым Академиясының Шоқан Ұәлиханов атындағы тарих және археология институтынан тиісті бағасын алғып, Қазақстан тарихына қосылған жақалық деп танылды.

Қайрекеңің «Ұмсын сұлу» атты зерттеу кітабы біздің онірімізде XIX ғасырда өмір сүрген оқымысты қыз Ұмсын сұлу туралы жазылған. Кезінде Ғабит Мұсірепов Ұмсын сұлу туралы арнайы кітап жазбақ болып материал жинастырған екен.

Өзінің туған ауылының тарихы жайлы жазылған «Ынтымақ ауылы» атты кітабы да өлкеміздің өткен тарихын қамти жазылған еңбек.

«Қазақ ССР-іне еңбегі сіңген мұғалім» атағын алған Қағида Базарбаева туралы жазылған «Ұлағатты ұстаз» атты еңбегі ұстаз жайлы, сол кездегі облысымыздың оқу-ағарту саласына арналып жазылған еңбек. «Тарихи терминдері мен ұғымдарының орысша-қазақша сөздігі». «Солтүстік Қазақстан облыстық халық ағарту бөлімі методикалық қызметінің тарихы» атты кітаптары да облыстың халық ағарту саласы бойынша құйды зерттеулер.

Қайрекең бұдан басқа «Асыл мұра» орталығы мүшелерімен бірігіп Қожаберген жырау, Шал ақын, Серіз сері жайлы зерттеу еңбектер жазды. Баян батыр және Алаш орда мүшелері жайлы көптеген зерттеу мақалалары газет бетінде жарық көрді.

Соңғы кезде Кеңес үкіметінің алғашқы жылдары облысымызда ел басқарған көрнекті тарихи тұлғалар жайлы «Тағдырлары Қызылжарда тоғысқан» атты қөлемді зерттеу мақаласын жазды. Бұл еңбегінде Жұмабай Шаяхметов (1902–1966), Мұқатай Жәнібеков (Угар) (1887–1932), Нығмет Сырғабеков (1900–1937), Жанайдар Садуақасов (1898–1938), Ұзақбай Құлымбетов (1891–1938), Әбдірахман Байділдин (1891–1931) тағы басқа Қызылжар өнірінде қызметатқарған азаматтардың өмірдеректерімен таныстырған.

Атақты жерлесіміз Евией Букетов жайлы жазған зерттеулері де біраз дүние.

Қазір өлкетану ісін одан әрі жалғастыруда. Кезінде Қызылжар қаласының тарихын да кеңінен зерттеп жазған мақаласы да «Солтүстік Қазақстан» газеті бетінде басылған болатын.

Қайрекең орысша-қазақша басылып шыққан Солтүстік Қазақстан облысы энциклопедиясын құрастырушылар

көңесінің мүшесі. Осы энциклопедияға облыс тарихына байланысты жүзден аса дерек-мақалалар жазды.

Төртінші қыры - әдебиетші. Қайрекенің әдебиеттану жайлыштері зерттеулері біртебе. Әсіресе, жерлес ақын-жазушыларымыз Магжан Жұмабаев, Сабит Мұқанов, Ғабит Мұсірепов, Сафуан Шаймерденов, Иван Шухов, Герольд Бельгерлердің омірдеректері, шығармашылықтары жайлыш көптеген зерттеу мақалалары баспа беттерінде жарық көрді. Мағжан Жұмабаевтың белгісіз өмірдеректері, шығармашылығы, педагогикалық көзқарасы жайында зерттеулерін жазды. Абай мен Пушкин шығармаларының рухани байланысы, Абайдың Пушкин шығармаларынан аудармасы жайында әдеби зерттеулер жазды.

2002 жылды Габит Мұсіреповтың 100 жылдық мерейтойы қарсаңында «Егеменді Қазақстан» газетінің ұйымдастыруымен болған «Қызылжар – Жаңажол» жаяу марафоны болып, жолдағы ауылдарға Ғабеңнің әдеби мұрасы жайлыштың әңгімे өткізді. 200 шақырымдай осы жаяу марафонға үлғайған жасына қарамай Қайрекенде қатысқан болатын.

Бесінші қыры - ақын. Қайрекенің 2004 жылды Алматының «Жібек жолы» баспасынан «Арнаулар» атты олеңдерінің жинағы шықты. Осы кітаптың алғы сезінде озінің ақындығы туралы былай деп жазды: «Мен кәсіпқой ақын емеспін. Дегенмен ақындарға еліктеп, мектепте оқып жүргенде ұсақ-түйек өлеңдер жазабастадым. Соғыс кезінде майданда жүрген ағаларға арнап біраз өлеңдер жаздым. Імитриевка мектебінің 7-ші класында оқып жүргенімде орыс тілі мен әдебиетінің оқытушысы М. В. Самойленко оқушылардың аудандық көрмесіне бір топ өлеңдерімді жібергені бар. Марьевка орта мектебінде оқып жүргенде де әрқылы өлеңдерім орыс тілінде жазылды. Онда біздің класта «Юный поэт» атты газет шығарылатын еді. Сол газетте менің өлеңдерім де шығып тұрды».

Бұл жинақ «Арнаулар» деп аталғанмен әр жылдары әртүрлі тақырыпқа жазылған өлеңдері де бар. Қазақтың атақты шежірешілер үлгісімен өз ата-тегінің шежіресін 80 шумақтан тұратын өлеңмен жазған шежіресі де жинаққа енген. Жинаққа енген бір топ өлеңдері өзінің туған ауылы – «Ынтымақ» ауылына арналып жазылған.

Атынан айналайын «Ынтымағым»
Көрмесем сені екі-үш ай ынтығамын.
Жұрсемде сенен жырақ алыс жерде
Өзінде мәңгі менің ынтық зарым.

* * *

Бауырында Саяғаштың Ынтымағым
Жұртына сәуле берген күншұағым.
Әлемнің қанша жерін көрсемдағы

Өзіңдей көре алмадым жер жұмағын, – деп жырлайды туған ауылын Қайрекен.

Алтыншы қыры – мінез әдемілігі, қарапайымдылығы. Ұлы Абай «Ақырын жүріп, анық бас, еңбегің кетпес далаға» деген сөзін дәл Қайрекене арнап айтқан сияқты болып көрінеді. Біраз қатарластарынан білімдарлығы жағынан озық түрган Қайрекенің «мен білемін» деп асып-таспайтыны мінезі де кездесе бермейтін мінез. «Қүйса толмайтын, толса аспайтын», – дейтін ұшқыр сөзді де осы кісіге арнап айтуда болады. Әркімге жол бергіш Қайрекен осы сияқты мінездерімен де елге сыйлы, елдің құрметтісі.

Жетінші қыры – белсенді қоғамшыл. Қайрекенің облыстық деңгейдегі атқарған, атқарып келе жатқан қоғамдық қызметтеріне арнайы тоқтауға болады.

Кеңес үкіметі кезінде Солтүстік Қазақстан облыстық оқу-ағарту және ғылым саласы қызметкерлері кәсіпोдағы президиумының мүшесі, облыстық атқару комитеті жанындағы бақылау комиссиясының мүшесі. Облыстық табиғат қорғау қоғамы президиумының мүшесі қызметтерін атқарды.

Кейін, жаңа заман кезінде 1990 жылдан 2006 жылға дейін облыстық «Қазақ тілі» қоғамы төрағасының орынбасары, 1992 жылдан осы уақытқа дейін облыстық ардагерлер Кеңесінің мүшесі, 1995 жылдан бері Сәбит Мұқанов атындағы облыстық кітапханасы жанындағы өлкетану клубының белсенді мүшесі қызметтерін атқарып келеді.

Сегізінші қыры – еңбек сүйгіш. Қайрекеңмен қатар жүргенде тағы бір байқағанымыз – еңбеккерлігі. Үнемі іздену үстінде көресің, көп оқиды.

Облысорталығындағы кітапханаларда, окуорындарында отіп жататын түрлі мерекелік жиындарға, телехабарларға облысқа танымал өлкетанушы, сыйлы азамат ретінде шақырылып жатады. Газет-журналдардан да тапсырмалар түсіп тұрады. Қайрекеңнің осының бәріне уақыт тауып қатынасып, өзінің ойларын бөлісіп жатқанын көресің.

Қайрекеңнің осы сияқты қоғамдық қызметтері ескеріліп «Жеңістің 60 жылдығы» және «Қазақстан Конституациясының 10 жылдығы» медальдарымен тағы басқа наградалармен марапатталды.

«Жолдастарыңың кім екенін айтшы, мен сенің өзіңің кім екенініңді айттып берейін», – деп айтқандай. Қазақстанның көрнекті академик-ғалымдары тарих ғылымының докторы Кеңес Нұрпейісов, экономика ғылымының докторы Аманжол Қошанов, кезінде Қазақстанның бас сәулетшісі болған Шота Уәлиханов, қоғам қайраткері, көрнекті ақын Қокімбек Салықовтар Қайрекеңнің ең жақын жолдастары, достары.

Құдай қосқан қосағың – жарты иманың. Эйел – қашанды отбасының үйткысы, ер азаматтың ажары, құт-берекесі болса – Қайрекенің жолдасы Құлзағи Ақанқызы дәл осындай адам.

Құлзағи жеңгей көп жыл ұстаздық қызмет атқарған, оқығаны да тоқығаны да көп адам. Үйге келіп жататын қонақтарды күтуден, үй шаруасынан қолы босай қалса, Қайрекенің шығармашылығына кеңесшілік қызмет те атқарады.

Отбасында төрт бала өсіп тәрбиеленді, бәрі де өмірден өз орындарын тапты. Гүлнары әке жолын қуып тарихшы мамандығын қалады. Тарих ғылымының кандидаты. Қазақстан-Қытай тарихының арақатынасы туралы жазылған үлкен тарихи еңбектің авторы.

Гүлнар Қайроллақызы қазір Эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде қызметте.

Сөз сонында өмірдеректері өнегелі боларлықтай Қайрекенің қарымды қаламынан әлі де талай туындылар жарық көретініне оқырмандарын сендіргім келеді.

Михаил Мелехин,
зав. отделом облгосархива

Ради Родины одной на свете жил

«Жумагали Тлеулин – деятель «Алаш-орды» – так называется книга, выпущенная издательским домом «Жибек жолы» (г. Алматы) в рамках программы Комитета информации и архивов Министерства культуры, информации и спорта Республики Казахстан.

Автор этого труда – наш известный историк-краевед Кайролла Муканов. Много лет он посвятил исследованию и подготовке публикаций материалов

о земляках-североказахстанцах, внесших значительный вклад в развитие экономики и культуры региона.

Первоначально, имея лишь небольшие отрывочные сведения о Жумагали Тлеулине, автор путем кропотливой работы в Северо-Казахстанском областном и Центральном государственном архивах Республики Казахстан выявил значительное число документов о жизни и деятельности земляка-североказахстанца. Однако сведения, полученные при изучении архивных материалов – лишь часть, своего рода основа исследовательской деятельности автора. Он обращается к журнальным и газетным публикациям, встречается с родственниками, друзьями, потомками своего героя, отыскивает все новые и новые факты, чтобы затем сопоставить и систематизировать их.

Уникальные фотографии из частных архивов, воспоминания живущих ныне – это штрихи к портрету Жумагали Тлеуллина, все новые имена появлялись рядом с именем героя исследования Муканова в процессе его работы. Автор, можно сказать, проникается духовным миром 20-х, 30-х годов прошлого столетия, знакомясь с деятельностью казахских интеллигентов, с их участием в культурно-просветительской и политической жизни как нашего региона, так и Казахстана в целом.

Нам, живущим сегодня, и не только молодежи, но и людям разных национальностей, среднего и старшего поколений еще надо объяснить само понятие «алашордынец». Муканов видит в Алаш-орде Прежде всего передовую часть казахского общества, мечтавшую о просвещении и достойной жизни своих братьев-казахов путем создания автономии.

Главный герой книги – Жумагали Тлеулин – имеиного из них. Медик по профессии, он был первым директором Петропавловского педтехникума, более 20 лет плодотворно работал в органах просвещения и здравоохранения бывшей

Акмолинской губернии, в которую входила нынешняя Северо-Казахстанская область.

Точная и подробная биография героя книги указана, как говорится, «от» и «до» – с момента рождения в ауле Жаманшубар (ныне территория района им. Габита Мусрепова) в 1890 г. до трагического дня расстрела как «врага народа» 17 февраля 1938 года. В ней упомянуты многие сподвижники Жумагали Тлеулина – друзья, товарищи, все те, кто стремился внести свой вклад в развитие нашего края. В первую очередь это относится к ныне всемирно известному поэту земляку Магжану Жумабаеву. Они встретились и дружили еще в Омске, где Магжан учился в учительской семинарии, а затем работал преподавателем двухгодичных педкурсов.

В 1918 году, когда Жумагали был впервые арестован и заключен в Петропавловскую тюрьму, Магжан посвятил ему стихотворение, где имелись такие строки (перевод А. Соловьева):

Ты – джигит, всегда ты стойким был.
Ради Родины одной на свете жил...
...Ты нас ласково, как маленьких детей,
Утешал душевной нежностью своей.
От прилива твоего тепла в глухи
Наши лики делались светлей.
Чтят тебя в степи высокие умы,
Снова духом для борьбы воспрянем мы.

В книге К. Муканова приводятся многие интересные факты и события из жизни нашего края, и это делает ее еще более значимой.

Стремясь не забыть ни одного из уважаемых людей, автор выделил главу «Список друзей, сослуживцев и знакомых Жумагали Тлеулина, а также его воспитанников,

обучавшихся в педтехникуме. В списке ссыпаны стати Среди них известные люди, уроженцы Северного Ка на» Сейтбаттал Мустафин и Бирмухамед Айбасов, «Абыр Литхожин и Кайсар Таштитов, Айдархан Турлыбаев и Ахмет Баржаксин, Ныгмет Сыргабеков и Есим Байгаскин, Абдрахман Айсарин и Зейнолла Торегожин и многие другие. Указаны краткие биографические сведения многих из них. С фотографий, большинство из которых нубликуются впервые, наряду с Жумагали Тлеулиным, смотрят на нас его преданный друг и жена Райхан Темирбекова, члены его семьи, ныне живущие потомки. Здесь же известные писатели, ученые и общественные деятели Сакен Сейфуллин и Сабит Муканов, Каныш Сатпаев и Бекмухамед Серкебаев (отец народного артиста СССР Ермека Серкебаева), Мухтар Ауэзов и Ахмет Байтурсынов, Миржакып Дулатов и Смагул Садвакасов, Халел Досмухамбетов и Мусахан Канапьянов.

Стоит отметить, что Кайролла Муканов, проделав огромную работу при подготовке книги к изданию, вложил в ее состав большое количество справочных сведений, указал список использованных источников, включая поисковые сведения архивных документов и литературу.

Отдельно указаны и вехи творческого наследия самого Жумагали Тлеулина.

Это, безусловно, поможет студентам, молодым исследователям при изучении истории Казахстана, да и всем североказахстанцам, кому интересно и дорогое прошлое родного края.

Қайролла досым туралы сез

Марьевка мектебінде оқыған мен білетін қазақ балалары мен қыздары: Қошанов Аманжол, Мұқанов Қайролла, Жарылғапов Қабдрахман, Жарылғапов Кабдрахим, Оразалин Сәкен, Мешелев Елеу, Шопанова Ляйла, Қажымұратов Төлеген, Хамзина Ляйла, Хамзин Мереке, Мешелева Зура, Шопанов Сабыр, Едіресов Мейрам, Бірімжанов Егіс, Айтмагамбетов Жақсыбай, Мұхаметжанов Ошак, Шарипов Қебеген, Игібаев Жалбыр, Нұртазина Дариха, Оспанова Зәуken, Қондыбаева Мәриәм, Мейрамова Баян, т.б.

Аманжол Қошанов 1951 жылы Марьевка мектебін алтын медальмен бітіріп, МГУ-дің экономика факультетін бітіріп шықты. Қазір экономика ғылымының докторы, академик. 2004 жылы 70 жасқа толды.

1952 жылы Қайролла мен Қабдрахман Марьевка мектебін өте жақсы бағамен бітіріп, КазГУ-ді тәмамдап шықты. Сәкен Оразалин, Ляйла Шопанова, мен 1953 жылы Марьевка мектебін бітіріп, Алматыға барып оқуға түстік. Сәкен – юридический, Ляйла – медицинский, мен иностранный язык институтына.

Осы уақытта кешегі жап-жас жігіттер балалы-шағалы болып, 70-тен асып ата-әже болдық. Сол кездегі түскен суреттерге мен көп қараймын аттарын есіме түсіріп – бұлар қайда, қазір бар ма, жоқ падеймін. Кейде көніл де бұзылып босайсың, жалғызырыайсың, ой, жаратқан Алла деп күрсінесің.

Қайролла Мұқанов кім?

Қайролланың атын мен көп атایмын, себебі – екеуміз бір елденбіз, құрдаспыз, сондай жақсы доспыз, балалық шағымыздада, мектептеде, студенттік жылдары да, қызмет

істеп жүрген кезде де, осы уақытта да – біргеміз. Бұл ие белгісі – бұл шынайымас, еш уақытта айрылмас, өле-өлгеше үзілмес, сөнбес достықтың белгісі деп білемін.

Қайролла көзіне көрінген кітап, газет, журналдарды оқып шықпаса көңілі көншімейді, бір күнде не бір түнде қандай қалың кітап болmasын оқып шығады. Ол біз сияқты оқымайды, ол оқығанда екі көзі жүгіріп тыным таптай сөздерге тоқтауға үлгере алмай бір жолдан – бір жолға сырғып түсе береді. Кездері көреме – көрмейме білмеймін – көретін шығар, әйтпесе сөздің мағынасын үгама, түсінeme. Алла тағаланың берген бір қасиеті. Әлі козілдірік салмайды.

Қайролла орта бойлы, орнықты – жер қозғалса қозғалмайтын, адал ниетті, ақ көңілді, бір бетті, сөзге шебер, өте ғаятты, оқығаны мен тоқығаны мол, оқымысты, парасатты, ғаятты өмір сүріп келе жатқан азаматтың бірі. Ерте кездегі шығарған (қазақша, орысша) өлеңдері, оқыған кітаптары, газет-журналдары, жолдастарына жазған, алған хаттары, соғыс жылдары ел азаматтарының еліне, балаларына, отбасына шығарған өлеңдері, хаттары осы күнге дейін алтын мұрасында сақтаулы. Мен осының бәрін көргенде таң қаламын. Мұндай жан бір ғасырда біреу ғана болатын шығар. Тілеймін – келешекте көрер қызығы көбейе берсін деп. Алла тағала мықты денсаулық, бойына күш-қуат беріп қасымызда әліде болса ұзақ жылдар жүре берсе екен деймін. Қайролла еліне, туған жеріне, халқына, отанына, жолдастарына өте қажетті адам. Шығарып жатқан өлеңдеріне, кітаптарына Алла Тағала сәтін берсін.

Қайролланың бәйбішесі Күлзаги (Жалтыр) – биязы, салмақты, аққұба, орта бойлы, көмірдей қара шашты, сүйкімді жан, тәрт балаға ардақты ана, 4 немере-жиендерге қымбатты әже, Қайроллаға сүйіп қосылған жар, бізге қадірлі, аяулы замандас.

Қайролла Чапай ауылына күйеу болып келген тойында да болдым, Құлзаги «13 жылдыққа» келін болып түскен тойында да болдым. Содан бері неше жыл, неше күн өтті десеңші. «Өткен күнде белгі жоқ».

Қайролла, меніңше, Аққайындар өлкесінің, Керей руының Шабан нәсілінің майталман, ірі белгілі тұлғаларының бірі. Жарғақ құлағы жастыққа тимей ізденіс үстінде: еліне, халқына, кейінгі өсіп келе жатқан үрпақтарға естерінде қалатын ата-бабаларының шежіресін, елінің тарихын, туып-өскен жерлерін, әр атаның ардақты азаматтарын, соғыс, еңбек ардагерлерін естеріне сақтап, білсін деп жүрген жан. Ол өзінің атын шығару емес, оның мақсаты жоғарыда айтылды.

Марьевкада оқып жүргендеге алғашқы жылы Похожев деген орыстың үйінде тұрды. Керосин құйып шам жағатын кез. Электр жарығы болмады. Қайролла сабағына өте мұқият дайындалады, қалған уақытында өлең шығарып, кітап оқиды. Оған 24 сағат уақыт жетпейді. Қыста күн қысқа, тұн ұзақ. Көп отыруға көп керосин керек шамға. Мен бір шопырдың үйінде тұрдым. Онда керосин де бензин де көп болды. Үйдің иесі болмағанда жарты летрлік шыныға керосин құйып Қайроллаға апарам. Ол оған көп көмек болды.

Анда-санда, айында, не 2-3 айда бір демалыста жаяулап-жалпылап, не керосин таситын көлікке ілегіп үйге барамыз. Кейде мен де Қайролламен «13 жылдыққа» бардым. Ең алдымен Қайролла үйіне кіріп шығады да маган – жүр Тілеуберді қартқа сәлем беріп шығайық – дейді. Тілеубердінің өзі де, бәйбішесі де қартайған шағы. 70-тен асқан кездері. Ой, Қайрөшім, келіп қалдың ба, аман-сау жүрсің бе деп, ана-мына әңгімелерін айтып, арасында қарқ-қарқ құліп қойып, отырып шай ішіндер деп, бізге көніл бөліп, елеп, келгенімізгериза болып, тәбелері көкке жетіп, қатты

қуанып қалатын. Сосын Билал, Жүкен, Хамза үйлең кіріп сәлем беретінбіз. Бұл үлкендерді сыйлағанның, қоңылдерін көтеріп, бойларына құш-қуат бергендей болатын. Олар баталарын беретін. Мүмкін сол қарттардың ақ баталары шығар біздің осы жасқа келіп, балалы-шағалы болып, немере-жиен сүйіп жүргеніміз.

Дмитриевкада оқып жүргенде екі ауылдың арасы 5-6 шақырым - ерте тұрып, сөмкесін қолына ұстап жайау Імитриевкаға барып мектепте сабакта болып, еліне тағы да жайау келетін. Жайау жүрісіне аяқтары әбден үйренген Қайролла осы күнге дейін аяқ басысы пысық (ширақ), опымен қатар жүргендे олозып кетіп, озып кетіп отырады. Мен кейде ере алмай жүгіре басып қатарласамын.

Қайролла 4 балаға ардақты әке, жиендерге – нағашы, Олжасқа – ата. Тұла бойы тұңғышы Роза балалы-шағалы, Алматыда тұрады. Сара – тарих пәнінің мұғалімі, Қызылжарда. Гүлнэр тарих ғылымының кандидаты. Қазір Алматыда КазГУ-де қызметтө. Марат – Новосибирде, Олжас Қызылжарда тұрып жатыр.

Қайролла Алматының КазГУ-ін бітіріп 1957 жылы Хрушев совхозындағы орта мектепте мұғалім, завуч болды. Одан соң Городецк мектебінде 12 жыл директор болып істеді. Көп жыл облыстық оқу бөлімінің менгерушісінің орынбасары болып істеп, осы қызметтөн зейнеткерлікке бірақ шықты. Қазір құрметті зейнеткер. Сонда да жай жатқан жан емес. Шығып жатқаи кітаптары дабар. Лайым әр уақытта осылай болғай.

Даланың дарқан дарыны

Қайролла Мұқанұлы туған елдің халқын, табиғатын өзекжарды өбектеп сүйген, сүйіп қана қоймай сол ұлы дарқан даланың болмысына өлшеусіз олja салып келе жатқан кесек тұлға. Өйткені тұла бойына аллатагалла соншалықты адамилық жомарт мұрзалықты сыйлай салған.

Қайролла Мұқанов зерттеулер арқылы тылсым тарихтың шаң басқан қазыналы қоймасынан сілки аршып алғып, тот баспас сом алтындаі бізге Ынтымақ ауылының бұдан 30–70 жыл алдында өмір сүріп, өз ауылының тірлігі үшін қызмет қылған азаматтардың аттарын зерттеп тауып, оларды дүниеге қайта экелді.

Қайролла Мұқанов Ашамайлы Керей Танаш бидің кенжесі Тарышыдан бастау алған Самайға қарайтын Жанбура әзулетінен. Қайролла Мұқанов құжат бойынша 1932 жылдың қыркүйек айының 26-да деп жазылған. Алайда, әжесі марқұм Сарбит Жанашолақызы жылқы жылды туылғансың дейді екен. Ол кезде дүниеге келген нәрестеге бірден туылу күәлігін алу мүмкін болмаған. Бұрынғы кездері жыл атаулары арқылы нәрестенің дүниеге келген жылын, ел жайлауга қонғанда, немесе күйек кезінде, болмаса ел қыстауға қонғанда, мал тәлдеп жатқан кезде деп нәрестенің жасын анықтайтын болған. Олай болса марқұм әжесінің айтуына қараганда Қайролла ағамыз 1930 жылы Жылқы жылды туылған болады. Мұны Қайролла ағада дұрыс деп ойлайды. Себебі, 1938 жылы 1-қыркүйекте 1-сыныпқа мектепке барғаны есінде. Ол кезде мектепке барған баланың жасы 8-ге толмаса қабылдамайтын болған. Осы мектептің төртінші сыныбын соғыстың қайнап тұрған кезінде 1942 жылы бітірді. Бұл кезде әкесі Мұқан Қызылжарда еңбек

армиясында зауытта жұмыс істейтін. Оның үш інісі: Құрман, Омар, Қамза соғыс майданында еді. Үйде әжесі Сарбит, Қамзаның жұбайы Сақып, Құрманның баласы Шәріп, 12 жасар Қайролла төртеуі болды.

Қайролла 3–4 жасында шешесі Мағрыш дүниеден озды. Агадан жас қалған Қайролла әжесінің тәрбиесінде болады. Ал әжесі болса 1944 жылы 6 қантарда бұлда дүниеден өтті. Тұрмыс нашар. Ауылда жеті жылдық мектеп жоқ. Басқа жерге барып оқуға жағдай жоқ. Сондықтан 1942–1943 оқу жылында Қайролла ешқайда оқуға бара алмай колхозда жұмыс істеді. Ауылдың бас көтерер азаматтары майданға көткен. Ауылдағы бар жұмыс шалдар мен кемпірлердің, балалармен қызы-келіншектердің мойнында. Ол кезде техника деген атымен жоқ. Бар жұмыс қолмен істеледі. Негізгі көлігін ат, өгіз, (бұқа) арба. Таң бозарып атып келе жатқаннан түннің бір уақытына дейін үй көрмейсің.

Менің бағыма қарай-дейді Қайролла аға:

– «1943 жылы наурыз айында майданнан бір иығымен қолынан жарапанып Қамза ағамыз келді. Ол жарапанып, жүдеп келсе де тұрмысымыз елеулі түрде жақсара түсті. Келісімен бірайдан соң Дмитриевкадан Ынтымаққа пошта тасымалдаушы болды. Колхоз оған пошта тасымалдауға ат, шана, сайман берді. Тұрмыс ептеп түзеле бастады». Сол жылы Қамза ағасы Дмитриевкадағы жеті жылдық орыс мектебінің 2-сыныбына оқуға берді. Себебі, ол кезде Қайролла орыс тілін білмейтін. Алдыңғы кезде тіл жағынан көп қиналды. Алайда зерек бала тез уақыттың ішінде орыс тілін үйреніп озат оқушылардың бірі болды. Әмитриевкада жеті жылдықты 1949 бітірді. Бұл кездері Қызылжар қаласындағы еңбек армиясындағы әкесі Мұқан, согысқа кеткен Құрман ағасы да үйде еді. 1949 жылы Октябрь ауданының орталығы Марьевкаға мектепке барып, 1952 жылы құміс медальмен орта білім алғып шықты. Сол

жылды Алматыдағы С.М. Киров атындағы (қазір Әл-Фараби) Қазақ Мемлекеттік университетінің философия-экономика факультетінің философия бөліміне студент болып қабылданды. Бірақ философия бөлімшесін бітірудің сәті түспей, бұл бөлімше З-курсқа барғанда жабылып, сол университеттің тарих факультетінің З-курсына ауысты. 1957 жылды университетті бітірісімен Октябрь ауданының Хрущев (қазіргі Комсомольский селолық округі) мектебінде тарих пәнінің мұғалімі болды. 1958–1959 жылды аталмыш мектептің оқу-бөлім менгерушісі болып тағайындалды. Мектеп директоры Иван Андреевич Юндінмен қоян-қолтық жұмыс істеді.

1959 жылды Городецкий 8 жылдық мектеп директоры болып тағайындалды. Мектеп құрылышы өте ескі, материалдық базасы да нашар, жоғарғы білімді оқытушыларда жоқ. Совхоз директоры Неппенстремде мектепке оншалықты қөніл бөле қоймайды, құр сөзбен шығарып салады. Кейін кеңшар директоры Халықов Қамит Аманжолұлы келгеннен соң қөмек күшейді. Жаңадан екі корпус қосылды, қазандық күрделі жөндеуден өтіп, мектепке біртіндеп сырттан мұғалімдер келебастады. 1967 жылды орта мектеп болып қайта құрылды. Кеңшарға Квашин И.И., Бубнов Г.М. директор болып тұрған кездерде жақсы қөмегі болды. Городецкое мектебінде Қайролла Мұқанов 12 жыл мектеп директоры болды.

1971 жылды 10 желтоқсанда Солтүстік Қазақстан облыстық оқу бөлімі менгерушісінің орынбасарлығына тағайындалдып, бұл қызметте 23 жыл істеді. Осы уақыт ішінде облыстық оқу-бөлім менгерушілері болып істеген В.И. Сакун, К.Г. Загореев, И.И. Тимошенко, В.Н. Крайновтермен ортақ тіл табыса білді.

1993 жылды зейнеткерлікке шықты. Бірақ қызметтен біржола кеткен жок. 1995 жылдың 1 ақпанынан 2001 жылдың

Іақпанына дейін облыстық мұталімдер білімін жетілдіру институтында (ОбЛИУУ) әдіскер (методист), әрі аға оқытушы болып жұмыс істеді.

2001 жылдың 1-ақпанынан бастап облыс орталығынан «Асыл мұра» орталығын ашты. Бұл мұраны Қадірәліұлы Галым, Жұмабаев Социал және Қайролла Мұқанов ағалар бірігіп ашты. Қайролла Мұқанов «Асыл мұра» орталығында гылыми қызметкер.

«Асыл мұра» орталығының негізгі мақсаты облыстың атақты адамдарын зертте, олардың өмір жолын кейінгі жастарага таныту.

Еңбек жеміссіз емес. Мысалы халқымыздың ардақты үлдары, ғалым, академик Ебіней Бекетов, ақын, мемлекет қайраткері Кәкімбек Салықов, академик Аманжол Кошанов, архитектор, қоғам қайраткері Шота Уәлиханов, қазақтың атақты ғалымы Шоқан Уәлиханов, елімізді жаудан қорғаған Баян, Құлеке, Құлсары батырлар туралы, жерлес жазушылар Сәбит Мұқанов, Ғабит Мұсірепов, Герольд Бельгер, Қожаберген жырау, Серіз Сері, Иван Шухов, Сафуан Шаймерденов, Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Қызылжарда ашылған қазақ педагогикумының бірінші директоры дәрігер Жұмағали Тілеулин, құтын-сүргіннің құрбаны болған Абылай қажы Рамазанов, жерлесіміз Шақан Жапаров, Ер-Есеней, Естемісов, көп жылдар бойы аға сұлтан болған Жылғара Байтоқин, Шал ақын, Ұакит Темірбеков туралы зерттеу жұмыстары жүргізілді. Олар туралы газеттерде мақала жазылды, көптеген әдеби кітантарда бұлардың есімдері жарық көрді.

Ғабит Мұсірепов ауданында Западное село төңірегінен Тоқсан бидің зиратын іздестіріп тапты. Оған облыстық соттың тәрағасы Тұрғараев Бекет 2001 жылды зиратты қоршап басына белгі қойды.

Қайролла Мұқанов «Ұстаз тағылымы», «Арнаулар», «Ынтымақ ауылы», Абылай қажы Рамазанов туралы «Елін сүйген азамат» атты, Қазақстанға еңбегі сіңген мұғалім Қағида Базарбаева туралы «Ұлағатты ұстаз» атты кітаптар шығарды. Бұлардан басқа Социал Жұмабаев екеуі бірігіп атақты жерлесіміз Тоқсан би туралы, Барлыбаевтар әулеті туралы, «Асыл мұра» орталығының мүшелері Фалым Қадірәлі, Социал Жұмабаев үшеуі Баймағамбет Ізтөлин туралы «Арманды ақын», Ғабит Мұсіреповтың 100 жылдығына арнап «Көркем сөздің шебері», «Мастер чеканного слова» және Мағжан Жұмабаевтың шағын өлеңдер жинағын дайындалған шығарды. Фалым Қадірәліұлы екеуі ардақты ұстаз жолдасы Қайрош Қоснанов туралы «Ұстаз ұлағаты», Шияп Садықов туралы «Қалдырган ізі мәңгілік» атты кітаптар шығарған. Жалпы «Асыл мұра» орталығы соңғы 5 жыл ішінде отызға жуық кітап шығарыпты.

Қайролла Мұқанов зейнеткерлікке шыққаннан кейін (1993 ж.) әсіресе өлкетану жұмысымен көбірек айналысты. Өзіміздің Солтүстік Қазақстан аймағының атақты адамдары туралы материалдарды Алматы, Омбы, Тобыл, Қызылжар қалаларындағы мұрағаттарда болып көптеген құжаттарды ақтарып, бірсыныра маңызды материалдар жинаған. Сонымен бірге облыстың қартадамдарымен әңгімелесіп, олардан да тарихи естеліктірмен шежірелер, нақтылы деректер жазып алған.

Оның үстіне көптеген кітаптардан, газет, журналдардан да қажетті материалдар жинақтады. Солардан пайдаланып бірнеше кітаптар шығарып статьялар, мақалалары баспасөзде жарық көрген.

1959 жылдың тамыз айында жеңгеміз Күлзаги Ақанқызымен қосылып отау құрды. Содан бері 47 жыл өтіпті. Отбасында үш қызы, бір ұл өсіріп тәрбиелепті. Бәрі де жоғарғы оку орнын бітірген.

Қызы Роза Қызылжардағы есеп-экономика техникумын және Алматыдағы халық шаруашылығы институтын қызыл дипломмен бітірді. Қазір Алматыда банктеке экономист. Күйеу баласы Әнуарбекте сол институтты бітірген, экономист.

Сара, Қызылжардағы педагогикалық тарих факультетін қызыл дипломмен бітірді, оқытушы. Күйеу баласы Жанахмет Алматыдағы халық шаруашылығы институтын бітірген, қазір облыстық әкімшілікте.

Гүлнэр Алматыда Қазақ Мемлекеттік Эл-Фараби атындағы университеттің тарих факультетін қызыл дипломмен бітіріп, Мәскеудегі Шығыстану институтының аспирантурасын тәмамдады, тарих ғылымдарының кандидаты, қазір Манаш Қозыбаев атындағы мемлекеттік университеттің доценті.

Марат Новосибирск Мемлекеттік университетінің физика факультетін бітірген. Қазір сол қалада қызмет атқарады. Жиендері Олжас, Жұлдыз, Гүлнаز Петропавл, Алматы қалаларында жоғары оқу орындарында оқиды, Жанар, Жәдігерлер Петропавлдағы классикалық қазақ гимназиясында оқиды. Жұрттан асыпта, қалыпта қойғанымыз жоқ, бұған тәуба дейміз дейді Қайролла ағамыз.

Ынтымақ ауылы

Сенбі. Күндізгі екінді кезінде:

– Ағатай, ертең жексенбі күні Ынтымақ ауылында жазушы, жерлесіміз Қайролла Мұқанов ағамыздың соңғы шылқан «Ынтымақ ауылы» деген кітабының тұсау кесері болады. Егер сіз келісім берсеңіз сізді ала кетейін деп ауданымыздың белді, танымал азаматы Газез Серікұлы Шаяхметов үйіме келді. Мұндай үлкен іске келіспеске боладыма. Газезбен жексенбі күні жүретін уақытты белгіледік.

... Той басталды. Тойды бірінші болып Степной елді мекенінің мал дәрігері Гүлнэр Шәймерденова баянды асқақта тартып:

Кіндігімнің жас қаны
Тамған жері – ауылым,
Шабытымның асқары,
Самғау жері ауылым,
Жастығымның күесі,
Шұрқыраған ауылым
Жусаны мен жуасы

Бұрқыраған ауылым – деп әуелетіп әнмен тойдың бетін ашты.

Бұдан кейін осы тойдың себепкері болып отырған Қайролла Мұқановтың «Ынтымақ ауылы» кітабының тұсау кесері өткелі тұрғанын хабарлап, кітаптың дүниеге келуіне демеушілік жасаған Баймусин Еркеш Бәриұлы қысқаша сөз сөйледі жалпы бағдарламаны Дмитриевка орта мектебінің директоры Шаяхметова Куляш жүргізді.

Сөз кезегін алған Қайролла ағамыз:

– Эркімге кіндік кесіп, кір жуған жері тым ыстық көрінеді емес пе. Мениң де осынау жұмыр жердің бетінде өзім туып-өскен алтын үя мекенім, аяулы ауылым Ынтымақ ауылы туралы кітап жазу көптен арманым еді. Мені жігерлендірген, шабытыма шабыт қосқан, осы кітапты шығаруға және дебүгінгі «Ынтымақ ауылы» кітабымның тұсау кесер тойына демеушілік жасаған, Баймусин Еркеш Бәриұлына, Сүгіров Ұлан Қажынәсіпұлына, Шаяхметов Ғазез Серікұлына ағалық алғысымды білдіремін» – деп толқып тұрып ризашылығын білдірді.

«Ынтымақ ауылы» кітабының қысқаша мазмұнына тоқталар болсақ автордың туғанауылы, оның тарихы туралы

мәлімет берген. Кітап «Шежіре» және «Ауыл тарихы» атты екі бөлімнен тұрады. Әрине, әрбір бөлімнің мазмұнына тоқталу мүмкін емес. Егер кім окуға қызығушылық танытса Ынтымақ ауылының әрбір отбасына, тойға қатысқан, сырттан барған әрбір адамға Қайролла Мұқанов ағамыз бір-бір кітаптан сыйға берді. Кітаптың сөзі жеңіл, бұл кітаптағы адам аттары сіздерге таныс.

Зерттеу кезінде қалалық мұрағаттан аттары табылған. Құртайдың Мұқышы, оның баласы Ғабдолла, Мұстафин Қанафия, Сүгіров Қажынәсіп Қабиұлы, Ғабдуллин Тәүке Ғабдоллаұлы, Кабиев Зейнолла Кабиұлы, Сағынай Текенқызы, Мусин Есбай, оның жұбайы Ұмсын Хасенқызы, Қасымов Сабыр Ахметжанұлы т.б. әрқайсысы әртүрлі салада жұмыс істеп өз елінің өркендеуіне үлес қосқандар.

Автор өз кітабында адамдардың атын табысуға келінім Гүльфайраның еңбегі көп, соған көп раҳмет депті. Бірақ тегінің кім екені жазылмапты. Ол туралы автор өз түсініктемесінде ауыл адамдарының, әсіресе Дмитриевкада тұратындардың, есімдері мен фотосуреттерін жинауға көп-көп көмек берді деп түсініктеме беріпті.

Қайролла Мұқанов зейнеткерлікке шыққанға дейін 44 жыл қызмет істепті. Қызметі уақытында бағаланып; Халық ағарту ісінде көрсеткен жетістіктері үшін «Құрмет белгісі» орденімен, «СССР халық ағарту ісінің үздігі» белгілерімен, Ұбырай Алтынсарин медалымен, ҚР Жоғарғы Советінің, Қазақ ССР Халық ағарту Министрлігінің, СҚО партия комитетінің, СҚО атқару комитетінің Құрмет грамоталарымен марапатталған. Соғыс кезінде тылда жұмыс істегені үшін 2005 жылы «Ұлы Отан соғысындағы Женіске 60 жыл» мерекелік медалымен, «Қазақстан Конституциясына 10 жыл» мерекелік медалдарымен марапатталды.

Той барысында жақын достары, ағайын туысқандары, кітапқа демеушілік жасаушылар иғі тілектерін білдірді.

Қ. Мұқановтың жұбайы Құлзағи Ақанқызы, үлкен қызы Роза алып келген сый-сияппаттарын тиісті адамдарға тарқатты. Дмитриевқадан қазақ-украин орталығы ән шашу етіп, соңынан ас беріліп той мәресіне жетті.

Түйін. Адам жүргегі кішкене, бірақ кең дүние соған сиып кетеді. Ол ауырдың да, жеңілдің де, бейнеттің де, зейнеттің де ұясы. Сол ұяны Қайролла ағадан көруге болады деп түйдім.

Марат Ермуканов,
педағог, журналист

Путь педагога

Часто можно слышать в наши дни досужие рассуждения об обесценивании знаний, упадке нравов, неуважении к старшему поколению. В такие минуты в нашей памяти невольно всплывает образ учителя-энтузиаста шестидесятых годов в строгом костюме сельского интеллигента и вооруженного авторучкой и бумагой.

К поколению тех тружеников просвещения принадлежит педагог по призванию, член Союза журналистов Казахстана Кайролла Мукаирович Муканов. Еще со школьной скамьи аульный мальчишка заболел историей. С упоением читал и перечитывал народные эпосы, заметки краеведов, пытался проникать в тайны памятников прошлого. Уже в те годы он не просто увлекался интересной наукой, а готовил себя к будущей профессии.

Окончив Марьевскую среднюю школу с серебряной медалью, Кайролла Муканов поступил на исторический факультет Казахского государственного университета. Было это в 1952 году. Впереди студента из отдаленного аула ждала трудная и насыщенная деятельность в средней

школе целинного совхоза имени Н. С. Хрущева, бывшего Октябрьского района. Уже через год молодому учителю истории доверили должность завуча школы. Он сумел зажечь своих коллег нестандартными смелыми идеями, сплотить коллектив. В районном руководстве заметили неудержимую энергию, деловитость педагога, и в 1959 году его назначили директором Городецкой восьмилетней школы. Требования к руководящим кадрам в те годы были очень жесткими. На новом месте новый директор школы мог надеяться только на свои знания и способности. В условиях неусыпного контроля со стороны партийных органов и огромной ответственности часто не удерживались даже директора с многолетним стажем работы. А Кайролла Муканович проработал в той школе двенадцать лет! Преодолевать трудности помогали ему врожденная принципиальность, открытость, чуткое отношение к людям и высокий профессионализм.

– Когда человек отдает многие годы работы одному коллективу, возникает некое чувство родства между ним и окружающими его людьми, – говорит Кайролла Муканович, вспоминая первые годы работы. – Когда меня в декабре 1971 года назначили заместителем заведующего областного отдела народного образования, я с тяжелым сердцем уходил на новую должность. И я понял, что эта школа стала для меня родным домом.

Все же не должность красит человека, а добрые дела, совершенные им в годы трудовой деятельности. Сорок четыре года отдал Кайролла Муканович народному образованию. В какой бы сфере он не трудился, его всегда отличало постоянное стремление к новизне, ко всему прогрессивному. Неслучайно поэтому, в последние годы своей педагогической деятельности работал старшим преподавателем кафедры инновационных технологий

областного Института усовершенствования учителей. А когда подошло время заслуженного отдыха, Кайролла Муканович активно включился в общественную работу. Был избран членом президиума областного обкома профсоюза работников просвещения, областной комиссии при исполнкоме областного Совета народных депутатов, членом президиума областного общества охраны природы, заместителем председателя областного общества «Қазақ тілі».

– Меня просто удивляет незаурядная работоспособность, трудолюбие К. Муканова, – делится своими мыслями ветеран педагогического труда Галым Кадыралин. – Вот уже более десятка лет он является членом областного Совета ветеранов, клуба краеведов при областной библиотеке имени Сабита Муканова, находит время для творческой работы. Такой динамичности могут позавидовать молодые люди.

Еще в школьные годы Кайролла-ага писал стихи, заметки, зарисовки. Появившаяся в детстве склонность к продуктивной творческой работе позволяет ему плодотворно сотрудничать с самыми популярными научно-педагогическими и периодическими изданиями области и республики. Особенно ярко проявилось его трудолюбие, мастерство и глубокое знание истории, литературы своего народа, истории родного края при публикации трудов и статей о знаменитых личностях. Академик Евней Букетов, поэт Какимбек Салыков, архитектор Шота Уалиханов, писатели: Сабит Муканов, Иван Шухов, Сафуан Шаймерденов, Герольд Бельгер, Кожаберген жырау, Сегиз Сери, Магжан Жумабаев, Ахмет Байтурсынов – нашли достойное место в его творчестве. Он автор нескольких книг на литературно-историческую тему.

За многолетний плодотворный педагогический труд Кайролла Муканович был награжден орденом «Знак Почета», медалью «За доблестный труд», медалью Ибрая

Алтынсарина, знаками «Отличник просвещения СССР», «Отличник народного образования Казахской ССР», почетными грамотами. Но не ради наград и почестей неустанно трудится ветеран-педагог.

– Об отдыхе думать еще рановато, – говорит Кайролла-ага, – ведь многое еще предстоит сделать. В нашем научно-исследовательском центре «Асыл мұра» мы с Социалом Жумабаевым и Галымом Кадыралином изучаем документы республиканских, Омских и Тобольских архивов. Их материалы имеют огромную историческую ценность для последующего поколения краеведов. Надо их обобщить, систематизировать. Так что отыхать времени нет.

Как же не завидовать таким энтузиастам! Наверное, в вечном поиске истремлении открывать новое, интересное и заключается суть полноценной, активной жизни.

Юлия Пискунова,
зав. отделом областной библиотеки
им. С. Муканова

Жажда знаний безгранична

В этом месяце наш талантливый земляк, известный педагог и краевед Кайролла Муканов отметит свой юбилей.

У каждого человека есть память событий, память мысли и чувств. Кайролла Муканович Муканов вспоминает о своем нелегком детстве и юности, которые выпали на 30-е-40-е годы. Родился 26 сентября 1932 года в ауле Ынтымак Северо-Казахстанской области. Рано лишился матери, отца в начале войны забрали на тыловые работы в Петропавловск. Воспитывался у бабушки. Закончил начальную аульную школу на казахском языке, а дальше учиться пришлось в Дмитриевке. 7-летняя школа была с русским языком

обучения, поэтому снова пошел во второй класс, затем, чтобы получить среднее образование, учился в Марьевской средней школе. Жить приходилось на квартире. Не всегда ел досыта: из дома присыпали на неделю две лепешки немногого картофеля. Учебников было мало, поэтому приходилось их переписывать. Писали на газетах, а вместо чернил использовали марганцовку или сажу. Кайролла Муканов с отличием закончил Марьевскую среднюю школу и без экзаменов 1952 году поступил в КазГУ им. С. М. Кирова на исторический факультет. Ждать помощи из дома не приходилось. Старенькая одежда, стипендию растягивал на месяц, но уже тогда Кайролла Муканов много читал, познакомился с основами работы в архивах, музеях, занимался в библиотеках. С дипломом преподавателя истории в 1957 году поехал работать на целину. Свою трудовую деятельность начал в совхозе им. Хрущева Северо-Казахстанской области в СШ учителем истории. Директором школы был известный на всю область организатор образования И. А. Юндин. А в следующем году Муканова назначают завучем школы. Здесь Кайролла Муканович проявил себя умелым руководителем, и его назначают директором в то время отсталой средней школы в Городецком совхозе. За 12 лет работы благодаря энтузиазму и таланту молодого руководителя школа стала одной из лучших. Муканов был не просто организатором и педагогом, он постоянно искал и внедрял новые методы обучения. На базе школы проходили районные семинары, сюда приезжали перенимать опыт, о Муканове писали в СМИ. Он вел большую общественную работу, был секретарем парторганизации отделения, пропагандистом. Был в курсе всех дел хозяйства.

В декабре 1971 года Муканова как перспективного молодого руководителя назначают заместителем заведующего областным отделом народного образования. На этом посту

он много сделал для развития образования области, подготовки учителей, повышения их статуса, за время работы посетил практически каждую школу области. При нем восстанавливались ранне закрытые казахские школы, увеличивалось число детских дошкольных учреждений. По их количеству область занимала третье место в республике

За большой вклад в народное образование К. М. Муканов был награжден орденом «Знак Почета», медалью Ыбрай Алтынсарина, знаком «Отличник просвещения СССР», «Отличник народного образования Казахской ССР», медалью «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения В. И. Ленина», почетными грамотами.

После выхода на пенсию продолжает работать в Институте усовершенствования учителей на кафедре инновационных педагогических технологий. Много пишет по педагогике. Ведет большую общественную работу. В 2002 году накануне 100-летнего юбилея Габита Мусрепова с группой работников газеты «Егемен Қазақстан» участвовал в пешем походе от города Петропавловска до родного аула писателя Жанажол.

С 2000 года при историко-краеведческом музее открыт научно-исследовательский центр «Асыл мұра» («Драгоценное наследие»). Кайролла Муканович вместе с Г. Кадрали и С. Жумабаевым стоял у истоков создания центра. За шесть лет его существования Муканов подготовил и издал более 30 книг, написал около 90 статей для энциклопедии «Северо-Казахстанская область». Участвовал в издании книги «Петропавловск. Время. События. Люди», сборника «...И светлых мыслей красота». Он – один из самых активных читателей областной библиотеки им. С. Муканова. когда я спросила об увлечении Кайроллы Мукановича, он ответил: «Любимое занятие – «рыться в книгах». Он всегда следит за новыми поступлениями. Увлекается поэзией, сам пишет стихи, выпустил сборник стихов «Арнаулар»

(«Посвящения»). Участник Мукановских и Мусреповских чтений, презентаций книг, «круглых столов», член клуба «Краевед». Мы благодарны Кайролле Мукановичу за его помощь в издательской работе библиотеки: составлении «Календарей знаменательных дат по СКО», подборе материала к изданию указателей о жизни и творчестве Сабита Муканова, Габита Мусрепова, Магжана Жумабаева.

У Кайроллы Мукановича прекрасная семья. Вместе с супругой Кулзаги Акановой вырастили четверых детей. Все получили высшее образование. Младшая Гульнар Кайролловна – кандидат исторических наук, доцент.

Творческий и жизненный потенциал Муканова, трудолюбие, энергия и чувство высокой ответственности безграничны. Желаем Кайролле Мукановичу в день его юбилея на долгие годы сохранить здоровье, бодрость духа, творческую активность!

Жақсылық Ысқақов,
облыстық атқару комитетінің ардагері,
облыстық Құрметті азаматы

Тіл жанашыры

Мен Қайролла Мұқанұлын қазіргі Шал ақын, бұрынғы Сергеев ауданында партия комитетінің бірінші хатшысы болып істеп жүрген уақыттан білемін. Қайролла басқарған Городецкий орыс орта мектебі сол аудандағы алдыңғы қатарлы мектеп болды. Базалық мектеп болып аудан мектеп мұғалімдері осы мектеп үстаздарының іс-тәжірибелерімен танысып жататынын біletін едім.

1971 жылы сол кездегі облыстық оқу бөлімінің менгерушісі Виталий Иванович Сакун Қайролланы Облыстық оқу бөлімі менгерушісінің орынбасары қызметіне алу

туралы ұсынысын хабарлады. Ол кездегі партиялық тәртіп бойынша партия мүшелерінің басқа жерге ауысуын жергілікті партия комитетінің есептен шығару келісімімен болатын. Қайролланы Сергеев аудандық партия комитеті есебінен шығару қағазына қол қойып, алдағы жұмысына сөттілік тілеп шығарып салған едім.

Енді сезімнің тақырыбын «Тіл жана шыры» деп алғаннан кейін дәлелдеуге тырысайын. 1989 жылғы 22 қыркүйекте қабылданған «Қазақ ССР-індегі Тілдер туралы» заңының қабылдануы тегін емес еді. Кеңес үкіметінің билігі кезінде ұлы орыс тілі ұстемдік құрып, басқа ұлттар тілдерін аяқасты етті. Қазақ тілінің қолданыс деңгейі төмендеп кетті. Тіпті қөптеген қазақтардың өзі тұған тілін ұмытуға айналды. Тек М.С. Горбачев жариялаған қайта құрусақшылық көзінен бастап қана республикамызда қазақ тілін сақтап қалу жолында қозғалыс басталды.

1989 жылы қабылданған «Тілдер заңы» негізінде «Қазақ тілі» қоғам үйымдары құрыла бастады. 1989 жылдың сонына қарай біздің облыста да құрылды. Төрағасы болып Мұтәллап Қанғожин, оның орынбасарлары болып Қабдөш Қалиев, Қайролла Мұқанов сайланды. Бұл үшеуі Алматыда откен «Қазақ тілі» қоғамының құрылтай съезінде қатысқан болатын. 1991 жылы бұл облыстық қоғам төрағалығына Қосыл Омаров, орынбасары Қайролла, қоғам жанындағы ақсақалдар алқасы төрағалығына мен сайланып едім. Осылайша біраз уақыт онымен қатар жұмыс атқарған үақыттымыз да болып еді.

Шынын айту керек, қоғамның барлық іс-қағаздары, жоғарғы жаққа жазылатын неше түрлі, ақпараттар, жоспарлар Қайролланың қолымен жазылатын. Қысқаша айтқанда қоғамның отымен кіріп күлімен шықты. 1990 жылдардың өзінде облыстық «Қазақ тілі» қоғамы облыстық оқу бөлімімен және басқа қоғамдармен бірлесе отырып қазақ

балаларын қазақша оқуға тарту үшін көп жұмыс атқарды. Осындай істердің басы – қасында Қайролла жүріп еді. Облыстық оқу бөлімінде істеп жүргеп бүл кісінің ықпалымен облысымыздың бірнеше қазақ ауылдарындағы бұрын орыс тілінде сабак беріліп келген бастауыш мектептер қазақ тіліне көшірілді. Бірсыныра орталau және орта мектептерде қазақ сыныптары ашылды. Қазақ тілінің аясын кеңейтіп дамытудың бір жолы – орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту. Бұл жағынан көп жұмыстар атқарылды.

Еліміздің тәуелсіздігінің алғашқы жылдары азайып қалған балабақшалар қайтадан ашылды. Қазақ балаларының 60-жылдық пайызы өз ана тілінде оқиды. Қаламыздың қазақ мектептерінің саны артып, бес мектепке жетті. Барлық орыс мектептрінде қазақ тілі пәні оқытылады. Осы сияқты иғілікті істердің іске асуында Қайролланың үлесі аз емес. Қазақ тілінің қайраландап тұрған уақыттанда тіл туралы көптеген проблемалық мақалалар жазып, нағыз тіл жанашыры болғаны қөпшілікке мәлім.

Солтүстік Қазақстан облысының тілдерді дамыту жөнін-дегі басқармасының жуырда еткен «Тілі бірдің – тілегі бір» атты фестивалінде облыс әкімі Серік Білэлов тіл жанашыры ретінде Қайроллаға женіл машинаның кілтін тапсырды. Бұл нағыз әділ шешім, орынды сыйлық болды.

Парасаттылығымен, адами қасиеттерімен елдің құрметіне бөленіп, ел үшін еңбек етіп жүрген Қайроллаға мерейтойы қарсаңында ұзақ гүмыр тілеймін.

Социал Жумабаев,
Член Союза журналистов Казахстана

Педагог, исследователь, журналист

Наверное, нет среди читателей СМИ области таких, кто не знал бы имя Кайроллы Муканова. Однако не все читатели знают о его жизненном, трудовом и творческом пути. Учитывая это, я решил накануне его 75-летнего юбилея дать более широкую информацию.

Кайролла Муканович Муканов родился 26 сентября 1932 года в ауле «Ынтымақ» (колхоз «13-я годовщина Октября») Октябрьского (ныне Тимирязевского) района нашей области. После окончания аульной начальной школы на казахском языке в связи с отсутствием proximity к казахским школам, родители отдают его в русскую семилетнюю школу ближайшего села Дмитриевки. Мальчик почти совершенно не знал русского языка, поэтому его посадили во второй класс. В начале было трудно, – говорит он сам, – затем постепенно освоил новый язык и стало легче учиться.

Детство мальчика проходило в тяжелые военные и послевоенные годы. Пришлось вместе с взрослыми женщинами, стариками трудиться на полях и ферме колхоза. Но несмотря на трудности жизни, он успешно продолжил учебу в Марьевской средней школе.

В 1952 г. окончив ее с медалью, без экзаменов поступил в Казахский государственный университет им. С. М. Кирова (ныне КазНУ имени аль-Фараби). Через 5 лет Кайролла начинает свой трудовой путь преподавателем истории в средней школе совхоза им. Хрущева (позже совхоз «Восход») Октябрьского (ныне Тимирязевского) района. В следующем учебном году его назначили завучем школы.

Вскоре его, как умелого руководителя переводят директором Городецкой восьмилетней школы. Через несколько

лет она была преобразована в среднюю школу. Под руководством молодого директора Городецкая школа стала одной из лучших школ района и области. Его опыт распространялся, о нем писали в районной и областной печати.

В декабре 1971 года способного руководителя – организатора назначили заместителем заведующего областным отделом народного образования. В этой должности Кайролла Муканов внес значительный вклад в развитие народного образования области. Особое внимание он уделял учебно – воспитательной работе в интернатных учреждениях и казахских школах. При нем возрождались ранее закрытые казахские школы. Увеличилось число детских дошкольных учреждений. По охвату детей дошкольными учреждениями область занимала третье место в республике после Костанайской и Павлодарской областей.

После выхода на пенсию Кайролла Муканович в 1995–2001 г.г. работает старшим преподавателем кафедры инновационных педагогических технологий областного института усовершенствования учителей.

За 44 года работы в сфере народного образования он внес значительный вклад в развитие и совершенствование народного образования области. За большие заслуги в этой сфере он награжден орденом «Знак Почета», медалью «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения В. И. Ленина», медалью Ибрая Алтынсарина, значками «Отличник просвещения СССР», «Отличник народного образования Казахской ССР», Почетными грамотами Верховного Совета Казахстана, Министерства просвещения КазССР, Северо – Казахстанского обкома партии и облисполкома.

Кайролла Муканович – активный общественник. С августа 1972 г. по август 1995 г. был активным членом президиума обкома профсоюза работников просвещения и науки. Избрали его членом областной наблюдательной

комиссии при исполнительном комитете областного Совета народных депутатов, членом президиума областного общества охраны природы. Уже 15 лет – член областного Совета ветеранов. С 1990 г. по 2006 г. – заместитель председателя областного общества «Қазақ тілі» на общественных началах. Сегодня он еще и активный участник клуба краеведов при областной библиотеке имени Сабита Муканова.

Кайролла Муканов систематически занимался творческой работой. Он еще в школьные годы писал заметки, стихи, делал зарисовки в школьную стенгазету, затем в районную и областную газеты. Работая директором школы, заместителем заведующего облоно и сотрудником ИУУ, Муканов К.М. опубликовал в областных газетах «Ленин тузы» и «Ленинское знамя», республиканских газетах «Қазақстан мұғалімі» и «Учитель Казахстана», журнале «Қазақстан мектебі» большое количество статей на педагогические темы.

После выхода на пенсию Кайролла Муканович продолжал работать. В этот период он много занимался краеведческой работой. Собирает до сих пор материалы о знаменитых земляках – североказахстанцах в областных, республиканских архивах, Государственном архиве Омской области, архиве г. Тобольска и др. Беседуя со сторожилами, пополняет свои знания о прошлом области. В результате такого кропотливого и неустанного целенаправленного труда, им написаны статьи о творчестве академика Евнея Арстановича Букетова, поэта Какимбека Салыкова, архитектора Шоты Валиханова, академика Аманжола Кошанова, писателей – земляков Сабита Муканова, Габита Мусрепова, Ивана Шухова, Сафуана Шаймерденова, Герольда Бельгера, Кожабергена жырау, Серизи Шакшакова, Маждана Жумабаева, Ахмета Байтурсынова, Мыржакыпа Дулатова и других.

Совместно с Кайроллой Мукановичем еще мы написали о знаменитом бие XIX века Токсане Жабайулы (Токсан би), книгу «Бір әүлеттің тарихы» (о династии Барлыбаевых).

С первого февраля Кайролла Муканов совместно с Галымом Кадрали и автором этих строк при областном историко - краеведческом музее открыли научно - исследовательский центр «Асыл мұра» (Драгоценное наследие) с той целью, чтобы заниматься исследованием жизни, деятельности и творчества знаменитых земляков. С тех пор за 6 лет центр подготовил и выпустил более 30 книг. Из них лично Кайролла Муканов подготовил и издал такие, как: «Елін сүйген азамат» («Человек, любящий свой народ») о знаменитом земляке, члена партии «Алаш», репрессированном в 1928–1931 г.г. Аблае Рамазанове; «Ұлағатты ұстаз» («Замечательный педагог») о заслуженной учительнице Казахской ССР Кагиде Базарбаевой; «Жумагали Тлеулин – деятель «Алаш – Орды» – о первом директоре Петропавловского Казпеттехникума, друге Мыржакыпова Дулатова и Маждана Жумабаева; «Ынтымақ ауылы» («Ауыл Ынтымақ») об истории родного аула, «Умсын сулу» («Красавица Умсын») обученой красивой девушке, ставшей жертвой феодально – патриархального строя. Он написал около 90 статей в энциклопедию «Северо – Казахстанская область». Кроме того в различных газетах, и журналах им опубликованы сотни статей и очерков на педагогические, краеведческие, общественно – политические и другие темы на казахском и русском языках.

И сегодня он продолжает исследовательскую краеведческую работу о знаменитых людях родного края. Например, в последнее время он опубликовал в печати исследовательские статьи о тех личностях, которые в начале советской власти, в 20–30 годах, работали в Петропавловске в партийно – советских органах и были репрессированы.

Это: Мукатай Жанибеков (1887–1932), Нығмет Сырғабеков (1900–1937), Жанайдар Садуакасов (1898–1938), Узакбай Кулумбетов (1891–1938), Абдрахман Байдильдин (1891–1931) и другие.

В 2002 году накануне 100-летнего юбилея Габита Мусрепова Кайролла Муканов, несмотря на солидный возраст (70 лет) с группой работников газеты «Егемен Казахстан» участвовал в пешем походе от Петропавловска до родного аула писателя «Жана жол» и проводил беседы с жителями сел и аулов, встречавшихся на пути о жизни и творчестве мастера чеканного слова.

Я лично знаком с Кайроллой Мукановичем с 1971 года. Знакомство постепенно превратилось в товарищество и дружбу. Мы с ним совместно работали в государственных архивах г. Омска, Алматы, Тобольска, Петропавловска. Я всегда поражался и до сих пор поражаюсь его трудолюбию и одновременно скромности. Он постоянно занимается исследовательской работой и активно участвует на различных научно – практических конференциях, «Круглых столах» и т.д.

Его часто приглашают на самые различные мероприятия в областные, городские библиотеки, в учебные заведения, на телевизионные передачи и т.д. Он никогда не отказывается от них. Ему часто дают заказы для подготовки тех или иных статей и очерков на самые разные темы областные и городские газеты

Учитывая активную общественную деятельность Кайроллы Муканова общественность не оставляет его без внимания. В последнее время он был награжден медалями «60 лет Победы», и «10 лет Конституции Казахстана».

Вместе супругой Кулзаги Акановой Кайролла вырастил четверых детей. Все они получили высшее образование. Младшая дочь Гульнар Кайроловна кандидат исторических

наук. Все дети успешно работают на различных отраслях народного хозяйства страны.

В заключение хочется пожелать юбиляру крепкого здоровья и дальнейших творческих успехов в исследовательской и общественной работе.

Ак-Лайлек Жаукина,
журналист

«Все, что есть в моей душе святого...»

...Когда-то, в очень давние, как теперь кажется, времена была модной фраза «делать жизнь с кого». Нас учили «делать жизнь» с героев – настоящих и литературных, только ведь поводов для героизма в обычной жизни не так много. Однако, к счастью, всегда было, есть и будет великое число личностей, может быть, не имеющих выдающихся примет, но одаренных от Бога любовью к людям, щедродарящих нам свет души, тепло сердца, знания и опыт, которые, как известно, никому не даются легко.

Не слишком ли громкими словами я начинаю свое повествование о человеке удивительной скромности – Кайролле Мукановиче?

...Родившийся в далеком 1932 году в ауле Ынтымак тогдашнего Тонкерийского (ныне Тимирязевского) района, он выбрал для своего появления на свет трудное время. Оно было нелегким для всех, а ему судьба уготовила долю сиротскую: мама умерла вскоре после рождения первенца. Воспитывала его бабушка Аян. Рано научился читать, с шести лет пошел в школу в родном Ынтымаке.

А вскоре началась Великая Отечественная...

Война была далеко – война была рядом: вскоре погиб смертью храбрых в боях за Родину первый учитель Каппас

Жиентаев, забрали в трудармию отца Кайроллы и на фронт – трех других сыновей бабушки, и мальчишке пришлось прервать учебу: он остался единственным ее помощником.

В 1943 году, вернувшись с фронта по ранению, дядя Хамза определил мальца в соседнее село Дмитриевку в русскую школу, устроив на постой к добрым людям. Люди в то время вообще добрые, готовые потесниться в своих пятистенках ради маленького квартиранта, так рвущегося к знаниям.

А к знаниям он тянулся всегда, и учиться хотел, сколько себя помнит. Окончив Дмитриевскую семилетку, поехал в Марьевскую среднюю школу Октябрьского района, в то время охватывавшего территории нынешних районов Шалакына и Тимирязевского.

На весь тот огромный район было всего две средних школы. В то время были редкостью школьные учителя с высшим образованием, а в Марьевке работали даже профессора, из бывших ссыльных. Знания давали они отличные, потому с огромной благодарностью вспоминает их Кайролла Муканович всю жизнь.

Он окончил школу с серебряной медалью, с одной единственной «четверткой». Поступил в лучший вуз республики – Казахский государственный университет.

– Вы все-таки счастливчик, Кайролла Муканович: мечтали об учебе и учились то в семилетке, то в средней школе, а тут сразу и в университет. Не у всякого была такая возможность...

– Да уж, какие там особенные возможности у меня были? Мы жили бедно. Когда уезжал поступать в университет, родственники собрали, что могли: кто рубашку дал, кто – фуфайку, кто деньгами помог, так и отправился в дорогу дальнюю. Пять суток пути, через Омск, Новосибирск, Барнаул, Семипалатинск (в то время только по такому маршруту и добирались из Петропавловска до тогдашней столицы),

и наконец, красавица Алма-Ата! Город был в то время удивительный: малоэтажный, а возле каждого дома – яблони. Улицы пахли знаменитым алматинским апортом. «Лучше нету того цвету, когда яблоня цветет» – это правда! Весной весь город белый от цветения яблонь. Красота неописуемая! – с удовольствием вспоминает Кайролла Муканович. И продолжает:

– Первый год домой не ездил, потому что денег на дорогу не было. Жил на одну стипендию, правда, повышенную – учился хорошо. А стипендия хватало и на еду, и на одежду, и на билеты в театр. Благо, питание для студентов было дешевым, хлеб давали вообще бесплатно. Для меня главным делом всегда являлась учеба, хотя, конечно и в школе, и в университете я всегда был, как тогда говорили, активистом, то есть общественной деятельностью занимался все свободное от занятий и посвящения библиотек время.

Окончив университет в 1957 году, Кайролла Муканов попросился в родные края. Не потому, что модно и престижно было ехать вузовским выпускниками на целину, а потому, что здесь отчий дом. В Октябрьском отделе народного образования его распределили в Хрущевскую среднюю школу. Это была первая десятилетка на целине, в которой учились дети из всех новых совхозов. Директором был ныне здравствующий замечательный педагог Иван Андреевич Юндин, уже через год предложивший молодому специалисту стать завучем. А вскоре Кайролла Муканович сам возглавил педколлектив Городецкой восьмилетней школы.

В том же году женился. Его супруга Кульзаги, кстати, тоже педагог. За 12 лет работы Муканова в Городецком его школа получила статус средней и вошла в число лучших в районе. Директора, как тогда говорили, «заметили», и в декабре 1971 года назначили заместителем заведующего областным отделом народного образования. А проработал

Кайролла Муканович на этом ответственном посту ни много, ни мало – 24 года, верой и правдой служа делу просвещения.

Что потом? Ушел с почетной должности на заслуженный отъезд? Ничуть не бывало, он ведь из тех, кому покой только снится: несколько лет преподавал в институте усовершенствования учителей, а в феврале 2001 года создал вместе со своими товарищами по прежней педагогической деятельности Галымом Кадрали и Социалом Жумабаевым центр «Асыл мура».

И это – особая веха в его кипучей жизни.

– Мы поставили себе целью исследовать творческое наследие акынов, известных земляков, жырау, – рассказывает Кайролла Муканович. – За эти шесть лет издано более 30 книг, опубликованы сотни статей в газетах и журналах, мы активно участвовали в создании энциклопедии Северо-Казахстанской области. Часто выступаем в школах, колледжах, библиотеках. Мы хотим, чтобы не остались забытыми великие сыны нашей земли: Кожаберген жырау, Шалакын, и его отец Кулеке десятки других людей, внесших огромный вклад в развитие казахстанской культуры, науки, литературы и искусства.

Цель благородная, да вот одно огорчает членов этого незаурядного творческого коллектива: издание книг осуществляется столь малыми тиражами, что для школьных библиотек эти издания становятся редкостью недосягаемой! Нет средств для командировок в Алматы, Омск, Томск, Оренбург, а ведь в тамошних архивах все ценные документы, интересующие наших исследователей. И не праздного любопытства ради рвутся они ознакомиться с архивными материалами: оказывается, в исследовательских кругах очень много спорных моментов, решить которые можно только с помощью сведений, хранящихся в российских и алматинских архивах.

«Незаурядным» я назвала коллектив центра «Асыл мура», потому что средний возраст работающих здесь, знаете, какой? Не поверите: 72 года! И – никаких жалоб на старость и усталость, одно только желание работать и стремление быть полезными более молодым поколениям, успеть сделать как можно больше.

А у Кайроллы Мукановика есть мечта написать историю народного образования области, ведь им накоплен огромный по объему материал о становлении и развитии региональной педагогики. А еще он хотел бы написать книгу о Петропавловске на казахском языке, и еще если будет такая возможность, издать сборник своих работ...

– Кайролла Муканович! – пытаюсь вернуть собеседника к теме нашего разговора. – А могла быть другая жизнь у того мальчика из аула?

– Мальчик из аула, наверное, должен был получить образование: родные относились с уважением к моему стремлению к знаниям. Мне выпало счастье учиться.

Да «счастье учиться» выпало всем потомкам Кайроллы Мукановика и его супруги Кульзаги-апа: дочери Роза, Сара и Гюльнар, сын Марат имеют высшее образование. Закончили вузы и учатся в них многочисленные внуки. Похоже, культ знаний в семье Мукановых прописался навечно, и неудивительно, что одна из них дочерей – кандидат исторических наук, а сын...

А сына Кайроллы Мукановика знают многие. Правда, известен он более под псевдонимом. Да, это он – известный новосибирский поэт Марат Шериф, автор изумительных стихов, которые, на мой вкус, так хороши, что их хочется петь. Легкие, ироничные, лиричные, с такой неповторимой азиатской грустинкой...

Говорю о Марате, Кайролла Муканович, как будто не слыша моих восторженных слов, улыбается грустно, и я точно

шно, что означает эта улыбка: «Это-то все хорошо, только вот нет семьи до сих пор у сына...» Ох, уж эти наши старики: их не так радуют успешность и таланты потомков, сколько огорчает отсутствие у их чад семейного очага – взрослые дети кажутся им малыми, покамест нет у них собственных сыновей и дочерей...

...Какой бы жребий нам ни уготован
На бесконечных крайностях земли,
Ты все, что есть в моей дуе святого,
Возьми с собою и собой продли.

Так писал российский поэт Роальд Назаров. Другой поэт – другому сыну.

А я вот думаю, что вам они придутся по душе. Ведь так, Кайролла Муканович?

Марат Ермуканов

Неисчерпаемые сокровища

В феврале 2001 года по инициативе ветеранов педагогического труда Кайроллы Муканова, Социала Жумабаева и ныне уже покойного Галыма Кадыралина при областном историко-краеведческом музее был создан историко-литературный центр «Асыл мура» («Золотое наследие»). Его первые шаги вызвали широкий положительный отклик у населения.

Но нашлись и скептики. Ведь задачу, которуюставил перед собой новый центр – изучение и популяризация наследия – не отнесешь к категории простых.

Но трудности не пугали энтузиастов. Они начали кропотливую работу по сбору материалов из архивных источников,

встречались со старожилами, свидетелями исторических событий, изучали тома пожелтевших документов, рукописей, засиживались в архивах Омска, Тобольска, Алматы и других городов. И результаты не заставили долго ждать. За шесть лет работы центра вышли в свет более тридцати книг, посвященных известным общественным деятелям прошлого, ярким представителям творческой интеллигенции, ученым, прославившим североказахстанский край.

Благодаря сотрудникам «Асыл мура» стали доступными широкой публике ранее малоизвестные сведения о Кожабергене жырау. Сегиз серэ, Шалакыне и других исторических личностях. Произведения фольклора, сборники народных поэтов, труды по исследованию творчества Магжана Жумабаева, Сабита Муканова, Какимбека Салыкова, Игибая Алибаева, Зейноллы Иманбаева и других заняли свои места на книжных полках библиотек области, учебных заведений.

Интересна история рождения отдельных трудов. В прошлом году небольшим тиражом вышла книга ветерана педагогического труда, члена Союза журналистов Казахстана Кайроллы Муканова «Умсын сулу» («Красавица Умсын»). По словам автора, написать эту книгу побудили его впечатления детства:

- В школьные годы я жадно читал произведения классиков казахской литературы. Однажды, было это в 1946 году, мой одноклассник дал почитать «Школу жизни» Сабита Муканова. В ней я нашел упоминание об образованной красивой девушке Умсын, которая, проучившись в Египте, многое сделала для просвещения своих земляков, знала несколько языков. Эти скучные строки так глубоко врезались мне в душу, что, работая в «Асыл мура», я решил заняться поиском дополнительных материалов. Так появилась книга об Умсын.

Трудно назвать такого человека, оставившего значительный след в истории Северо-Казахстанской области, о котором не писали бы сотрудники центра «Асыл мура». Среди героев статей, документальных произведений, многочисленных воспоминаний и исследований особо выделяются ученые Евней Букетов, Аманжол Кошанов, основатель банковского дела в бывшем Пресновском (ныне Жамбылский) районе Абу Файзуллин, бывший руководитель треста «Союзцелинвод» Каттай Кеншинбаев, поэт Баймаганбет Изтолин, отличник народного образования Шияп Садыков... Многих из тех, кому посвящены сборники и воспоминания, уже нет в живых. Но их неизгладимый след на североказахстанской земле, добрые дела и гражданские поступки остались в строках, вписанных в историю нашего края энтузиастами «Асыл мура».

Тематика исследований и публикаций сотрудников «Асыл мура» очень разнообразна. Есть монографические труды, посвященные юбилеям Магжана Жумабаева, Габита Мусрепова, исторические очерки о Жумагали Тлеулине, Есенее Естемисове и других видных деятелях прошлого, Героях Социалистического Труда, героях Великой Отечественной войны, о наших современниках, исследования по этнопедагогике. Настольный книгой для педагогов области стали «Русско-казахский словарь исторических терминов и понятий», «История отдела народного просвещения и методической службы Северо-Казахстанской области», вышедшие из-под пера Кайроллы Муканова. А «Батыр Баян» Социала Жумабаева, написанная в соавторстве с Зейноллой Олжабаевым, представляет собой серьезное исследование исторической роли героя народной борьбы против нашествия калмыков – батыра Баяна, подвиг которого воспет в одноименной поэме Магжана Жумабаева.

– Получив прглашение Академии минеральных ресурсов, я не мог преодолеть волнения, – делится впечатлениями Кайролла Муканов. – Ведь мне предстояло выступить на заседании президиума. Я рассказал ученым о том, что делается в нашей области с целью популяризации научного и литературного наследия Букетова. Судя по реакции из зала, мое сообщение о проведенной в областном центре и в Сергеевке работе по увековечиванию памяти ученого произвело большое впечатление. Евней Арыстанович – личность многранная и неординарная. Поэтому, когда я взялся за перо, понял, что писать о нем будет нелегко. Уходили месяцы на изучение архивных документов, писем. Но теперь я рад, что к моим публикациям о Букетове часто обращаются молодые исследователи.

Вера Гаврилко,
журналист

«После Абая никто не может презойти Маждана»...

И в этом году акция «Одна страна – одна книга» в Казахстане посвящена поэзии Маждана. Целью акции, как известно, является сохранение историко-культурного и духовного наследия, а также привлечение молодежи к чтению книг казахской классики. В рамках акции планируется провести около 500 мероприятий с использованием самых разных форм работы с читателями: дни поэзии, фестивали, марафоны, чтения и различные конкурсы. В этом году произведение Маждана Жумабаева «Жан сөзі» станет главной книгой, которую будут читать в стране.

«Выбранная нами книга – лирическая. Если честно, будь я на месте редактора, я бы назвал эту книгу «Жан

көзі». Когда читаешь ее, возникает ощущение, что на вас смотрит сам Магжан. Он показывает нам свое видение мира», – отметил народный писатель Аким Тарази. Нам – североказахстанцам – выпала честь быть земляками Поэта. В этой связи особую ценность представляет все, что связано с его трагической судьбой. Мы попросили рассказать о петропавловском периоде жизни великого казахского поэта, исследователя его творчества Кайроллу Муканова – автора книги «След поэта».

– Кайролла Муканович, вы принадлежите к тем исследователям жизни и творчества Магжана Жумабаева, которые считают, что петропавловский период жизни поэта стоит особняком в его судьбе?

– В своей короткой жизни Магжан побывал во многих городах: Омске, Кокшетау, Оренбурге, Уфе, Ташкенте, Москве, Петербурге, Алма-Ате, Туркестане. Но все же большая часть жизни и творчества связана с нашим Петропавловском. В 1905–1910 годах Магжан Жумабаев учился в мусульманском медресе, где преподавал большой знаток восточных языков, выпускник Стамбульского университета Мухаметжан Бегишев. Именно в годы учебы в медресе Магжан изучает арабский, персидский и турецкий языки, знакомится с произведениями таких известных поэтов Востока, как Низами, Физули, Саади, Навои и других. В последние годы учебы он прочитал вышедшие в Петербурге и Уфе сборники стихов Абая, Миржакыпа Дулатова («Проснись, казах!») и Ахмета Байтурсынова («Сорок басен»). Знакомство с этими книгами стало важной вехой в жизни поэта. Магжан стал по-новому задумываться о смысле жизни, о законах, царящих в обществе.

Закончив медресе, Магжан едет в Уфу, чтобы продолжить образование в знаменитом медресе «Галия». Оно считалось в то время высшим духовным учебным заведением. Там

«Расставание»... Народный поэт Абдильда Тажибаев писал, что юношескую любовь в самой яркой форме выразил Магжан, а до его появления казахская поэзия была обделена такой прелестью.

– Как исследователь «белых пятен» в биографии опального поэта, чем вы можете гордиться?

– Горжусь тем, что мне удалось разыскать документы, повествующие о подлинных взаимоотношениях Магжана и Сабита Муканова. В последние годы бытуют досужие мнения, что они постоянно находились во враждебных отношениях и Сабит постоянно преследовал Магжана. Но так ли это? На самом деле в их взаимоотношениях были и теневые, и светлые моменты. На это были объективные и субъективные причины. Во-первых, Магжан родился в зажиточной семье и, для своего времени, получил прекрасное образование. Сабит вырос в семье бедняка и с шести лет остался круглым сиротой. С трудом выучился грамоте. Поэтому неудивительно, что между ними были идеологические разногласия. Сабит отдавал должное поэтическому таланту Магжана, но как он сам выражался, «его стихи, воспевавшие Колчака и «Алаш-Орду», вызывали во мне протест».

Жизнь снова свела двух классиков в тяжелое для Магжана время. После каторги в Карельских лесах Магжан Жумабаев остался практически без средств к существованию. 20 февраля 1937 года он пишет письмо Сабиту Муканову, работавшему в то время председателем Союза писателей Казахстана: «Уважаемый мой товарищ Сабит! Я вернулся в Казахстан с единственным желанием показать силой своего пера, что я вступил на новый путь. Я решил остаток жизни, цель и надежду свою посвятить... социалистическому строительству».

Сабит Муканов приглашает Магжана приехать в Алма-Ату. Магжан с женой Зулейхой откликаются на это приглашение. Сабит лично встретил их на вокзале и повез к видному пролетарскому писателю Сакену Сейфуллину. Сакен и Магжан обнялись и прослезились.

Сакен и Сабит взялись хлопотать за судьбу Магжана. По протекции Муканова Магжана принял главный партийный босс Казахстана Мирзоян. Он был человеком чутким и высокой культуры и решил помочь опальному поэту. Чтобы Магжан с женой не умерли с голоду, поэту дали возможность заработать – крупный заказ на литературный перевод. Казалось бы, такое обнадеживающее начало... Но маховик репрессий уже завертелся, и остановить его не было никакой возможности. Первым под его жернова попал Сакен Сейфуллин. Он был арестован. А следом пострадал и Сабит. Он был снят с должности председателя Союза писателей и исключен из партии.

Сабит так вспоминал свою последнюю встречу с Магжаном: «В разгар такого ажиотажа (имеются в виду репрессии против писателей, – В.Г.) как-то на улице встретился Магжан. Он, сильно волнуясь, обратился ко мне с такими словами: «Уважаемый Сабит! Я стал причиной ваших бед. Если я виноват, – простите! Что только делается в этом мире? Больше не встретимся, быть может».

Больше они, и правда, не встретились. Магжан Жумабаев был арестован 30 декабря 1937 года, а 19 марта 1938-го расстрелян.

В своей работе «Казахская литература XX века» Сабит Муканов отдал должное гению Магжана, посвятив ему следующие строчки: «В развитии казахской словесности после Абая никто не может превзойти Магжана»...

По следам мастера поэзии

В издательстве Северо-Казахстанского государственного университета вышла в свет книга Кайроллы Муканова под названием «След поэта» на казахском и русском языках.

Основу сборника составляют публикации Кайроллы Муканова с интересными сведениями о жизни и творчестве Магжана, появившиеся в печати в разные годы.

Автору книги в поисках материалов, относящихся к жизни и деятельности Магжана, пришлось не раз выезжать в другие города, работать в архивах Петропавловска, Омска, изучать пожелтевшие страницы документов, предоставленных родственниками поэта. Так рождались главы «Магжан в Омске», «Московские годы поэта», «1920 год в жизни Магжана», «Магжан в Ташкенте», раскрывающие неизвестные факты о нелегкой судьбе выдающегося художника слова.

Магжан Жумабаев, вопреки обвинениям в пантюркизме, национализме, в своем творчестве возвышал общечеловеческие ценности. Его вдохновляли произведения Гете, Гейне, Шиллера, Байрона, Крылова, Короленко, Толстого, Фета, Блока, Лермонтова, Гоголя и других классиков мировой литературы.

Благодаря переводам на другие языки стихи Магжана стали духовным достоянием многих поклонников его таланта. Другое дело – художественное качество этих переводов. Не многим удается передать яркую палитру его творчества. Язык Магжана Жумабаева отличается иносказательностью, богатым смысловым оттенком исконно казахских слов.

Конечно, автор книги «След поэта» неставил перед собой сложную задачу рассмотреть проблемы перевода стихов Магжана, которая слишком масштабна и требует

совместных усилий литературоведов, историков, филологов. Но заслуживает одобрения то, что автор сборника предпринимает попытку внести в исследование творчества поэта свой вклад, дополнить его новыми деталями из трагических страниц его жизни, и она во многом ему удается.

Хотелось бы надеяться, что книга «След поэта», хотя и вышла небольшим тиражом (всего 50 экземпляров), принесет несомненную пользу всем, кто интересуется жизнью и творчеством Магжана Жумабаева.

Құлбек Ергөбек,

Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының
мүшесі, Халықаралық Алаш сыйлығының
лауреаты, филология ғылымының
докторы, профессор, Халықаралық
Ш. Айтматов академиясының академигі

Жазулы хатқа айналған қария

Өлкетанушы Қайролла Мұқанов жайында сөз

Жарты рұмырым Қазақстанның солтүстік өңіріне байланысты өтіп келеді. Жасырарыжоқ, соның бәрі қазақтың марқасқа перзенті, тағдыр жолы бұралаңдау өрілген Сәбит Мұқановқабайланысты. 1900 жылы өмірге келіп, 1973 жылы қара жердің белін қайыстырып дүние салған Сәбенің Алматыдағы мемориалдық мұражай-үйін қолыммен жасақтаушылардың бірі болғанымды мақтанышпен еске аламын. Сол бір күндерді ойласам, жазушы жары – Мәриям анамыздың қаламгер түрмисқа тұтынған күллі бүйімтай-ымға мұражайлық сипат дарытып тастап, үйінен шығып жүре бергені, қазақтың билік басында отырған азаматтары Сәбиттей жазушымызға мұражай ашуға қырын қарағаны, қайталанбас үлттық болмыстық қоғам және мемлекет қайраткері Өзбекәлі Жәнібектің кіші лауазымына қарамай

үлкен есіктерді батыл ашып, ұрысқа бергісіз сілкілесін сөйлескені, сөйтіп жүріп мұражай жасақтағанымыз еске түседі.

Міне, сондай тағдырымды сабақтастырган Сәбит Мұқановтай жазушының туған жері – Солтүстік Қазақстанда туғанына 110 жыл толуына орай дүрілдеп той өтті. Бір ғана Сәбит Мұқанов туралы бес кітап, бәленбай мақала жазған зерттеуші райында мен де шақырылдым тойға.

Той күндері жақын танысқан азаматымыз Жанахмет Тасшығолов жұмысбасты бола жүріп көркем әдебиетті қолынан тастамайтын мінезімен ұнады бізге. Қазақ, орыс әдебиеті жайында әңгімелесе қалғанда қалам ұстап журген басымызben Жанахметке ілесе алмай қалған кездеріміз де болды. өнірдің өлкетанушы ақсақалы Қайролла Мұқановпен бізді таныстырган да Жанахмет.

Қайда барсам да халық сөзін айтатын кісі іздей жүретін әдетім. Қайролла Мұқанов есімін естігенде елең ете түстік. Өйткені, тртінектеп ізденіп жүретін, тапқанын тиянақтап жаза білетін азамат. Республикалық баспасөз бетінен Қайрекеңнің мақалаларын талай оқығаным есіме орала кетті. Дастандар қасындағы өзара әңгіменің аяғы ол шығарған кітаптарды қолқалап, бұйымтай райында сұрауға барып ұласты. Ақсақал қармана жүріп өзінде қалған азын-аулақ кітаптарынан «Жумагали Тлеулин – деятель «Алаш-Орды» («Жібек жолы», 2005 ж.), «Ұмысын сұлу: ақиқат пен аңыз» (Петропавл, 2007 ж.), «Арнаулар» («Жібек жолы», 2004 ж.), «Өлкө тұлғалары» (Петропавл, 2008 ж.), «Ақын ізі. След поэта» (Петропавл, 2009 ж.) аталатын кітап болып басылған еңбектерін тауып берді. Оқып шыққан соң ол еңбектер мені қатты ойландырды. «Ауылында қартың болса, жазулы хатпен тен...» деген сөздің ақиқатына көз жеткіздім. Қазақ елінің әр қырында қаралайым өмір сүріп, өнір, тіпті қазақ мәдениетіне әр деңгейде үлес қосатын өлкетанушылар

тағдыры жайында ойланым. Қарапайым мектеп мұғалімі Асантай Элімов мектеп оқушыларымен бірге ауданың тарихи төбелеріне саяхаттай жүріп, жиналған экспонаттарды жинақтай келе Отырар ауданында даңқты «Отырар» мұражайының ашылуына себепкер болғаны есіме түсті. Қеңес өкіметінің қаны жерге тимей тұрганда В. И. Ленинді жамандап (әшкерелеп) поэма жазып, оны тыңдаушылардың зәресі зәр түбіне кетіп үрейленіп, кейін қеңес өкіметі құлағаннан кейін «Апыр-ай, біздің Асантай мұғалім әулие екен-ау», деп жағасын ұстап отырған ауылдастарымның кейіп көз алдымға келді. Тамаша орыс жазушысы Д. Н. Гришиннің «Обратный билет» аталатын повесі ұлы жазушы Ф. М. Достоевскийдің мұражайын ашуға мұрындық болған қарапайым мұғалім Семенов туралы екені, ұлы орыс ақыны А. С. Пушкиннің мұражайын ашып, оны ұзақ жыл басқарған, атақты «Пушкиногорье» жазған Семен Гейченко еріксіз еске түсіп жатты. Өзімнің Түркістанда «Бейсембай Қенжебайұлының түріктану мұражайын», 20 мыңдық ауаудан тілді жеке кітапханамың негізінде «Түркітілдес халықтар кітапханасын» ашуым – осындай өлкетанушылардан алған тәлімімнің негізінде жүзеге асқанын іштей мойындар отырмын. Міне, осындай жағдайда Қызылжар оқірінің Қайролла Мұқанов, Таңат Сұгірбаев, Социал Жұмабаев сияқты азаматтарының бас біріктіріп, Солтүстік Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану мұражайы ішінен «Асыл мұра» орталығын құруы қуанышқа бөлейді кісіні. Айтып отырса, «Асыл мұра» орталығындағы ақсақалдардың тындырымды ісі бірсыптыра! Ал сол ақсақалдардың бірі – Қайролла Мұқановтың еңбектеріне риза болып, қолыма қалам алып отырған жайым бар.

Жұмағали Тілеулин туралы кітабы түп-түгелімен – мұрагаттық дерек жинауы, білетін кісілерге жолығып әңгімелесіп кейіпкер жайында мәлімет алуы, сөйтіп

қайраткер өмірнамасын қалыптастырудан оның алашорда қатарында болып халқына қызмет ету арналарына дейін жинақтау және талдау негізінде жазылуы мен ерекше үнады. Тұындығер қазақ тарихы ғылымына тұлғатану саласына осы еңбегімен үлес қосты деп айта аламын. Кітабындағы деректер тың, солтың деректі бүгінгі зерделі көзқараспен қарап талдау қызықты. Өз басым, Жұмағали Тілеулин туралы кітабын оқып отырып, бір жайды көңілге мықтап түйген жайым бар.

Бір қарағанда Жұмағали Тілеулин – өнірдегі денсаулық сақтау саласында орта деңгейлі қызмет атқарған адам. Ал Алашорда өкілдерімен байланысып, қазақ ұлы туралы атқарып жүрген істері ұлан-асыр. Ақыр-аяғы денсаулық сақтау туралы қалам тарта отырып, медициналық қанша-ма терминдер алып келген, түсініктер жасаған десеңізші?! Оның Алашорданың ірі-ірі өкілдерімен бір деңгейде ісі қаралып, солармен иықтас тұрып сотталуы да көп жайды аңғартқандай. Орта дәрежелі ғана қызмет атқарған осын-дай адамның туған ұлты туралы, оның болашағы жайлары ойлары үлкен, ойларынан туған әрекеті ірі. Бүгінгі күні билік басындағы көп азаматтан азаматтық ойы, ұлттық болмысы анағұрлым жоғары тұр. Соған қарап қайраткерлік, ұлтшылдық азаматтың қызметіне емес, жан байлығына, дүниетанымына байланысты екен-ау деген ойға келесің. Жұмағалидың жазған мақалалары қазақ халқының елдігіне барып сабактасып жатады екен. Қандай тамаша! Бүгінгі әр деңгейде қызмет атқарып жүрген қазақ азаматтарына осындай көзқарас, осындай жан байлығы, осындай зерделілік жетпейді ғой. Демек, ұлт қайраткері болу үшін адамға қызмет-дәреже, мансаптың үлкендігі шарт емес, ұлттық ойы, ұлтшылдық әрекеті болуы шарт екен-ау деген ойға еріксіз берілесің. Автор, өзі тірнектеп дерек жиып, соны зерек қорытып жазған кітабында осындай ой-өрісі,

қайраткерлік болмысы қызметінебайланып қалмаған Алаш ардақтысын «тірілтіп» отыр. Оқыған кісі кешегі тарихтан аңыз сабақ алып қана қоймайды, бүгін ұлттымызды үшпаққа шығарады деп жүрген билік басындағы не ана тілін дұрыс білмейтін, не ұлт тағдырына жаны ашымайтын «ас ішіп, аяқ босатумен» келе жатқан азаматтар жайында еріксіз шамырқана ойлады. Осы орайда Қайролла Мұқановтың «Жумагали Тлеулин – деятель «Алаш-Орда» аталатын кітабы оқырманын ойға батыратын, санамызға тарихи сапа бітіретін еңбек деп айтамын. Апыр-ай, деп ойлайсың, азаттық аңсаған Алашорда үйымында ұлттық болмысы майда азаматтар жоқ екен-ау... Ұлттық болмыс, ұлттық наымыс екен ғой оларды ұлттық тәуелсіздікке бастаған.

Қайролла Мұқановтың халқымыздың ғажап ақыны Мағжан Жұмабаев туралы қазақ және орыс тілдерінде жазған еңбегі де ұнады. Әрине, кешегі кеңестік кезеңде Мағжанды кінәлап құстанаушылар, жазғандарын сынап «ит сілекпесін» шығарушылар, ит жеккенге айдатушылар, өзі атылып кеткен соң ақталған ақында «азаматтық ақталу рухани ақталуға жатпайды» деп, әдеби мұрасының ортамызға оралуына қарсы болғандар бірсыныра. Көзін корген, алдынан тәлім алып, Мәскеуде үйінде жі болып, қоңіліне өшпестей етіп келбетін қалыптаған Бейсембай Қенжебайұлы сынды бірен-саран азаматтар ғана кеңестік кезеңің өзінде естелік мақала жазып, оны ақтап алу үшін жанқиярлық әрекеттерге бара алды. Жанынан қорқып Габит Мұсірепов ағамыз ақын жары – Зылиханы үйіне кіргізбегендеге Бейсекең жылап қарсы алып, женге тұтып торіне оздырып күткенине қуә болғанбыз. Бүгінде жүрттың бірі Мағжаншыл. Кеңестік кезеңде Мағжанға қарсы болған азаматтардың тәуелсіздіктен соң әзелден Мағжаншыл болып сөйлегенін, алға түсіп, мадақтап мақала жазғанын да көзіміз көрді. Бертінде ұлы ақынымыз Мағжан Жұмабаев

жайында бірсыптыра көңіл көншітерлік еңбектер жазылды. Ал Қайролла Мұқановтың ұлы ақынымыз жайындағы еңбегі түп-түгел жаңалық деп айта алмаспаз. Алайда, ақын өмірі мен шығармашылығын бар деректер негізінде дұрыс баяндаган, кей сәттері Омбыдағы өміrbаяны жайында мұрағаттан тапқан тың деректерін қоса, көз-көргендердің естелік (олар да тың) материалдарын ғылыми айналымға түсіре сөйлеуімен «Ақын ізі. След поэта» өзін-өзі ақтайтын, аса қажетеңбек болып шығыпты. Қазақшажазылған ойлардың кейбірін тұжыра орысша жазып кетуі – Қайркеңдей азаматтың артықшылығы дер едік.

Әз басым, жарты ғұмырымды қазақтың Сәбит Мұқановтай жазушысының өмір тарихын, шығармашылық лабораториясын зерттеуге жұмсаған адаммын. Ол қаламгердің өмір жолы, шығармашылығына қатысты қызықты тағдыр иелеріне бейтарап қарай алмаймын. Ұмсын сұлу – Сәбең жаза бастап аяғына жеткізбей қалдырған бір кейіпкері. «Өмір мектебінде» Ұмсын сұлу жөнінде, Құләмай жайында бірсыптыра қызықты әңгімелер айтылады. Сәбең баяндайтын Ұмсын сұлу сюжеті өрістеп, композициялық шешімге ие болған дербес көркем туынды деуге келмейтін. Ауызекі әңгіменің шебері саналған Сәбеңнің мемуарлық шығармасында баяндалған тағдыр өзінің қызығылтылығымен дербес жазатын тақырып екен-ау дегізері хақ. Сәбең жарықтық өміrbаяндық шығармасында эпизодтық кейіпкер ретінде әңгімеленетін Ұмсын сұлудың дербес көркем шығармалық тақырып екенін аңғарып кейін либретто жазған. Ол әдебиетте айтыла бермейді. Белгісіз туындылары қатарында қалып келеді. Мұрағаттан көрген соң айтып отырмыз. Қайролла Мұқановтың қолынада ол шығарма түсе қоймаған екен. Аталған кітапта кездеспей отыр.

Сәбит Мұқанов «Ұмын сұлуды» неге жариялатпады? Шамасы жазушының өз шығармасына көңілі толмаған болуы керек. Кейін оралып ширатармын деген туындыны қайта оралуға мүмкінігі болмады ма, әлде қажетсінбеді ме, әйтеуір. Қазақстан Республикасы Орталық мұрағатында сақталатын жеке қорына өткізіп жіберген. Біз сол қордан таныстық Олдербес мәселе. Тақырыпқа қатысты болған соң жол-женекей әңгімелеп отырмыз. Ал мына қолымыздығы кітапта («Ұмын сұлу») Қ. Мұқанов ізденісі оқырманың тың деректерімен қызықтыра түседі. Ол бір білімді жаратылып, бірақ бағы жанбай өткен мұндышқа тағдыр.

«Өлкө тұлғалары» – еліміздің солтүстік өңірінде тіршілік кешкен үлкенді-кішілі тағдыр иелері жаһында деректі очерктерден бас құрапты. Ұлы ақын Мағжан Жұмабаевтан бастап заманымыздың тамаша ғалымы, дарындылығы үшін-ақ құғын көрген Евней Букетовке дейін атын естісек естіген, тіпті атын да естімеген небір айтұлы азаматтар жайында тыңмәліметтер аламыз. Өмірбаяндық очерктерге ол өзінің ағартушылық ойларын, өлкетанушылық ұсынystарын да қосып отырыпты. Қай-қайсысыда оқырманың ойландырады.

Ағартушылық дегеннен шығады, Қайролла Мұқанов мәйнеткерлікке шыққанға дейін қарапайым мұғалімнен мектеп директорлығына дейін, облыстық оқу бөлімі бастығының орынбасарлығына дейін есе қызмет атқарған жишелекен. Жазу – жан-дүниенің ап-айқын көрсететін айна иштепті өнер. Жазбаларына қарап Қайрекеңнің шынайы үстаз болғанына, шын ағартушы бола алғанына күмән қалмайды. Орта мектеп, ұлт мектептері проблемасын Қайрекен қандай нәзік түсініп, буынынан үстап тұрып көтереді дейсің. Жан Жак Руссоның: «Ұстаздық ету – уақыт үгү смес, өз уақытыңды аямау, өзгениң бақытын аялау» дегінде қанатты сөзі көпке мәлім шығар. Шамасы, ұзақ жыл

ағартушылық (ағартушы сөзін арзандатып алғанымызға көп болды, мен бұл сөзді сол ескі де есті мағынасында қолданып отырмын) міндетінде болған Қайрекең талай жас өркеннің бағын ашқан-ақ шығар. Енді, міне, зейнет демалысына шығыпалып, өлкетанушылық міндетінеге гіліп келеді еken. Біле-білген кісіге өлкетанушылық – жан байлығы мол, білімді азамат қана атқара алатын мамандық. Оған бір саланың ғана емес, әр саланың білімі қажет. Ол тарихтан туындал жазушылыққа үласып, өшпес өнеге, тозбас тағылым туғызып жатуы керек. Әңгімені өлкетанушылардан бастап, солтүстік өңірдің бір зиялышы – Қайролла Мұқанов қаламынан туған еңбектерге сабактастыра сөйлеуімізде үлкен мән бар. Қайролла Мұқанов өзі өмір сүріп, тіршілік кешіп келе жатқан Қызылжар өңірі тарихын қаузап, оның ұлылы-кішілі тұлғалары тағылымын жинақтай әңгімелегуімен-ақ тұтас қазақ еліне жүргісатын тағылымды іс тындырып отыр. Біз соған сүйсінеміз. Өлкетанушы райында ол тарихқа қызығып әңгіме бастап, қолынатаусынан материалды филологшаталдайтындығымен сүйсіндіреді.

Қолымыздағы еңбектеріне қарап отырып, Қайролла Мұқановты езбасым, қалыптасқан тарихшы, кәнігі әдебиет зерттеушісі деп танимын. Жазулы хатқа айналып, халқына қолқанат қызмет жасап келе жатқан қарияның қолынан қаламы түспесін!

Тұған өнір тарихының өрнектеген «Асыл мұра» орталығына – 10 жыл

Облыстың тарихынан сыр шертіп, өздәуірінде ел қамы жолында иғі істерді жүзеге асырған тарихи тұлғалардың есімдерін елге танытып, үрпақтар жалғастығына елеулі үлесін қосып келе жатқан өнірдегі бірегей орталық – «Асыл мұраға» бүгін он жыл толғалы отыр. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында қыруар іс тындырып келе жатқан орталықтың әлі де бергенінен берері көп екендігі көміл.

«Асыл мұра» орталығының мүшелері жарықша шығарған тарихи-танымдық басылымдар өнірдің тарихынан, өз заманында келелі істерімен, жемісті еңбегімен танымал болған қоғам қайраткерлерінің, елдің мұңын мұнданап, жоғын жоқтаған ақын-жазушы, шешен-жыраулардың әмір жолынан, шығармашылығынан сыр шертеді. Облыстың өткені туралы зерттеу және ғылыми жұмыстарын жазып жүрген оқушылар мен студенттер, қосымша әдебиет ретінде оқулыққа зәру үстаздар мен оқытушылар үшін атальмыш орталық таптырмас мекенге айналды. Аға буын мен зиялды қауым екілдері де мұнда жиі келіп тұрады. Солардың қатарында Зейнолла Олжабаев, Ожан Қали, Әлімжан Мәжитов сынды зейнеткерлер бар. Облыс орталығының белді азаматтары бос уақыттарында орталыққа келіп, оның үйіткышы болып отырған Таңат Сүгірбаевпен, Қайролла Мұқановпен және Социал Жұма-баевпен тілдесіп, жарық көрген басылымдар жайлы пікір алысып, облыс тарихы турасындағы ойларымен бөлісіп тұруды иғі дәстүрге айналдырыған. Фототілшіміз Талғат Тәнібаевтің мына суретінде осындай бір сәт бейнеленген.

«Асыл мұра» орталығы 2001 жылғы 1 ақпанды облыстық тарихи-өлкетану мұражайының жаңынан ашылды. Оның шаңырағын көтеруде өнірдің белді өлкетанушысы болған марқұм Ғалым Қадірәлин көп еңбек сіңірген еді. Біраз уақыттан соң орталыққа өлкетанушылар Қайролла Мұқанов пен Социал Жұмабаев келіп, еңбектене бастайды. Орталықты ашудағы басты мақсат бастапқы күннен-ақ әр кезеңде еліне еңбегі сіңген, алайда белгілі себептерге байланысты кейінгі үрпаққа есімдері белгісіз болып келген атақты жерлестеріміздің өмірін, халқына жасаған еңбегін, шығармашылығын зерттеп, күнделікті баспасөз арқылы жарыққа шығарып, оқырманға таныстыру еді. Сонымен қатар орталық ашылған уақытта танымал зиялды қауым өкілдері туралы кітаптар шығару жұмысын да нәтижелі жүргізу міндеті қойылады. Ол үшін облысымызда туып-өсken немесе қызмет атқарған ақындар мен батырлар, билер, қоғам және мемлекет қайраткерлері туралы толық әрі дәйекті деректер мен құжаттар, өзге де материалдар жинау қажеттігі туындайды.

Осындай мақсатпен міндетайқындалған тұстан басталған жұмыс бүгінгे дейін бір сәт бәсекесіген емес. Соның нәтижесінде тың деректерге толы бірнеше құнды еңбектер дүниеге келді. Бүгінгі күні өнірдің өткен өміріне қатысты деректерді іздеген кез келген адам осы орталыққа келіп, қалғанын таба алады.

Орталық мүшелері әйгілі жерлестеріміз жөнінде деректер табу мақсатында Алматы, Қарағанды, Қекшетау қалаларына барып, мұрағаттар мен мұражайларда еңбектенді. Ресей Федерациясының Омбы, Тобыл қалаларының мұрағаттарын атталарап ақтарды. «Асыл мұраның» жетекшісі Таңат Сүгірбаевтың айтудынша, өлкетану бағытында немесе белгілі бір адам туралы еңбек жазу қажырлы жұмысты талап етеді.

Дәйекті ақпаратты алудың өзі біраз уақытқа созылуы мүмкін. Сондықтан орталық қызметкерлері кез келген еңбектің жан-жақты әрі толыққанды болып басылып шығуы үшін өнірдегі көпті көрген зерделі ақсақалдармен әңгімелесіп, олардың білгендерін жазып алуды күн тәртібінен түспейтін міндеттеріне айналдырган. Осы бағытта түрлі баспа беттерінде еретеректе жарық көрген материалдарды жинастырып, олардан да біраз құнды деректер алынды.

Дара туған тұлғалардың көш басында тұрган жерлесіміз Қожаберген жыраудың өмірі мен шығармашылығынан сыр шертетін құнды еңбектердің бірнешеуі осы орталық қызметкерлерінің мұрындық болуымен жарық көрді. Тарихи тұлға жайлы газет-журналдарда жарияланған мақалалар мен очерктер бір басқа, «Қожаберген жырау», «Елім·ай», «Баба тілі» деген кітаптар оқырмандар үшін құнды. Бұл бағыттағы жұмыстары жөнінде Таңат Айтмұқашулыбылай деп ой бөліседі: «Біз жонғарларға қарсы қол бастаған, ақын, сазгер Қожаберген жыраудың шығармаларын кең көлемде насиҳаттауға аса көңіл бөліп келеміз. «Жеті жарғы» және Қожаберген жырау» қайырымдылық қорының көмегімен орталық қызметкері Социал Жұмабаев жыраудың «Елім·ай», «Баба тілі» дастандарын шығарды. Ұлы бабамыз туралы зерттеу еңбектерін де бір кітапқа топтастырып, оқырман пазарына ұсындық. Сейтіп, Қожаберген жыраудың есімін мәңгілік етуде алғашқы қадамдар жасалды. Оның есімі Пресновка ауылының орталық алаңына берілді. Ол жерде жырау мүсіні де орнатылды. Бұдан басқа да иігі шаралар үйымдастырылып, бүгінгі үрпақ Қожаберген бабасымен қайта қауышты. Сондай-ақ өніріміздің атақты адамдары Серіз сері, Тоқсан би, Шалақын, Есеней Еstemісов, Біржан сал, айтыскер ақын Самархан сынды жерлестеріміздің рухын кетеріп, үрпағына дәріптеу мақсатында тарихи сәбектерді өмірге әкелдік». Өмірі мен шығармашылығы

аңызға айналған осындай тұлғаларымыз туралы деректер тауып, оларды тарихи тұлға ретінде таныту жолында тер төккен Ғалым Қадірәлин, Қайролла Мұқанов, Социал Жұмабаев және Таңат Сүгірбаев ағаларымыз осылайша тың қадам жасап, еткенімізben қауышуға жол ашты.

Аталмыш оргалық зерттейтін тақырып алуан түрлі. Өткен он жылдың ішінде өлкетанушылардың 50 кітабы жарық көріпті. Солардың ішінде ұлы жерлес ақынымыз Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығына арналған монографиялық еңбектер, үш жүздің басын қосқан Абылай хан, дұлдұл өнерпаз Біржан сал мен көсемсөз иесі Шағырай шешен жайлы жазылған тарихи очерктер оқырманның үлкен сұранысына ие. Мәселен, оргалық қызметкері Социал Жұмабаевтың «Батыр Баян» атты кітабында ұлы Мағжанның қалмақтардың жаугершілігі тұсында ерлігі жырланған батыр Баянның халық батыры ретіндегі тұлғасы терең зерттеледі. Ал «Асыл мұра» орталығы 2001 жылы шығарған «Жыр жұлдызы» атты кітапта Мағжан Жұмабаевтың таңдамалы өлеңдері жинақталып, оқырман назарына ұсынылды. Өлкетанушы Қайролла Мұқановтың «Өлке тұлғалары» атты кітбанда да ақының ақын жайында жазылған мақалалар, көптеген естеліктер мен зерттеулер басылды. Таңат Сүгірбаевтың былтыр шыққан «Қызылжар өнірінің зиялғы қауымы» кітабы еңір әнциклопедиясы іспеттес. Туындысының алғы сезінде автор былай дейді: «Қоғам мен заман өзгергенмен, ел шежіресі өзгермейді. Облысымыздың қылыш-қылыш тарихы бар, оның өркендеуіне жан-тәнімен үлес қосқан, еліне, еңбегімен танылған ұл-қыздары бар. Қызылжар топырағына мандай терлері тамған осындай бірқатар абзал азаматтардың есімдерін олардың жасына, атақ-дәрежесіне қарамастан, әліпби реті бойынша орналастырганды жөн көрдім».

Кеңес өкіметі тұсында жазықсыздан жапа шегіп, атылып кеткен қайраткерлеріміздің өмірі мен шығармашылығы тәуелсіздік алған тұстан бастап толыққанды зерттеліп, көптеген тарихи шындықтың беті ашылды. Бұл орайда «Асыл мұра» орталығы да біраз тер текті. Ғалым Қадірәлииннің «Көкарад» атты еңбегі құғын-сүргінге ұшырап, жер ауда-рылған жерлестеріміз жайында сыр шертеді. 2008 жылы жарық көрген «Ақталған есімдер» – «Возвращенные имена» деген атпен қазақ және орыс тілдерінде «Зерде» қоры және аталмыш орталық бірігіп шығарған кітапта «халық жаулары» деген жаламен жазықсыз жапа шеккендердің өмірі мен қасіреті баяндалады.

Орталық қызметкерлерінің облыс ауылдары жайлы жазған еңбектері де біршама. Үш ақсақал да туған жер туралы деректі кітаптарын қолға тигізді.

«Асыл мұра» өткен он жылдың ішінде еліне еңбегі сіңген тұлғаларға қатысты талай иғі істерді жүзеге асырды. Мәселен, өлкетанушылардың үйітқы болуымен Тимирязев ауданының Докучаев ауылының маңында Сары мен Сүйір батырларға ескерткіш орнатылды.

Өлкетанушылар ғылыми-тәжірибелік конференцияларға, мектептерде, орта арнаулы және жоғары оқу орындарында үйімдастырылатын шараларға ұдайы қатысып тұрады. Әр кездесуде орталық қызметкерлері жас буын өкілдеріне республикамыздың, облысымыздың тарихы және өлкенің атақты тұлғалары туралы әңгімелеп отырады. «Осында кездесулер мен әңгімелер жастарды патриоттық рухта тәрбиелеуде көп септігін тигізеді», – дейді орталық қызметкерлері.

«Асыл мұраны» ардақтаушы ағалар

Менің бұл мақалам облыстық тарихи-өлкетану мұра-жайы жаңындағы «Асыл мұра»ғылыми-зерттеу орталығында қызмет ететін қазыналы қарттарымыз жайында болмақ. Басқаларды білмеймін, өз басым, ана тілімізде емін-еркін және еш қоспасыз таза сөйлескім келсе, осы киелі мекенге жиі келіп тұрамын. Мұнда қашанда қазақы әзіл-қалжынан бастап, әдеби дүниеліктер тәңірегіндегі ойлармен бөлісіл, қызыл тілдің айызы мен құлақтың құрышын қандырып шығамын десем, әсірелеп айтқандығым емес. Шіркін, кепті көрген ағалармен тең сөйлескенге не жетсін?!

2007 жылдың басында қаламызда тұратын Шортанбай ағамның үйінде қонақта болған Ғалым Қадірліұлы мені іздетіп, жолығуымызды сұрапты. Бұрын еш кездеспеген өлкетанушы ағамыздың бұл өтініші мен үшін тосын болды. «Аңсаған менің ауылым» атты кітабында өзі тұрган Тереңсай ауылым мен Ленин орта мектебі туралы тебірене жазыпты. Менде осы мектепті тәмамдаған едім. Тұындыны оқи отыра, онымен аталас екенімді білдім. «Асыл мұра» орталығына алғаш рет бас сұққанымда жылы шыраймен қабылдаған Ғалым ағамыз маган Алқағашдеген ауылымның шежіресін жариялауды ұсынды. Қолма-қол «Ұлылар туралы ойлар» деген жаңа кітабын қолтаңбасымен сыйға тартты. Шежіре жобасына әліде құдікпен қарап, көңілімдегі көп түйткілмен екі ойлы болып жүргенімде ардақты аға сол жылы өмірден озды. Атақты Абылай ханның әuletінен бастап, оның он қолы болған Құлеке мен Құлсары батырлардың, солар сияқты қалың қол бастап ханның сонына ерген. Атығай мен Қарауыл, Керей мен Үақсынды рулардың белді батырларының, Шал ақынның, атышулы, азулы аға сұлтандар

Есеней Естемісұлы, Жылғара Байтоқаұлы мен баласы Мұса Жылғараұлының, соңғы әuletten шыққан Құрымсы би мен Әлібек батырдың, Сәбит Мұқанов, Ебіней Букетов пен Герольд Бельгер, жерлес ақындар Молдахмет Тырбиев пен Уахит Темірбеков сынды өнірімізден шыққан тарихи ұлы тұлғалардың өмір жолдарын зерттеген ой-толғамдары көңілімнен шығып, ағаға іштей риза болды. Осы кітаптың 57-інші бетінде: «... Одан соң атақты жерлесіміз академик Евней Букетовтың мол мұрасын жинастырып, облыс орталығындағы ғылыми-техникалық кітапхана жанынан оған арнап мұражай аштық. Кейін облыстық тарихи-өлкетану мұражайында «Асыл мұра» ғылыми-зерттеу орталығын үйімдастырудық. Осы игі істердің басы-қасында болған Қайролла Мұқановты, Социал Жұмабаевты ерекше атап өткен жөн. «Асыл мұра» орталығының мүшелері бес жыл бойы әдеби, тарихи зерттеулер жүргізіп, 30-дан астам кітап шығарды. Онда ұлы тарихи тұлғалар жөнінде көптеген деректер жазылды. Бұл ізденіс одан әрі жалғасын таба бермек», – деп автор өлкетанушы топтың жұмысына өз бағасын берген. Эділ бағасын будан асырып айтуда өткенді.

Марқұм ағамыздың жетекшілік орнын басқан белгілі журналист Таңат Сүгірбаев осы игі істерді жігерлі түрде жалғастырып әкетті. Жоғарыда аталған дана қарттары-мызбен бірге соңғы 5–6 жылда өлкеміздің асыл мұрасын еселеп жарыққа шығарды. Зерттеулерді жергілікті ақпарат құраладры дер кезінде халыққа жеткізе білді.

Өлкетанушылар Қайролла Мұқанов пен Социал Жұмабаевты Явленка ауылында Сермағанбет Барлыбаевтың үйінде көргенмін. Сол кездің өзінде олар 19–20 ғасырларда өніріміздеңі ең ірі феодалдар болған Барлыбай әuletінің біртұтас тарихын зерттеп жүрсе керек. Белгілі әuletтің кейінгі үрпағының ең үлкені – Сермағанбет қажының өз ауызынан осы тұқымның шежіресін бұрын талай рет

естіп, іштей қызығушылық танытушы едім. Құрын-сүргін кезінде шетінен алпауыт бай болған атақты Әлтиден бергі аталарының есімдерін атамай, кейінгі үрпағының болашағын сақтау мақсатында арғы тұп атамыздың атына жазылғанбыз деп айтып отырушы еді.

... Әуелде «Асыл мұраның» өлкетанушыларына қарап отырып, осы ақсақалдар не бітірер еken деген күдікті ой жылт еткені рас. 2003 жылы Қайролла Мұқанов пен Социал Жұмабаевтың «Бір әүлеттің тарихы» деген кітабы басылып шыққанда бұл күдігім бірден сейілді. Кейін баста-рыбіражырамайтын өлкетанушылардың нағыз қазыналы қарттар екендігін мойындал, оларға деген көзқарасым қалыптасты. Қарттықтан қариялыққа бет бұрса да, шамалары келгенше еңбектенуде, алыс сапарларға шығып, көрші Ресейдің мұрағаттарынан құнды тарихи деректерді тауып, жергілікті басылымдарда зерттеу мақалаларын үзбей жарияладап келеді.

Қарттарымыздың әрбірі «Асыл мұраға» дейін талай иғі істерді атқарған. Социал Жұмабаев Жамбыл ауданындағы «Қазақ тілі» қоғамының бөлімшесін талай жыл табанды басқарып, құрылған күнінен бастап небір иғлікті істердің үйіткісі болған, тіліміздің нағыз жанашыры. Зердесіне зерлеп тоқығаны мол, білікті ағамыздың бұрын өзім естімеген ескілікті әңгімелерін Қадір тұнінде бір тыңдал, көптен іздел жүрген кейбір сұрақтарымның жауаптарын тауып, рахаттанып кеңескенім бар. Таңертең ол мені «Асыл мұра» орталығына ертіп әкеліп, «Тұған ел шежіресі» деген кітабын тарту етті. Кейін «Есеней естелігі», «Баба тілі», «Елім-ай» басылымдарымен таныстым. Алматыдағы ҚазПИ-дің тарих-филология факультетін бітіргеннен бастап, кейінгі жарты ғасырғұмырының ішінде Социал ағамыз өзі таңдаған тарихшы мамандығынан әсте бір айнымалты-ау. Еңбек жолын Жамбыл ауданында

әуелі ауылда ұстаздықтан бастап, сосын оқу инспекторы, мектеп директоры, осы сала қызметкерлері кәсіподағы аудандық комитетінің төрағасы, «Ауыл арайы» газетінің жауапты хатшысы қызметтерін абыроймен атқарыпты. Кәсіби қабілеттілігінің арқасында тарихи тың деректер мен ауыз әдебиетінің жоғала бастаған үлгілерін іздеп тауып, анықтап зерттеп, бір жүйеге келтіріп жүрген. Өткен ғасырлардағы солакай саясаттың ықпалымен бүрмаланған тарихи шындықты тірілтіп, айғақты деректермен дәлелдеп, заманның талабына сай жаңаша көзқараспен жазылған зерттеу еңбектерінің өзі қазір бір төбе, ал құндылығы жағынан өлкетану сияқты жаңа сала бойынша қорғалған бір докторлық диссертациядан асып түспесе кем түспейді дередім. Әсіресе, өзі түбегейлі зерттеп жүрген Қожаберген жыраудың өмірі мен шығармашылығы туралы еңбектері ауыз толтырып айтартылғатай.

Үш асылымыздың зор еңбегіне облыстық мұражай басшылығы да риза. Дәл осындай ғылыми-зерттеу орталығы республика бойыншабіздің облыстағана бар. Тас түйіндей жұмылған шығармашылық топ қазір тәжірибесі әбден ысылған, кемелденген дер шағында.

Бір айта кетерлігі, Социал ағамызбыил жазда 75 жасқа келсе, алдымыздың күзде Таңат Айтмұқашұлы 70-тің белесіне көтерілмек, ал Қайролла Мұқанұлы 80-нің сенгірінен аспақшы.

өмірдеректері қажет етіле қалған жағдайда қол астындағы таптырмас дәйек көзі дер едім. Өйткені, «Облыс мектептерінің үздік басшылары», «Қазақ КСР-ның еңбек сіңірген мұғалімдерінің тізімі», «Ордендермен, медальдармен марапатталған мұғалімдер» сияқты дайын дәйектер тайға басылған таңбадай табыла кетеді екен.

Осы кітапты ұсына отырып, зерттеуші шағын да шымыр «Соңғы сезінде» білім беру саласының егемен еліміздің ертеңгі үрпағы – жастардың танымы мен білімділік деңгейінің биіктегеүіне үлкен маңыз береді. Елдің ертеңі осындай жан-жақты жетілген тұлғаның қолында екеніне ризашылығын пайымдайды.

Атап ған мақсатқа Қайролла Мұқанұлының, бір мысқал болса да, қосқан үлесі барын білетін оқырмандар, әсіресе, әріптестері, ізбасарлары көз жеткізіп, еңбектің айтарлықтай пайдасын пайымдайтыны сөзсіз.

Бір сөзбен айтқанда, ардагер ұстаздың шау тартқан жасына қарамастан, тындырған игілікті ісінің ризығын жас ұстаздар кәдесіне асырса, құба-құп.

Елена Мертюкова,
журналист

От «Степной жизни» до «Северного Казахстана»

Больше 20 авторских книг, сотни статей и материалов на счету аксакала, ветерана педагогического труда Кайроллы Муканова. В нашем регионе он известен как человек неравнодушный, он один из тех, кто стоял у истоков создания научного литературно-исторического методического центра «Асыл мұра» – «Золотое наследие». Автор материа-

лов о знаменитых земляках, статей о развитии и реформах в образовании, зарисовок и очерков о родном крае.

Его всегда назначали на один из самых сложных участков работы, ставили трудные задачки, и он справлялся с ними. За 12 лет его работы директором средней школы совхоза «Городецкий» из отстающей школа стала одной из лучших. Будучи молодым и активным, писал о тружениках села, полей, скотоводах, о школе, комсомоле, сочинял стихи на русском и казахском языках, в основном в районные газеты. Первая встреча с работниками редакции «Северного Казахстана» (тогда еще «Ленинского знамении») состоялась почти 50 лет назад и стала судьбоносной.

– Я работал директором средней школы в селе Городецком, был пропагандистом, членом партийного комитета, председателем педагогического совета кабинета просвещения парткома. В 1969 году у нас прошел районный семинар пропагандистов. А перед этим пропагандисты специальным поездом ездили по Ленинским местам – Ульяновск, Казань, Москва, Ленинград. Там, где когда-то бывал Ленин, побывали и мы. После этого к нам приехали два представителя газеты «Ленинское знамя» – Владимир Шестериков и фельетонист Леонид Иванов. Они пришли в школу, познакомились с Ленинской комнатой, открытой нами к 100-летию Ленина. Шестериков осмотрел наш кабинет и удивился, что в такой маленькой сельской школе открылась такая комната. Владимир Георгиевич предложил мне написать статью об этой комнате. Я ее написал, и ее напечатали. Потом, когда меня назначили заместителем заведующего областным отделом народного просвещения, я приехал в Петропавловск и пришел в редакцию. При встрече Владимир Георгиевич предложил мне писать в газету об учителях, директорах школ, заведующих районом, новых методах учебно-воспитательной работы,

по пропагандистской работе, по обществу «Знание», – вспоминает Кайролла Муканович. С того времени сотрудничество с редакцией практически не прекращалось, часто он получал задания, которые всегда выполнял ответственно и качественно. Хотя бывали моменты, что приходилось вступать в споры, отстаивать свою точку зрения.

Сегодня Кайролла Муканов вспоминает, что «Ленинское знамя» всегда было самой интересной, насыщенной, большого формата газетой, которую приятно и познавательно было читать. В газете трудились замечательные журналисты, поэты, люди, знающие и умеющие работать. Аксакал помнит Римму Васильевну Сергееву, как работал с Татьяной Викторовной Журавской, Николаем Петровичем Дроздецким, Александром Коротковым, Маратом Ермukanовым, Галиной Воробьевой. Не раз со страниц газеты он рассказывал о выдающихся личностях – академике Е. Букетове, А. Кошанове, поэте К. Салыкове, архитекторе Ш. Валиханове, писателях-земляках С. Шаймерденове, Г. Бельгере, Г. Мусрепове, И. Шухове, С. Муканове, Кожабергене жырау, Сегиз-серэ и многих он встречался лично, о других находил интересные факты в музеях и архивах, вытаскивал их на страницы «Северного Казахстана».

– За время сотрудничества с редакцией познакомился с массой интересных людей. Как-то Владимир Георгиевич нопросил меня связаться с нашим известным земляком Герольдом Бельгером и попросить, чтобы он написал несколько статей. Впоследствии они вышли на страницах журнала «Провинция» и газеты «Северный Казахстан». Как-то я написал статью, в которой рассказал историю одной династии богатых людей, баев. Во время сбора материала в нашем историко-краеведческом музее обнаружил самовар этого бая. Выяснилось, что когда этого бая раскулачили, самовар купил какой-то крестьянин и потом передал его

в музей. Я просил фотографа «Ленинского знамени» Александра Короткова сфотографировать этот самовар, и снимок украсил мою статью, – вспоминает Кайролла Муканович.

Член Союза журналистов, член общества краеведов при областной универсальной библиотеке им. С. Муканова, обладатель множества наград Кайролла Муканович Муканов считает, что газета «Северный Казахстан» для читателя всегда была и останется главным помощником и ориентиром в огромном мире информации, круге вечных и повседневных тем. «Северный Казахстан» просвещает, знакомит читателя с интересными людьми, новостями, фактами, человеческими судьбами, событиями в различных сферах жизни.

Кәкімбек Салықов,
ақып, жазушы, мемлекет жөнде қытам қайраткері

Парасатты ұстаз, үлтжанды қайраткер

Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, Қазақстан Республикасының мәдениет қайраткері Қайролла Мұқановты Солтүстік Қазақстанда білмейтін адам аз шығар. Оның атқарған қызметін, қаламгерлік өнерін, ақындық талантын, ғалымдық зерттемпаздығын айтпағанда, бір көргеи жан жынысып қана күлім қағып түрған үялшақ қыздай сүйкімді мінезін еске сақтап кетеді. Ел-жүртқа сүйкімді болып өту ол да үлкен бақыт. Өмірде бірге оқыған балғын достарым, кен қазып, тас қопарысқан ер жүрек кенші достарым, ел басқарып, ат жалын тартып мініп, кең жалғанды мол шарлағанда кездескен қанаттас жолдас-жораларымның ішіндегі зәуде бір кездесетін, зиба бойлы, зерең жүзді, жадынан зерек туған зиятты бекзат досым Қайролла дер едім. Сезімталдығы мол, мейірбан-

дығы одан да зор, жан сырын дос жүргегіне жеткізе білер риясыз досым да осы Қайрекең.

Сол Қайрекемді көтпен біліп, жасы кіші інім ғой деп өзіне сәйкес сыйлы да жылы қабақпен араласып жүрсем, «жер астынан жік шықты, екі құлағы тік шықты» дегендей ол бір жылғы туған құрдасым болып шықты.

Менің Қайролланың жасын есептемей, сұрамай өзімше топшылап қана жүруімде бір тәп бар. «Ол – туған жердің жақсы жігіті, жақсы досым», – деп таныстырған бұл құнделгі үлкен оқымысты академик Аманжол Қошанов болатын. Біздер: Үәлиханов Шота, Аманжол студент кезімізді бірге өткіздік. Шота құрдасым, мектептес, сынныптас, парталас болса, Аманжолдың бізден кішілігі болды. Қайролламен бірге оқыдық дегеніне қарап Қайролланы да Аманжолмен тетелес болар деп болжаппын. Бұл қателігімнің ешқандай кемістігі де жоқ, неге десеңіз, Қайрекең маған қарағанда әлдеқайда жас, қызыл шырайлы, қылышылдан тұрған жас жігіт сияқты. Бұрын биязылау, ұяңдау, үндеместеу көрінетін Қайрекем қазір ел ағасы болып, көш басында сөзге шебер, көненің көзіне зерек, тарихты білуінде еш мұлтік жоқ адуынды қайраткер екеніне көзім жетті.

Қайрекенің жан-тәніне анасының ақ сүтімен сіңген тәрбиелігі, тәртіпке тәуба етуі үлкен өміріне үдайы азық, басты ұстанымы болды. Бір сәзбен айтсақ, тәлім мен тәрбиеңің құлы болуы Қайрекенің үлкен қайраткер болуының темірқазығы дер едім.

Өмір жолына көз салып байқап қарасақ, қай кезеңде болсын тәрбиелілігі алған біліміне көрік беріп отырады. Осының бәріне сүйкімді жүріс-тұрысы қосылып, өмір пәлсапасын ұғындыра тұсті, ақыл деген асқар шың қосылып, өзін үлкен тәлімгер етті. Ол өмір бойы ұстаздардың ұстазы – Солтүстік Қазақстан облыстық оқу бөлімінің меңгерушісінің табаны

күректей 23 жылдай орынбасары, алты жылдай облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтының әдіскері әрі аға оқытушысы қызметін атқарады. Қазіргі сексен жасының 44 жылын оқу-ағарту тәлімгерлік жұмысына арнады.

Түсіне білген адамға «ұстаздық құрған жалықпас» деп Абай атамыз айтқандай, «жазықпас» қажыр-қайраты әлі де мол Қайрекең бұл күнде Солтүстік Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану мұражайының «Асыл мұра» ғылыми-зерттеу орталығында ғылыми қызметкер болып істейді. Осы күнгі бұл қызметі Тәуелсіздіктің берген бостандығының жаршысы, тоталитарлы керанау Кеңес идеологиясының тұрпайы бұрмалап, қазақ тарихына келтірген кеселдерінен ақиқатты аршып алуға зор үлес қосып отырған киелі жұмыс екеніне ешкім күмән келтірмейді. Мысалға Серіз Сері (Мұхаммед-Қанафия) Бахрамұлы Шақшақовтай дауылпазақын, ақтангер ел қорғаушы кемеңгер. Исатай мен Махамбеттің досы болып, майдандас тарихи өткізген дара-бозды «болмаған адам» деп даңғаза көтерген жалақорларға нақты жауап беріп, соқыр көріп, саңырау естірдей етіп айқындал берген де осы «Асыл мұраның» қызметкерлері. Олар «Гаұартастың» авторы, ұлы композитор, үздік ақын Серіз Серінің екі томдық шығармалар жинағын дүниеге әкелді, көптеген әндеріне анықтама жасады. Ел ішіне ірткі салғандай жалақор дау-дамайдың басылуына себеп болар тасқа таңба басқандай тамаша деректерді үлкен зерттеушілік күшпен тауып, данышпан бабамыздың атын ақтап, ел-жүрттанды үлкен баға алды. Бұл сияқты ұлы істерге үлкен тәжірибесі бар, ұстаздық ақ пейілінің кір шалмас адалдығы бар Қайролла Мұқановтың күш қосуы қазақ әдебиеті мен мәдениетіне қосылған зор үлес деп санаймыз.

Қайролла Мұқанов тамаша қаламгер, үлкен публицист, олғеге танымал ақын. Міне, осы өнері және де жоғарғы білімі бойынша тарихи болғаны, бірер жыл философиямен

айналысқаны осы күнгі «Асыл мұрада» атқарып жүрген қызметіне дайындық іспеттес көрінеді. Қайролла мен қызметтес, әріптестері Социал Жұмабаев, Таңат Сүгірбаев үшеуі үлкен ұжымның қызметін атқарып жүр. Солтүстік Қазақстан облысында қазақтар саны өзге үлттардан әлдеқайда аз болса да, ежелгі де, кешегі ұлылар мен ғалымдардың, дүлділдер мен сал-серілердің сапалы саны жағынан өте биік ел. Сегіз Серінің руы Керей, оның ішінде Ашамайлы, атақты Қөшебеден тараған текті атаниң ұрпағы. Үш жүзге аты әйгілі Толыбай сыншының 24 баласы болыпты. Ең кенжесі – Қожаберген жырау (1690–1712). Ал, сыншының сегізінші баласы Қарабастан жеті бала тұған, үлкені – Асқан. Оныңекі баласының үлкені Қөшектен 12 бала туса, сегізіншісі Сегіз Серінің атасы Шақшақ еken. Гәп осы Шақшақ атасында: «Орысша білім ал деп атам Шақшақ, Оқытты төрт жыл мені ұстаз жалдап», – деп Сегіз Сері бабамыздың езі айтқан еken.

Сегіз серіні Біржан сал ұстазымыздесе, Қожаберген жыраудың Бұқар жырау шәкірті болғаны анық. Ол әз-Тәуке ханның тұсында «Жеті Жарғының» озық ой мен сұлбасын дайындаған, негізін құрап, билер сараптауына ханның қолдауына ұсынған ерекшедарын. Тарихта «Жеті Жарғы» жеті бидің еңбегі деп аталса, сол жетеудің алғашқысы Қожаберген десек те қателік жоқ. Бұл пікірді академик Манаш Қозыбаев та қолдаған. Ұлы тарихшы дана жыраудың «Елім-ай» әні «мың тіріліп, мың өлтөн» қазаққа санғасырлар әнұран ретінде қайғысы мен қасіретін бөлісіп, асыл арманға бастады. Ал оның «Елім-ай» атты дастаның оқығанда ондағы қолбасшылығын, ержүрек сардарлығын, ойышылданалығын байқаймыз. «Кеуденде шыбын жаңың болса егер, Жоғалтпа жер бетінен қазақ атын!» – десе, тағы бірде: «Шәкіртім қайда еken Бұқар жыршы, Сөзіне оның халқым құлақ түрші», – дегені оның тек қана әскери

қайраткер емес, мемлекет қайраткери, ұлт қорғаушысы екенін анық байқатады. Қожаберген бабамыздың атақ-даңқын осы өреде көтеру керек.

Ақиқатында «Елім-ай» қатардағы тарихи дастан емес, ол бір дәүірдің қазақ шеккен қайты-шерін, одан есеп қалған тірліксірынайғақтаған эпикалық дария-жыры, қария-хаты. Ол шын мәнінде әз-Тәуке хан, Абылай хан, Бұқар жырау, Толе би, Эйтеке би, Қаз дауысты Қазыбек би қатарында аталатын ұлы тұлға. Жоғарыда айтылған зерттеушілердің ішінде Қайролла Мұқановтың болғаны қандай жақсы. Қайрекең әрі философ, әрі тарихшы майталман, оған қоса үстаздық құрған – әділдіктің қорғаны екенін танытып жүр.

Қожаберген жыраудың «Баба тілі» атты дастанын зерттеушілер жеке кітап етіп шығарыпты, өте дұрыс жасаған. Бұл күндеге ұлтымыздың тебіренісін тудырып, заман желісінің қазақ тілінің өркендеуіне кедергі шалыстары барша қашақты қатты толғантып отыр. Ойлап тұрсақ, қай заманда болсын тілін көл қорғаған қызығыштай қорып өткен ел екенбіз. Қожаберген жыраудың жаңа табылған еңбектерін «Баба тілі» жинағынан оқығанда Қызылжардағы «Асыл мұра» және белгілі заңгер Бекет Тұрғараев басқарған «Жеті Жарғы» және Қожаберген жырау» қофамдық қорының атында жатқан еңбектеріне сүйсінуім арта түсті. Осынау үшін мұраларды инемен құдық қазғандай теріп, ел иғлігіне анибалдырулары Тәуелсіздіктің тағы да бірасыл шарапаты деп білемін.

Сөз етіп отырған құрдас-досым Қайролла Мұқановтың осындай үжымда тер аямай еңбек етуін мақтан етемін.

Ел тарихының әйгілі тұлғаларына арналған «Елтұқта» (Астана «Күлтегін», 2001) атты кітапты қолымға алғанда қашшалықты қуансам, ішінде Тәуке ханды (1626–1718) оте орынды паш еткенде, оның Бас қолбасшысы, саяси құқықтық тәртіпті ел ішінде орнатудағы ең басты

ақылшысы, орындаушы іскері қазақтың ойшылдана ұлы жырауы Қожаберген бабамыздың жоқтығы қатты қынжылтты. Сондықтан да Қ. Мұқанов, С. Жұмабаев пен Т. Сүгірбаевтың «Асыл мұрадағы» атқарып отырған қызметтері бүкіл Алаштың үрпағына қажетті іс деп түсінуіміз керек.

Қайролла Мұқановтың еңбек жолы жайлы біраз сыр шертіп, бүгінгі күндері «Асыл мұрада» атқарып жүрген қызметіне де азғана тоқталдым. Әу-бастан оның қаламгерлігі, әсіресе әңгімелері, зерттеу мақалалары, бірнеше кітап болған шығармалары ақындықтан басталыпты. Алғашқы өлеңдерінің бірінде:

«Қара шашы көзді тартқан алыстан,
Қара көзі күн нұрымен шалысқан.
Кеше кешке мектепте бір қызы көрдім,
Өжет, қайсар, өткір сөзben жанышқан»,

— десе, бұл да шындық өйткені негізінде қой аузынан шөп алmas, қыз мінезді Қайроллаға өжет болып қыздардың бері де көрінген ғой. «Кеше кешке» дегеніне қарағанда, «ұндеместен үйдей пәле шығады» дегендей, өзінде де бірдеме бар ғой, қаншама өжет болса да, сұлу қызбен кешке қарай кездесуі өткен күндерді елестетіп кетті. Ақындықпен өмір бойы айналыспаса да, қаламға деген алғысы маған ұнады: «Ойдан шыққан өткір сөзді найзадай, ақ қағазға түсіруден тынбайды» деп ғалым сүйген қаламға ерекше ықыласын білдіреді. Ойындағысын сонау алғашқы өлеңдерінде қаламы бұлжытпай түсіріпті. Бірақ, өлең деген ана сүтімен бойға сіңген бір дерптің, «қойып кеттім» дегеніне қаратпайды. Қайрекенің есейе келеде, ел жайлы, өмір жайлы дос-жарандарына, туған жер, ата-анаға арналған өлеңдері ақ қағазға түседе берді. Ақыры «Арнаулар» атты кітап болып Алматыдағы «Жібек жолы» баспасынан 2004 жылы жарық

көрді. Эсіресе ана тілін қорғауға, дәріптеуге, уағыздауға арналған шумақтары көңіл көншітеді.

Өлеңді «тастап кетіп» аз жазса да, қара сөздің шебері болып жаттығып, Солтүстік Қазақстан өңіріндегі ардақты азаматтар туралы көптеген эссе, әңгіме, мақалалар, зерттеулер жазып, Қайрекен ірі публицистік дәрежеге жетті. Алаш партиясының мүшесі, журналист, дәрігер, қазақтың асыл перзенттерінің бірі Жұмағали Тлеулин туралы жазғаны кеңестік тоталитаризмнен жабір көрген ақтангер азаматтың бейнесін тұңғыш ашқан қаламгер болды. Қызылжарда орналасқан «Союзцелинвод» тресінің әйгілі бастығы Қаттай Кеншімбаевтың өмірін Солтүстік өңірі тұгіл, Қорған, Түмен облыстарының тұрғындары кеңінен біледі. Ол кісінің басшылығы кезінде бұл трестің су құбырларының ұзындығы Солтүстік Қазақстан, Қекшетау, Қостанай облыстарына тарады. Есілдің бойында қазіргі Сергеевка қаласының қасындағы тоған теңізге айналып, оның суы сонау Батыс Қазақстандағы елдерге де жетті. Су құбырларының ұзындығы бойынша бұл трест Гиннестің кітабына енген болатын. Елді ауыз суымен қамтамасыз етуде, ауылдарды әбаттандыруда Қаттай ағамыздың еңбегі орасан зор еді. Қайрекенің кітабына ел алғысын молынан айтты.

Академик Е.А. Бекетовтың өмірі мен ғылыми, ақындық, жазушылық, ұстаздық ұлы ғұмырын ел ішіне жеткізуға Қайролла мол еңбек сіңірді, ардақты жерлесіміздің атындағы сыйлыққа иегер болды һәм медәлін тағынды. Қаламгердің 2008 жылы әулие ақын Мағжан Жұмабаевтың өмірі туралы зерттеу кітабы жарық көрсө, қазірде сол кітапты толықтырып, ақтангер ақынның Алаштың ардақтысы, қазақтың сүйген ұлы екенін анықтай түсетін сибебін аяқтады. Бұл кітап Мағжансұйгіш қауым үшін, бүкіл атам қазақ баласы үшін нағыз асыл мұра боларына ғенім мол. Қайролла әріптесі Социал Жұмабаевпен бірігіп

атақты Тоқсан бидің өмірі мен атқарған ел алдындағы әділ қызметі туралы, Алаштың асыл ұлы Баймағамбет Ізтөлин жайлы үлкен еңбек жазды. Ал екеуіне марқұм Ғалым Қыдыралин қосылып, үшеуі Сегіз Сері Баһрам ұлы Шақшақовтың екі томдық толық жинағын, Қожаберген жыраудың бір томдық кітабын ел қолына үлкен абыраймен жеткізді.

Қайролла Мұқанов өзінің негізгі атқарған қызметімен қатар көптен бері ел ағасы, ақсақалдық, қоғамдық жұмыстарды да үлкен бедел, биік абыраймен атқарып келеді. Ол Солтүстік Қазақстан облысының белгілі азаматы ретінде өзінің ағалық тәжірибесін аянбай ақ ниетпен таратып жүр. Атап айтсақ, Қайрекең 1972–1995 жылдары Халық ағарту ғылым істері жөніндегі Солтүстік Қазақстан облыстық кәсіподақ (профсоюз) комитетінің Президиумының мүшесі, Облыстық атқару комитетінің жанындағы байқау (наблюдательный) комиссиясының, Облыстық табиғатты қорғау қоғамы Президиумының мүшесі болды. 1992 жылдан бастап осы қүнге дейін облыстық ардагерлер Кеңесінің мүшесі, 1990 жылдан 2005 жылға дейін облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасының орынбасары, 1995 жылдан осы қүнге дейін облыстық Сәбит Мұқанов атындағы әмбебап кітапханадағы өлкетанушылар клубының мүшесі болып істеп келеді. Соңғы жылдары ол Петропавл қалалық ономастикалық комиссиясының мүшесі болды.

Осы аталған үлкен де жауапты жұмыстарға қоса Қайролла үлкен ғылыми зерттеушілік жұмысын үнемі жүргізіп отырды. Бұл орайда ұстаздық ыждағатпен Солтүстік Қазақстан облыстық, Алматыдағы Орталық республикалық және Омбы, Томск, Тобыл қалаларындағы мұрғаттарды қопарып, көптеген құжаттарды саралап, бірсыныра бұрын белгісіз болған құжаттарды жинады. Сонымен қатар өлкеміздің зиялдық атқарған адамдарымен сұхбаттасып, олардан

да біраз тарихи материалдар, естеліктер, шежіре жазып алып, жоғарыда аталған тарихтың ақтандактарын ашуға зор үлес қосты. Қайролла досым атақты академик Манаш Қозыбаевпен де сырлас болып, зерттеу жұмыстарына үлкен бағыт алды. Академик пен ауылдағы қайраткер Қайролла досымыздың бұл игілікті ісіне сүйсіндік. Академик Аманжол Қошанов екеуміз бұл тамаша байланыстың үлкен жетістігіне шын жүректен қуанып, Манаш досымыздың алғысымызды айттып жүрдік. Қайролла өзінің оте көнтерлі, тәрбиелі де тәлімді, кішіпейіл де мейірбан, сүйкімді мінезімен кімнен, қай жерде, қандай зерттеуіне керек деректерді алса да өмір бойы жалғасып, хабарлас, қанаттас дос болып кетіп жүрді. Тұрпайының қасы көп, сыйайының досы көп деп түйіндересем, Қайролла бұл сөзімді анықтауға мысал болды.

Жоғарыдағыдан атқарып жатқан қызыметтеріңе, құрметті Қайреке, сәт тілеймін! Сексеннің сенгіріне жеткен мерейлі белесің құтты болсың! Сен қол босатпай ауыр жұмыс атқарып жүрсің, ол талабына бүкіл ел табыс тілейді. Сондықтан қарттықça жол бермей, «рыцарьлық» талпыныспен тоқсанның тоғайына қарай талпына бер! Құрдастығымыз да құтты болсын, мені жылдың басында туғандықтан Шота, Шерхан, Жақсылық, Нұрғожалар аға деп жүреді, Қайреке, сен де сол баяғы биязы да сүйкімді інілігіңнен тұйма, асыл інім, көп жаса! Сөз соңында тағы да айтарым:

Өмір берген ардақты құрдастарым,
Сендер жайыл таусылмас жыр-дастаным.
Сенгіріне сексеннің жетіп қалдық,
90-ның да көрейік нұрлы аспаның!

– деп арнау сөзімді аяқтамақшымын. Тәуелсіз еліміз ішкі даудан, сыртқы жаудан аман болсын, қарқынды үрдіспен алға баса берсін!

Жунусов Хасым Жунусович,
участник ВОВ, Отличник просвещения
КазССР, заведующий отделом школ
и науки обкома партии

Интеллигентный, эрудированный руководитель

С Кайроллой Мукановым я долгие годы трудился на ниве образования, просвещения и воспитания молодежи. В семидесятые годы заведующим областным отделом народного образования работал Виталий Иванович Сакун – очень авторитетный руководитель и хороший педагог. Так случилось, что к моему приходу на должность заведующим отделом науки и учебных заведений обкома партии не было заместителя ОБЛОНО. По рекомендации В.И. Сакуна перебирали несколько кандидатур. Все как-то не подходили. Во-первых нужен был казах, с опытом работы на руководящих должностях в сфере образования, ну и определенные деловые и организаторские качества.

В общем перебрали много людей. И вот В.И. Сакун предлагает кандидатуру К. Муканова – директора Городецкой средней школы Сергеевского района, которого представил как хорошего организатора и знающего педагога. Да, школа была на хорошем счету в районе. Смутило лишь то, что директор школы, а надо руководить всей системой образования, хоть и в должности заместителя заведующего. Тем не менее, изучив его послужной список, отзывы

сослуживцев, после бесед и встреч было решено утвердить его в этой должности. И мы не ошиблись.

Кайролла за долгие годы работы первым заместителем заведующего облоно своим трудолюбием, профессионализмом среди педагогов области завоевал заслуженный авторитет и уважение. За годы работы в ОБЛОНО раскрылся его талант организатора педагогического труда, умелого руководителя коллектива.

Отмечаю его приверженность к новаторству в организации и руководстве учебно-воспитательным процессом, выявление хорошего опыта и его распространение и внедрение в другие коллективы и школы. Одно из отличительных качеств Кайроллы – плановость и системность, последовательность в работе, стремление довести задуманную цель до логического конца, добиться результата.

И не случайно, что в 70–80-е годы в нашей области были достигнуты значительные успехи в работе школ и дошкольного обучения. Положительный опыт отдельных школ был известен в республике.

Большая работа была проведена по укреплению учебно-материальной базы школ и дошкольных учреждений. Во всех 159 совхозах и колхозах были построены современные учебные корпуса, оснащенные современной мебелью, укомплектованы учебно-наглядными пособиями, что улучшило постановку и проведение процесса обучения детей.

Кроме того в эти годы была проведена большая работа по комплектованию школ квалифицированными учителями. Выпускники Петропавловского педагогического института с большим желанием шли работать в сельские школы, их там ждали и создавались хорошие бытовые условия местными советскими и партийными органами и руководством хозяйств.

В эти годы наши школы переживали подъем. О достижениях наших учебных заведений по трудовому воспитанию говорит тот факт, что многие дети по окончании школ, техникумов оставались в родном селе, работали в полеводстве и животноводстве.

Положительные достижения и опыт изучали и внедряли в процессе обучения и трудового воспитания в другие области республики. Например, опыт работы педагогических коллективов школ №№ 1, 2, 5, 11, 35, 43 г. Петропавловска, а также средних школ Чистовской, Николаевской, Богалюбовской, имени Ибраева, Смирновской, Киялинской, Советской, Соколовской и других.

Многие учителя, директора школ за успехи в обучении и воспитании подрастающего поколения были удостоены высокого звания «Залуженный учитель Казахстана» или «Отличник просвещения КазССР». А директор Николаевской СШ Аскар Игбаев удостоен высшей награды СССР – ордена Ленина. Директор СШ № 11 г. Петропавловска Муххо награждена орденом Октябрьской революции. Правительственными наградами награждены многие другие.

Я далек от мысли утверждать, что все достижения являются заслугой одного Кайроллы Муканова. Тем не менее он, являясь одним из руководителей областного отдела Народного образования, своим трудом, организаторской работой во многом способствовал этому.

Кайролла, как руководитель, был требовательным, объективным в работе и общении с подчиненными, коллективами учителей. Он старался в людях прежде всего найти положительные качества, профессионализм, стремление к новаторству и самое главное – любовь и преданность делу, которым они занимаются.

Я имел возможность общаться с ним и в неофициальной обстановке. Могу только сказать от этих встреч имел лишь

положительные эмоции. Он хороший собеседник, хорошо знающий жизнь.

В общении с ним чувствуется интеллигентный, эрудированный во многих областях истории, литературы человек. Последнее время он занимается краеведением, изучением далекого и не очень далекого прошлого. И здесь он достиг значительных успехов.

В канун его юбилея – 80-летия от имени семьи, которая его хорошо знает и уважает, и от себя лично поздравляю его с этим знаменательным событием.

Здоровья, успехов тебе и всей хорошей дружной твоей семье. Долгих лет жизни, дорогой хороший человек!

Кондратова Валентина Ивановна,
директор областной школы-интерната для
детей-сирот, Заслуженный учитель Казахстана

С юбилеем, Кайролла Муканович!

Кайролла Мукановичу – 80 лет! Не верится!

Кажется еще недавно я писала ему стихотворение, посвященное его пятидесятилетию. А прошло уже столько лет! Он является для меня наставником, и руководителем, и методистом, и старшим товарищем.

Моя трудовая деятельность началась в далеком 1963 году в школе № 41 г. Петропавловска (ныне лицей № 1). В эту же школу пошли учиться и дети К. Муканова. Так состоялось наше первое знакомство. А когда вскоре меня назначили завучем, а затем и директором этой школы, то по всем возникающим вопросам я всегда консультировалась у Кайроллы Мукановича.

Спокойный, интеллигентный, эрудированный, досконально знающий все формы и ступени образования, он четко и доходчиво разяснял любые проблемы.

В 1970 г. меня назначили заведующей Кировским районом города Петропавловска. Здесь уже К. М. Муканов стал моим непосредственным начальником. Его работа – это своеобразная учеба для начинающих руководителей. Он спрашивал строго, но корректно, никогда не унижая и не обижая.

В те годы нам часто приходилось ездить на съезды, слеты, семинары в разные города. И всегда чувствовалось, с каким уважением относятся к Кайролле Мукановичу работники Министерства просвещения, республиканские коллеги. К его выступлениям всегда прислушивались. С его мнением считались.

Последние почти 20 лет моей трудовой деятельности я работала директором областной школы-интерната для детей-сирот. Курировал интернатные учреждения от областного К. М. Муканов. Здесь мне его помощь особенно пригодилась. Несмотря уже на большой педагогический стаж к этому времени, с работой интернатных заведений я не сталкивалась.

Кайролла Муканович, всесторонне знающий эту работу, разъяснял, учил, наставлял, возил на семинары к прославленному в те годы директору Мамлютской школы-интерната, «Народному учителю СССР» Г. М. Кубракову. Благодаря наставничеству Кайроллы Мукановича школа-интернат для детей-сирот вскоре стала одной из лучших в республике. Ей было присвоено звание «Теплый дом». Я, как, директор, за это время получила много наград. Несомненно, большая заслуга в этом и Кайроллы Мукановича, благодаря его таланту наставника, педагога, терпеливого и грамотного учителя.

Кайролла Муканович уже много лет на заслуженном отдыхе. Но праздно отдохать этот человек не умеет. Его интереснейшие статьи на разные темы мы постоянно читаем в местных газетах. Он активно участвует в общественной жизни области. Его ценят и уважают.

Кайролла Муканович – прекрасный семьянин. Вместе с супругой Клавдией Акановной они воспитали четырех прекрасных детей. Все они получили высшее образование и являются уважаемыми людьми. Подрастают внуки и правнуки. Жизнь продолжается.

Здоровья Вам, дорогой Кайролла Муканович! С юбилеем!
Счастья Вам на долгие годы!

Тілек Абдрахманов,
байланыс саласының озық қызметкери

Қайролла аға Мұқанов ұстаздардың ұстазы

Қайролла ағай бала жасынан түрмис тауқыметін көп корген азаматтың бірі.

Тыңғылықтылығымен, талапкер – еңбек сүйгіштігінің ариқасында он жылдықты үздік бағалармен озат бітірген мүшкін бала.

Галанттылығымен, өзинта-жігерінің қарқасында ауылдан шыққанына қарамастан сонау Алматының жоғарғы оқу орнына түсіп оны алдыңғы қатардағылардың қатарында омық деңгейде – тәмамдал елге оралды.

Еңбек жолын мектепте қатардағы мұғалімдіктен бастап, ірі орта мектептің директоры лауазымына дейін көтеріледі.

Ол кісі басқарған онжылдық мектептің оқу ісі жөніндегі корсеткіштері күрт жоғарылай бастайды, оқушылардың үлгірімі өсті, тәрбие жұмыстары жақсарды, мектептің

ұстаздар қауымы қоғамдық мәдени шараларға ынталы араласа бастады.

Мектеп ұжымы жақсы жетістіктерге жетті. Оң өзгерістерді байқаған білім басқармасының ұсынысымен Қазақстанның білім Министрі Қайролла Мұқановты Солтүстік Қазақстан облысының білім басқармасының бастығының бірінші орынбасары етіп тағайындауды.

Бұл саланың атқаратын қызметі ұлан-қайыр (шексіз). Еңбектеп, тәй-тәй басқан баладай сәбілер үйі, балабақша, бастауыш, орталau, орта мектептер, колледждер (әр салаға арналған) арнайы орта және жоғарғы білім ордаларын тәмамдап қатарға қосылғанға дейінгі ұлдармен қыздардың тәрбиесі әскерге дейінгі дайындық, мамандықтарға бағыштау тағы басқалар.

Осы істерге лайықты ұстаздар қауымын қалыптастыру, оларға алдыңғы қатарлы ұздік тәжірибелерді жеткізу және қалыптастыру, т.б.

Бірінші орынбасар қызметі өте күрделі, жауапкершілігі салмақты шаруа.

Басшымен тіл табысып іскер ұжым қалыптастыру әрбір оқу орнының тәрбие ошагының дұрыс дамуын қалыптастыру, жетістіктерін бағалап, қолдан, кемшіліктерін мезгілінде сараптау, түзету жолын көрсетіп дұрыс бағыт беру.

Бұл қызметтерді атқару үшін терең білім, кең көзқарас, зор іскерлік, мықты ұстанымдық, әдептілік, мол психологиялық тәрбие керек.

Осының бәрі Қайролла ағаның бойынан-ойынан табыла білді.

Кішіпейілділік, үлкенменде кішіменде біркелкілік бұл кісінің бойында нық қалыптасқан.

Үлкен адамгершілік қасиетінің, мол ұстаздық тәжірибесінің арқасында облыстық білім басқармасының

бастығының бірінші орынбасарлығынан зейнеткеше құнға дейін жоғарғы деңгейде абыройлы атқарып шықты.

Қайролла ағадан ұстаздар қауымының әліде алар үлгісі мол.

Біз алғаш рет жұбайым Қапура екеуміз Қайролла ағамен Құлзаги жеңгейді 1956 жылдан шынайы-сыйлас жолдастым Қабрахман Мұратұлының шаңырағында Ақнұр Бейсекей-қызының жасаған ақ дастарханының үстінде кездестік. Бір 25–30 жыл шамасы бұрын, одан бері шынайы сыйластық, адад жолдастық қалыптасып кетті.

Біздің отбасымыз Қайролла ағамен Құлзаги жеңешені үлкен-ордалы шаңырақтың көшбасшылары, тұтқасы ретінде пір тұтады.

Ағаның зейнеткерлікке шығу мезгілі үлкен Одақтық мемлекеттің ыдырау тұсына тұспа-тұс келді.

Кей адамдар зейнеткерлікке жеттім, біраз істындырдым той бұған да тәубе еңбектегі мәре сызығы осы шығар деп демалысқа кіріседі. Көшпілік отырып қалады.

Қайролла аға олай емес өмір бойы қалыпты ақыл-парасатының арқасында тынымсыз еңбекке үйреніп қалған адам ретінде бос қарап отыра алмайды.

Оның үстінеге ол кісінің сана сезімі Еліміз Егемендік алып жатқанда мен үлестен қоспай қарап отыра алмаспын деген тұжырымға келді.

Енді міне Қазақ елінің шаңырағын бірге көтерісіп іргетасын бірге нығайтуға шынайы ат салысып жүрген азаматтарың бірі ғана емес бірегейі қатарында арымай-талмай қажырлы еңбек үлесін қосып жүр.

Қайролла ағаның үздіксіз қызмет атқаруына отбасында қалыптасқан моральдық-психологиялық ахуал және жеңешеміз Құлзағидың қолдауы да аз емес деп түсінеміз.

Қайролла аға Қазақстан Республикасы Тәуелсіздіктің 20 жылдығын атап еткен деңгейде, өз елімізге арнаған еңбек өтілін 20 жылға табыстырды деп мөлшерлеуге болады.

Бұл кісінің бала жасынан ынталы оқушы, білімге құштарлығы мол студент, дарынды үстаз, тыңғыштың басшы және әдебиет пен мәдениетке көзсалғыш тарихқа үнілім-паз екені мәлім.

Мұның бәрі үлкен Дарын иесіне тән қасиет.

Жастайынан шығармашылық өнері бар ағай бірнеше кітап болып жарық көрген өз туындыларының авторы (иесі).

Бұл кісі тарихтың ақтаңдақтары түрғысында көп еңбек етіп жүр, саяси құғын-сүргін құрбандары туралы келелі еңбектері көп және олар жөнінде өзінің шығармашылық қабілетінің арқасында деректі мақалалар жазып облыстық, қалалық, республикалық басылымдарда жарияланды.

Қайролла ағай «Асыл мұра» шығармашылық орталығының негізін қалаушылардың негізгісінің бірі.

«Асыл мұраның» бағытына байланысты тарихи мұрагаттардың қатпар-қатпар шаң басқан томдарын ақтарып үлкен ізденіспен, құжаттардың мағынасына терең бойлап сарапшылық қабілеттің арқасында оқырманға көп мағлұмат жариялады, әлі де жариялай берері сөзсіз.

«Асыл мұра» шығармашылық орталығы өніріміздің жылнамасын-тарихын толықтыратын көптеген кітаптар шығарды. Жарық көрген туындылардың бәрінде Қайролла ағаның еңбегі зор.

Осы жарық көріп жатқан туындылардың ішіндегі мағлұматтар Қайролла ағаның алыс-жақын шетелдердің мұрагаттарын айлап-жылдап жинақтаған құжаттарының арқасы.

Қайролла аға жастайынан қалыптасқан еңбекқорлығымен тынбай ізденудің арқасында ақын, жазушы, белгілі өлкетанушы, білікті журналист, Қазақ ССР-на еңбек сіңірген оқытушы-үстаз.

Ізеттілігімен адамгершілігі жоғары, елге өте танымал, сыйлы азамат.

Қазақ елінің үрпақ тәрбиесіне зор үлес қосып жүрген азамат.

Шын мәніндегі «Ұстаздардың ұстазы», Білім беру-агарту саласының ардагері.

Ел ігілігіне жаратареңбегініз аз емес, ал береріңіз алда онанда мол деп үміттенеміз!

Ісіңіздің сәттілігі, өміріңіздің мәнділігі арта берсін. Денсаулығыңыз нығайып, өміріңіз көркейе берсін. 80 деген сәнді жас құтты болсын.

Сейітбеков Жұмаш Сейітбекұлы,
ардагер ұстаз

Қайролла – педагог, майталман ақылшы

Қайролла Мұқанұлы Алматының жоғарғы оқу орынның өте жақсы бітірген дипломды мамандығы тарихшы қоғамтанушы екенін мен 1960 жылдары тамыз конференциясында күзгі басқосуда білдім. Бұл басқосуда бірнеше баяндамалар тыңдалып, алдағы жаңа оқу жылына қалай программалық істер тыңдыру айтылып, талдау жасалып, бір нұсқа қабылданатын.

Сол уақыттарда мектептерде оқу құралдары өте тапшы, мұғалімдер бір-бірінен сұрасып жүретін. Сабакқа оқушылар үшін қажетті көрнекіліктерді мұғалімдер түнімен отырып сртенгі сабакқа қолдан жазушы едік-ау, соның өзі сапалы білім беруге мұғалімді де, оқушыны да қызықтыратын.

Ал бүгінгі сабактарды технологиялық ұрындыру, қосымша өздік білуге деген қажеттерде тіпті сан жоқ. Бірақ, сапада-санда әлсіз...

Қайролла Мұқанұлы, мінезі ауыр, әр нәрсөні пайымдауы жағынан ұстамды, сосын әрбір ұлылық-кішілі, тарихи-саяси-қоғамдық мәселелердің заңды шешілүіне ерекше жауапкершілікпен қарап, нақты пайдалы жолдарын нұсқайтынын көптен білемін. Ол туралы жалғыз мен емес, көп жолдастар айта жүрерін тағы айта аламын. Сондықтан болар, облыстық білім басқармасы менгерушісі Виталий Иванович Сакун Қайролла Мұқанұлын Городецкий орта мектебінде директор болып жүргенде облыстық білім басқармасы құрамына орынбасар етіп алып кетті. Бұл мақсатты іс, облыс мектептеріне білімді де, тәжірибелі маман қажеттігі екен.

Білім сапасын көтеру ісі 1960-шы жылдардан жоғарғы-төменгі оқу орындарында талапқа сай болу талап етіле бастады. Міне, жаңаша оқу-тәрбие ісіне өскен жаңа қадам сұраныс туындағы бастады.

Ауыл жасы, қала жастарындағы емес жан-жақты өмірге бейім, еңбек жолында ұтымды тауып тұрары заман өзгерседе қажеттін, қадір-қасиетін сақтап тұр.

Бұл көз қарасымды мен сол елде, «Ынтымақ» ауылына мұғалім болып бірталай жыл үрпақтар тәрбнелеуге Қайролланың жақын ағасы Зейнолла Қабиевпен бір мақсат, бір тілекте жаңалық талабына сәйкес бір талай пайдалы істертындырғанымызды ауыл адамдары жырдай естеріне сақтапты.

Үлгіболып Ынтымақтың жастарына, сол кездің қыын-қыстау жағдайына шамаға қарай серпіліс жасағанымызды ел басқарып адамгершілігімен сенімге ие болып жүрген Фазез Шаяхметов, Ұлан Сүгіров, Бектұровтар әuletінен бүгінгі Қазақстан экономикасын, мәдениетін индустрія-инновациясына тер төгіп қосуышылар барышылық, тәуба айтамыз. 1961–1967 жылдары мен сол Ынтымақ ауылында біте қайнап бір мақсатта жүріп, үрпақтарға білім-тәрбие

бере жүріп, ауыл ақсақалдарынан көп-көп қазақ көнелері Арын, Әубәкір, Зейне, Мұқан, соғысардагерлері Қожантай, Шәріп, Есләм, Габбас, Баймусиндер әулеті, Елубай, Сартай, Серікбай, Оспан, Бейсен, Жарылғаповтар, қайсысын атай берермін сол үйімшыл елдің ақылы үшан теңіз 30–35 қарттарынан 26–27 жастағы мен көп құндылықты үйрәндім. Сол қарттардан қазір біреуі де жоқ. О дүниелікті Аллаһ рахмет-шапағатын берсін дейміз...

Зейнолла Қабиев екеумізелде бас көтерер депутат атана жүріп, Степной селолық советінің сенімділері атанып, ауылдың мәдени-тұрмыс жағдайын көтердік. Ауылға Есіл туын жеткіздік, мемлекеттік электр жүйесіне қосып қунітүні үйлерде, көшеде жарық жанып тұрды. Жұмыс қолы жетіспейтін, келген механизатор, малшыларға арналған жеке үй салынды. Дүкен, кеңсе үйі, мектеп іске қосылды.

Ал енді туған жеріне бұрын болмаған елеулі өзгерістер болғанына ара тұра облыстан келе жүре көз салған ел азаматы Қайролла Мұқанұлының да көңілі жадырағаны хақ. Озі осы ақылды ауыл қарттарынан негізгі тәрбие-тәлім міндеттерінде өз ақиқат жолынан мына ауысқан заманның тайғақ жолы тайғаната алмасына менде достарыда берік сене алады.

Бұған, 80-ге келдім деп тас-түйін тұр білдірер Қайреңең бе – жо-жоқ! Облыста бұрын соңғы болмаған тарихи қоғамдық әлеуметтік құндылық болып есептелетін жаңа-шың құрылыш, халықты рухани байытатын «Асыл мұра» орталығы құрылды. Қарттық жасқа арпалыса аяқ басқан ғылым-ғылымға саналарын үстемелеп, оқырмандарды рухани байытуды ойластырған бір топ мұғалімдер Ғалым Құдірәлі (марқұм) бастап негізін салған «Асыл мұра» тарих орталығын ашып, белсene іске кірісті, бұл 2001 жыл еді.

Әрбір жазылған ақпарат журналдарға көз майын тауысып, елегіze ойлаған мақсаттастар облыс әкімдігіне кіріп бүл үшін қаржы, жұмыс орнын алуға жетісті. Бұған дейін өз қалталарын қағын алысқа шыға алмай қала архивтерін шаңдан арылтып, керегін тауып облыстық баспаларда жарық көрсетіп, оқушы қауымды серпілтті.

Фалым Қадірәлі бастап, Қайролла Мұқанұлы, Социал Жұмабаев енді Омбы, Қорған, Түмен, Алматы тарихи архивтерінің беттеріне үзіле қарап, қажеттерін тауып, жазып алды. Бір-біріне қатты талап қойып, кісі аты, іс-әрекет, беделді жағы, халық үшін пайдалы т.б. құндылықтарға аса жауапты болуына келісті. Өйткені тарихи деректер оқушы қауымға сенімді, әрі дұрыс ұрпақ жалғасар мемлекеттік маңызы бар дүниеліктер.

Мен осы «Асыл мұра» мен жиі-жиі байланысымды ұмытқан емеспін, сол сияқты жақсы істерінен күн сайын облыс ақпараттарында жазғандарын оқу мен үшінде өмір қажеттігі, оқи отырып сергіп, аса ризашылық білдіремін.

Солтүстік Қазақстан өңірі үшін ғана емес, басқа Қазақстандағы осы облыста туып-өсіп, облыстарда сенімді ел басқарған адамдар үшін де мәртебе екендігі айқын.

Сөзімнің соцында қадірлі замандастым, Қазақстан мәдениетіне, білім-тәрбие ісіне адал істер тындырып көптеген жоғарғы марапаттарға лайықты Қайролла Мұқанұлының 80 жасы қайраттылықпен 90-100-ге келсе еken деп жан жары аңқылдаған, ақжарқын Күлзагимен өз жолынды ата-баба тілек-баталарын айныштай берік ұстаган үл-қыздарың, туыстарың алдағы уақытта да жақсы өмір көріп, мықты денсаулықта, бақытты түрмиста қажымаң қайрат иелері болсын деген ақ тілегімді сіздерге ұсындым. Бәріңе жаратқан жақсылығы, берекелі бірлігі, сәттіліктер жалғаса берсін!

Самрат Жақсыбай,
Президент Грантының иегері,
Журналистер одағы сыйлығының
лауреаты, Мәдениет қайраткері

Зиялыштық зерделі өкілі

Қызылжардағы қазақ интеллигенциясының белді өкілі Қайролла Мұқанов ағамыз. Ол кісіні сонау, тіл үшін болған құрсақ жылдарынан бері жақсы білемін. Ол жылдары қазақ мұддесін қорғап сөз айтудың өзі үлкен қатер болатын. Өйткені, ұзақ жылдар бойы орыстың мұддесін ғана жақтаған коммунистік режим басқа үлттардың да өз мұддесі, үлттық мұраты болуы мүмкін екенін ойға да алмайтын.

Барлық мақсат, ресми саясат КСРО халқын жаппай орыстандыруға жұмылдырылған еді. Ал алда-жалда бір адам өз үлттының мұддесін айтар болса, оны «үлтшыл» дег мүйізден шыға келуге билік те, билікке алыс-жақын жүретін интеллигенция да, тіпті көшедегі қарабайыр халық тадайын тұратын. 37–38 жылдарда сондай тұлғаларды қырып тастағандықтан кейінгі үрпақ қорқып қалды.

Корқыныш синдромы саналарға берік сіңген болатын. Осы күні барлық қысастықты Сталинге ғана жабуға тырысушилар көп. Бұл қате пікір. Сталин қырғын жасаумен ғана көзге түсті, бірақ одан кейінгі Хрушев, Брежнев замандарында да үлттық мұддені жақтаушыларды қудалау тоқтаған жоқ. Айырмашылығы мұнда түрмеге салу, ату емес, жұмыстан қуу, «психушкаға» қамап тастау жаппай орын алды. Сондықтан үлттық интеллигенция, әсіресе іс басындағы қызметкерлер үлттық мұддені қолдаудан, оны қорғап сөйлеуден ат-тонын ала қашып тұратын.

Горбачев кезіндегі жылымық басталғандарлық үлттық республикалардағы этностар өздерінің тілін, ділін, салт-достурін жоқтап шыға келді. Соның ішінде Қазақстанда да үлттық мұддені қолдаған қозғалыс дүрк оянды.

Қазақ қауымы тығыз қоныстанған оңтүстік облыстарда бұл істі қолдаушылар көп, қарсылар аз болса, солтүстіктеге керісінше, қалың қоныстанған келімсектердің арасында мұндағай істі көтеру әліде қауіпті еді. Бірақ соған қарамай бір шоғыр азаматтар үлттық мұddenі жоқтап, жоғалтқандарымызды жағыртуды талап етіп, мәселені тұрасынан қойып жүргді. Сол шоғырдың бел ортасында Қайролла Мұқанов ағамыз жүргді. Ол үлкен қызметте жүрсе де «мүйізделуден» қаймықпай, үлттық іске жанашырлық білдіріп, атқа мінген еді. Осының өзі оның табанды патриот екенін көрсеткен.

Ол кезде Қайрекең облыстық білім беру бөлімі (қазір басқарма) бастығының бірінші орынбасары. Яғни, осы саладағы қазақта тиесілі орынның ең биігінің құлағын ұстап отырды. Эрі білімді, әрі табиғатынан мәдениетті, ұстамды, зейінді адам басқа этностардың өкілдері әлдеқайда басым болған үлкен ұжымда зор құрметке бөленіп отырғанын көзіміз көріп, қызығушылықпен қарайтын едік. Қандай дабір жұмыспен бара қалғанда ұжымның барлық мүшелері Қайрекенді қатты сыйласп, құрақ ұшып тұратын. (Адамның жұғымдылығы да зор қасиет қой, Қайролла ағамыздың осы қасиетін де мен өзіме үлгі ететін едім).

Тіл үшін күреске шыққан белсенділердің арасында да Қайролла ағамыздың шоқтығы биік болды. Ол өзінің ойын білгілікпен, салмақты ұстамдылықпен, салиқалылықпен жеткізетін. Баспасөз беттерінде де ойлы, пікірлі мақалаларды жиі беріп тұрды.

Олкісінің тағы біартықшылығы – ол орысша да, қазақша да жүйрік жаза білетін. Жалпы тіл үшін күреске шыққан үлт жанашырларының арасында орысша жаза алатындар үш-төртеу ғана еді. Олар: Мәлік Мұқанов, Қосыл Омаров, Қабдеш Қалиев және осы Қайрекең ғана болды.

Қайрекеңнің пікірлері мен айтқан ұсыныстарына жергілікті билік құлақ асып тұрды. Қоғамда осындай салмағы

бар ағаларымыз болмаса тіл үшін құрестің нәтижелілігі детөмен болар еді. Құдайға шукір, біздің жерден басқалар санасатын Қайролла ағамызың секілді патриоттар шыққанын бүгін ризашылықпен еске аламыз.

Қайролла ағамызы «Асыл мұра» орталығында да енімді еңбек етіп, бірнеше кітаптарды өзі де шығарып, ұжымдық жинақтарға да атсалысты.

Жалпы, еніріміздің тарихын жаңғыртуда «Асыл мұраның» орны айрықша. Ол жұрт әбден ұмытқан талай есімдерді тірілтіп, талай оқиғаларды қайта оралтты. Оның қаншалықты пайдалы болғанын болашақ үрпақ әлі айтатын болады. Ал біз осы ағалармен қатар еңбек еткенімізге, оларды жақсы білгенімізге қуанамыз.

Өзбасым Қайролла Мұқановты нағыз интеллигентадам деп есептеймін. Ол кісінің ешқашан пендешілік қылыққа түскенін, жоқ нәрсені теріп, сез құғанын да ұзақ жылдар жақын араласқанда көрген емеспін. Әз басын әрқашан жоғары ұстап, бір мінезден таймай жүретін қасиетті ағамыздың әлі де ұзақ жылдар баянды өмір сүруін тілеймін.

Олжабаев Зейнолла
қажы Олжабайұлы,
ауылшаруашылық қызметінің
ардагері, зейнеткер

Ізденис жүргі ауыр

Ардагер ұстаз, көп жылдар облыстық білім басқармасы басшыларының бірі болған, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, өлкетанушы Қайролла Мұқановты сырттай білгеніммен, жақын танысып білуім 1990 жылдардың бас кезі. Осы жылдары еліміздің өмірінде елеулі өзгерістер болғаны белгілі. Әсіресе ана тілімізге байланысты. Республика

бликада, сол сияқты облысымызда «Қазақ тілі» қоғамы құрылды. Осы қоғамның біздің өңірдегі тәрағасы марқұм Қосыл Омаров және белсенді мүшесі Қайролла Мұқанов Булаевқа арнайы іссапармен келіп, менімен кездесіп, біздің аудандарды Қарағанды кеңшарына бару керектігін айтты. Ондағы мақсат-аталған кеңшардың атын өзгертіп, оған сол жерде кіндік қаны тамған атақты Баян батырдың есімін беру. Осы ұсыныс кеңшар тұрғындарымен кездесуде айтылып, пікір алысылды. Батыр Баян жөнінде келелі дәйектер тілге тиек болды. Қайрекен бұл кездесуде екі тілде тәңсөйлеп, батырдың жасаған ерліктері, жорықтары жөнінде жиынға қатысушыларға мол мәлімет берді. Кездесу өте мазмұнды да нәтижелі өтті. Олай дейтінім, біздің ұсынымызды алдымен кеңшар директоры Социалистік Еңбек Ері И.И. Миллер қолдап, басқада қатысушылар Баян батыр есімін кеңшарға беру дұрыс деп шешті.

Міне, осы кездесуден кейін Қайролла бауырымызben тіл табысып, жиі-жиі пікір алысып тұратын болдық. Батыр Баянға байланысты іс-шараларымызды әрі қарай жалғастыруда Қайрекеңнің көп еңбектеніп, қолғабыс танытқанын, оның ұлтжандылығын айтпай кетпеуге болмайды. Соның нәтижесінде жұмыла қолға алған еңбегіміз еш болған жоқ. Бұл күндері Булаев, Астана қалаларындағы екі мектепке және Қызылжар қаласындағы бір көшеге Батыр Баян есімі берілді.

1998 жылы Қызылжар қаласына көшіп келгеннен кейін Қайрекеңмен жиі қарым-қатынас жасап, ақыл-көңес алып жүремін. Ал 2001 жылды «Асыл мұра» шығармашылық орталығы құрылып, оның іргесін қалауушылардың бірі Қайрекен болды. Орталық қызметкерлерінің тынымсыз еңбектері өз жемісін беруде.

Көңес дәүірі кезеңінде пайдалануға тыйым салынған құжаттарды Омбы, Алматы, Тобыл қалаларының

мұрагаттарынан тауып, зерттеп, халыққа жария етті. Иә, ол дауірде Қожаберген жырау, Серіз сері, Баян батыр, Шал ақын, Құлеке батыр, Тоқсан би есімдері көпшілікке таныс болмады, ал өмір жолдары мен шығармашылықтары жонінде жүртшылық беймәлім еді. Міне осы бабаларымыз жөнінде Қайрекенің қаламынан көптеген еңбектері жарық көрді. Ал ғылыми-танымдық шығармаларынанға Олардың қатарында «Ұмысын сұлу», «Өлкө тұлғалары», «Жумагали Тлеулин – деятель Алаш Орды», «Ақын ізі» атты кітаптары бар. Әзінің кіндік қаны тамған жерінің тарихын арналған «Ынтымақ ауылы» кітабын қалай атамасқа! 2004 жылы Қайрекенің «Арнаулар» атты кітабы жарық көрді. Бұл туындысы ел ағаларына, жолдас-жораларына, гүлестарына арналыпты. Маған кітап өте ұнады, жақсы дегер қалдырыды.

«Асыл мұра» орталығы он жыл ішінде 50-ден астам кітап шығарған болса, соның бірсыптырасының авторы – осы Қайрекен.

Қайролла Мұқанұлы өніріміздің атақты батырлары, ойнекері, ақын-жыраулары, еліміздің тәуелсіздігі жолында құғын-сүргінге түскен қайраткерлер туралы көлемді мақалалар жазып, олардың өмір жолдарын баяндайды, көлешек үрпаққа үлгі етеді.

Қайрекенің жасының үлғайғанына қарамастаң күні 04 гінде дейін қаламы қолынан түспей, ерінбей, жалықтай әр үшінкүттің ізденіс үстінде екенін көре отырып таңданамын жасаң сүйсінемін. Олайтқан сөзіне, уәдесіне берік, еңбеккүмиш адам. Мұндай адамдар сирек кездеседі. Облысымызда қалада болып жатқан түрлі мәдени іс-шараларға қатысып, жарығана қатысып қоймай аталы сөзін айттып, терең зерттеушерін жүртшылыққа ұсынады. Ұлы жерлестеріміз, атақты жашушылар Сәбит Мұқанов пен Ғабит Мұсіреповтың 100 жылдық мерейтойларын өткізу қарсаңында облыстық

әкімшілік арнаулы комиссия құрған болатын. Комиссияны басқару Қайрекең тапсырылған еді. 200-ден астам ақшаңқай киіз үйлердің ішінен ең таңдаулыларын анықтау өте жауапты жұмыс болды. Осындай жауапкершілікті түсінген Қайрекең бастаған комиссия екі күн уақытын бөліп, киіз үйлердің бірін қалдырмай аралап, әділ бағасын берді. Осы жұмыс барысында Қайрекеңнің әділдігіне, табандылығына тәнті болды.

Бұдан екі жыл бұрын, яғни 2010 жылдың қазан айында, Шымкент қаласында Бекет атаның 260 жылдығына арналған салтанатты жиынға бардық. Біздің өңірдің делегациясының құрамында зиялды қауым өкілдері, соның ішінде Қайрекенде болды. Міне осы сапар барысында оның қаншалықты тарихты, әдебиетті терең білетіндігіне көзім жетті. Осындай білгір азаматпен сапарлас болғанымды ризашылықпен еске аламын.

Қайроллабауырым 80 жылдық гұмырында талай жарқын жаңалықтардың, игілікті істердің үйіткышы болып жүр. Бір сезбен айтқанда, ол бұл жасқа биік парасат иесі ретінде үлкен абыраймен жетті. Ол жүріп өткен жол – өзгелерге үлгі боларлық өнегелі жол.

Көп жылғы мінсіз еңбегі үшін Қайролла Мұқанұлы «Құрмет белгісі» орденімен, бірнеше медальдармен, облыс әкімінің Құрмет грамотасымен марапатталғанын білеміз. Еліміздің Тәуелсіздігінің 20 жылдығы қарсаңында оған «Қазақстан Республикасының мәдениет қайраткері» атағы берілгенде Қайрекеңмен бірге қуанған болатынбыз. Бұдан екі жыл бұрын академик Е. Бекетов атындағы сыйлықтың иегері болып, төсбелгіні омырауына таққан болатын.

Иә, Қайрекеңнің бергенінен берері көп деп ойлаймын. Ол ұлағатты ұстаз, отбасының үйіткышы, энциклопедиялық білімі бар азамат. Еліміздің белгілі ғалымдарымен,

жазушыларымен достық қарым-қатынаста, келелі мәселелер жөнінде олармен пікір алысып тұрады.

Құрметті Қайреке, 80 жылдық мерейтойынызбен шын жүргектен құттықтаймын. Сізге ұзақ ғұмыр, деніңізге саулық, отбасыңызға аманшылық, баянды бақыт тілеймін. Қаламыңыз мұқалмасын, ойыңыз сарқылмасын - Әумин!

Мұсылман Кәрібай Иманжанұлы,
СҚО әкімдігінің «Қызылжар-Ақпарат»
ЖШС директоры, бас редакторы

Азаматтық тұлғасы Асқар таудай

«Кеудесі жақсылардың алтын сандық» деген сөз бар. Қызылжар өнірінде сондай жақсы ағалар аз емес. Тек көпті корген көнекөздеріміздің бәрі бірдей сол «алтын сандығышын» қақпағын ашып, ішіндегі дарияның суындаі тұнық саурын жұртқа жария етіп ақтара бермейді.

Осы орайда зейнет демалысына шыққаннан кейін «Асыл мұра» атты орталық құрып, өлкетану жұмысымен мықтап шүгілданып жатқан Қайролла Мұқанов, Социал Жұмабаев, Таңат Сүгірбаев сынды зиялды ақсақалдардың жөні белек. Олардың білек біріктіре атқарған ұлан-ғайыр шаруалары оңдерінің туыстарына да, кейінгі толқын жастарға да - ои саларлықтай өнеге.

Віз, әсіресе, Қайролла ағамыздың ізденімпаздығыни, сәбекқорлығына және екі тілге бірдей жүйріктігіне қолтіміз. Қайрекең Қызылжар өнірінен шыққан талай иші жақсылардың ғибратты ғұмырлары мен елге сіңірген сіфектерін талмай зерттеп, көптеген көлемді мақалалар жазып, облыстық және республикалық баспасөз беттерінде жариялады. Солардың ішінде, түркі әлемінің жарық

жұлдызы, жыр пайғамбары – ұлы Мағжан туралы зерттеу еңбектерінің орыны бөлек, шоқтығы биік.

Қайролла ағамыз – біздің облыстық «Солтүстік Қазақстан» газетінің ең белсенді авторларының бірі. Редакцияда болып әңгімелескен сайын, өз басым Қайрекенің бойындағы тағы бір тамаша қасиеті – қаранайымдылығына айрықша риза болып: «Өмір бойы ұстаздық еткен адам ғана осындаі кішіпейілдіктен айнымай әрдайым ұстаз қалпында қалатын болар» деген сүйіншіті ойға берілемін.

Расында да, қай ортада болса да, Қайролла ағамыз өзін өте қарапайым ұстап, үлкен кісілерге жарасатын байсалды қалыптан, аса әдепті де биязы мінезден, азды қанағат тұтатын тәубешіліктен жазбайтынын байқап жүрміз. Сол мінезімен-ақ «Менің қасымда сен кімсің?» дегендей сыңай танытып, кісімсіп, өркөкіректеніп тұратын кейір қатарластарынан ерекшеленіп, қадірі артып, азаматық тұлғасы кез алдымызда таудай биіктей түседі.

Асыл ағамыз 80 жаста да қолынан қаламын түсірмей, Қызылжар өнірінің шынайы шежіресін өндірте жазабергей!

Оңдасын Әшімов,
М. Қозыбаев атындағы СҚМУ-інің ректоры,
техникағылымының докторы, академик

Тағылымды ғұмыр

Бар саналы ғұмырын үрпақ тәрбиесіне арнаған, өмірі өнеге, жүріп өткен жолы үлгіге айналған үлкен жүректі, парасат иелеріне халқымыз кенде болған емес. Сондықтан да болар үрпағымыздың бойынан асыл қасиет, қадірлі де киелі ұлағатты байқаймыз. Алдыңғы толқын ағалар-

дың бар арманы, үкілеген үмітіне айналған жас ұрпаққа қызыға қараймыз.

Әр ұлт өзінің өткенімен, бүтінгі жеткен биігімен ұлы екені белгілі. Ұлтыныздың ұлылығын ұлықтауды өзіне өмірлік мақсат еткен ел ағаларын тілге тиек, ойға шапағат еткенде, көкірек көзіне өзінің өмірлік мол тәжрибесін, тағылымды ғұмырын бірден келетін, талай буынның ұстазына айналған қадірлі ағамыз Мұқанов Қайролла Мұқанұлы.

Қазақ елінің қыыр солтүстігінде туып, есімі алты алашқа мәлім болған, еліне мақтаныш, халқына қорған бола білген туған өлкеміздің ардақты азаматы ретінде Қайролла ағаны жерлестері үлкен сүйіспен шілтікпен, ыстық лебізben аса жоғары бағалайды, құрмет тұтады, мақтаныш етеді. Өмірі өнеге, ісі үлгіге айналды. Жүріп өткен жолы ізгілік пен іскерлікке, еңбекқорлық пен табандылыққа толы.

Балалық шағы соғыстың отты жылдарымен түспа-сұс келген Қайролла Мұқанұлы балалықтың тәтті дәмін емес, қыншылықтың кермек дәмін сезіп өсті. Білімге деген құштарлық тұрмысауыртпалығына мойынұсындырмады. Ол 1952 жылы сол кездегі Октябрь ауданының орталығы Марьевка орта мектебін күміс медальмен бітіріп шығады. Ел ішіндегі ауыр жағдай Қайролла ағаның қүш-жігерін жасытқан жоқ, керісінше шындаған түскендей. Бойдағы срекше рух еліміздің маңдайалды жоғары оқу орнының табалдырығын аттатып, жоғары білімді азамат атандырды. Жоғары білімді азаматтар саусақпен санаарлық кезде осындай жетістікке жету ағаның еңбекқорлығын, табандылығын танытады.

Еңбек жолын ауыл мектебінде тарих пәнінің мұғалімі ретінде бастаған Қайролла Мұқанов талай бел-белестен отті. Лауазымды қызметтер атқарды. Бірнеше жыл мектеп директоры, Солтүстік Қазақстан облыстық оқу бөлімінің

менгерушісінің орынбасары қызметтерін абыраймен атқарды. Тұған өлкесінің білім жүйесіне қатысты күрмеуі қыны мәселелерді шешті, бірде қуанды, бірде қүйінді. Эрине қаншама ерік-жігер жұмсалды, маңдай тер төгілді. Бірақ бәрі елінің ертеңі болатын жас үрпақтың болашағы үшін халқының игілігі үшін екенін Қайролла аға бір сәтте естен шығарған жоқ. Берекелі іс әрқашан өзінің оң нәтижесін беретіні сөзсіз. Халқымыздыңдана ойшылы Жұсіп Баласағұни: «Кісі танымақ болсаң – ісіңе қара» деген болатын. Ендеше, Қайролла ағаның білім және еңбек жолына қарап, оның өмірінің өзі ұстаз екеніне көз жеткіземіз. Бірде бар, бірде жоқ заманның қындығын жеңіп, өзі ғана оқып қоймай, талай буынның сапалы білім алудына айқара есік ашқан, жарқын жол сыйлаған аға еңбегі ерлікпен тең. Бүгінгі жас өскінге өнеге – үлгі боларлық тағылымды жол екені анық.

Зейнетке шыққанда Қайролла аға өлкетанушылық жұмыстармен көп айналысты. Бүгінге дейін қолынан қаламы түсken жоқ. Тұған өлкесінің тарихы, ел шежіресі, танымал ел азаматтары туралы көптеген еңбектер жазды. Қазақстанның, Ресейдің мұрагаттарын ақтарып, көптеген құжаттарды сарапап, белгісіз құжаттарды ел назарына ұсынды. Өткенімізді қайта жаңғыртып жатқан бүгінгі күні мұндай тынымсыз еңбектің, шығармашылық шабыттың аса қажет, өте қадірлі екені белгілі.

Қайролла ағаның қаламынан туған «Елін сүйген азамат», «Ұлағатты ұстаз», «Жұмағали Тлеулин – деятель Алаш Орды», «Ынтымақ ауылы», «Умсын сулу», «Өлке тұлғалары», «Ақын ізі» еңбектері бүгінде көпшіліктің көnlінен шығып отыр. Сондай-ақ әріптесі Социал Жұмабаевпен бірігіп атақты жерлесіміз Тоқсан би туралы, революционер Баймағамбет Ізтөлин туралы «Арманды ақын» еңбектерін жазды. Тұған өлкениң тарихы, оның топырағынан есіп-өнген зиялы қауым, атақты тұлғалар өмірі жайлы көптеген еңбектер

жазған Қайролла ағаның басты мақсаты – бұғаңгі жас үрпақтың бойына өз туған жеріне деген сүйіспеншілік сезім дарыту, елімен ұл-қызымыз мақтанса, оларды елі мақтан етсін деген ғибратты ой екені анық.

М. Қозыбаеватындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті – өнірміздегі ірі оқу ордасы, жастардың көп шоғырланған орны екені белгілі. Елбасының үстіміздегі жылды «Әлеуметтік-экономикалық жаңғыру – Қазақстан әмбаптың басты бағыты» атты Жолдауында: «Оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын қүшешту қажет. Олар – патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынұсынушылық» екені атап көрсетілді. Университет қабырғасында ұйымдастырылып жатқан шаралардың да көздеген нысаны осындай. Демек, бұндай мақсатты жүзеге асыру үшін өнірміздің тарихы мен мәдениетіне қатысты жазылған еңбектердің біздің оқытушылар мен студенттерімізге аса қажет екені белгілі. Осы түрғыдан колгенде Қайролла Мұқанұлы еңбектері университеттің оқу-тәрбие ісіне өзінің оң септігін тигізіп отыр.

Сондай-ақ университет қабырғасынан жыл сайын жүзеген жас педагог мамандар даярланып шығады. Жас мамандардың үстаздық еңбектің қыр-сырын танып, қындығын жеңіп, қуанышына кенелуіне Қайролла ағадай тағылымды үстаздың өмірінің өзі өнеге, тәлім мен тәрбие. Университетте өткізілетін әр түрлі деңгейдегі ғылыми-практикалық конференциялар мен дөңгелек үстелдерге Қайролла Мұқанұлы үнемі қатысып өзінің толымды ойлары мен өткір пікірлерін білдіріп, айтып отырады. Бұл біздің оқытушыларымызben студенттеріміз үшін үлкен ғибрат екені сөзсіз.

Заманмен аяғын тең басқан, ақыл-ойға кемел, жетік жетілген Қайролла аға таудай іс атқарса да, бетегеден биік,

жусаннан аласа, біртога мінезінен айныған емес. Эрқашанда шалқар шабыт құшағында, әдеби құбылыстар әлемінде.

Қайролла ағаның үлттық рухани құндылықтарының негізі болып саналатын тілі мен біліміне талай қамқорлық көрсетіп, әдебиет пен мәдениеттің өсіп-өркендеуіне парасат биігінен қарауға, елдің данасы мен баласына деген үлкен құрметі, бойындағы адамгершілік пен шапағатқа толы асыл қасиетін танытады. Саналы ғұмырындағы ғибратты істері дана бабамыз М. Қашқаридың «Ұлық болса еліне ізгі болар ер кісі. Кішілік пен кіслік – ұлылықтың белгісі» деген ұлағатты ойына сай көкірегі ояу азамат түсінері анық.

Тұлғалы азаматын елі таныды, халқы жоғары бағалды. Қайролла Мұқанұлы «Құрмет белгісі» орденімен, Ыбырай Алтынсарин медалімен, «КСРО халық ағарту ісінің үздігі», «Қазақ КСР халық ағарту ісінің үздігі» төсбелгілерімен, «Қазақстан Конституциясына 10 жыл», «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл» медальдарымен мара-пattалды. Бұл талай жылғы еңбектің нәтижелі жемісі еді.

Ұлттымыздың мәдениеті мен тарихында езіндік орны бар алып азаматтарымыздың ізін жалғастыратын, қазіргі алыптарымызда, еңбек етіп ортамызда жүрген, туған то-пырағымыздан түлеп үшқан осындағы асыл ағаларымыз. Ағалар алдында жүрсе, жолың ашық, бағытың айқын, өнерің өрісті, жүгің жеңіл болатыны шын Лайым егемен-дік алған еліміздің еңсесін биіктете түсер азамат ағалар аман болсын.

Осынау 80 жаста бағындырып, сапалы ғұмырыңызды ұлт мұддесі, халық тілегіне арнаған Сіздей биік тұлғалы, үлкен жүректі ел азаматының кемелденген шағыңызды үлгі боларлық істеріңіз әлі мол екеніне сенеміз. Алдағы уақытта Сіздің бойыңызға құат, ойыңызға шабыт, отба-сыңызға береке-бірлік, жемісті ғұмыр тілейміз!

Асылдың сыйнығы

Қазақта жиі айтыла қоймайтын осы бір керемет тіркесті Қайролла Мұқанов ағамызбен байланыстырысқақ, әбден жарасып-ақ түр.

Ол кісіні мен бала күнімнен білем. Экем Қараша 40 жылдан астам ғұмырын ұстаздыққа арнаған жән болатын. Ал, Қайролла Мұқанұлы Облыстық білім басқармасында бастықтың орынбасары болып қызмет атқарып жүрген кезі. Жоспарлы іссапармен біздің Ұлаққа келгенде, экем арнайы шақырып, қонақ қылышп жіберуші еді. Шаңырағымызда әкеммен еркін отырып әңгімелесіп, қазақ мектептерінің жағдайы туралы көкейкесті мәселелерді ортаға салатын. Мектепте оқып жүрген бозбала шағым болса да, бұл кісінің сөз төркінінен үлтина деген ерекше бір жанашырлықты сезуші едім.

Қашанда қаламын өткір ұштаған, қолтаңбасы анық, көзқарасы айқын Қайролла ағай қалың көпшіліктің көңіл торкінінде осындай қадір-қасиетімен орын алған. Оның ізденіс-еңбектері құнарлы, ой-сөз жүйелері мен көзқарас-танымының орнықтылығы бұл күнде ешкімді бей-жай қалдырмайды. Ақсақалдың тарихшы ретіндегі тарихи шріттемелері бір төбе болса, ал халқының аптал азаматы, тіл жанашыры ретінде ана тіліміздің дамуына қосқан сүйелі еңбегі өзіне бір төбе.

1991 жылы еліміздербес мемлекет атанып, Тәуелсіздігін жариялаған тұста Петропавл қаласының қақ ортасында қазақтың қаракөздері үшін "Салтанат" балабақшасының есігі айқара ашылды. Оның ашылуына мұрындық болған Молік Мұқанов, Қабдеш Қалиев, Өмір Есқали, Зейнолла Өкімжанов сынды тіл жанашырларының бел ортасында

Қайролла Мұқанов ағамызы да жүрді. Олар «Қызылжарда қазақ балалары үшін балабақша, мектеп ашу қажет!» деп, жарғақ құлақтары жастыққа тимей, құзырлы орындарға хат жазып, жоғарыдағылардың талай табалдырығын тоздырды.

Жетпіс жыл бойы тар құрсауда бұғып жатқан туған тіліміздің кең тынысалуына түрткі бола жүріп, «Баламыз орыс тілін білмесе, нанын тауып жей алмайды» деген ата-аналарды балаларын қазақ тілінде тәрбиелеп, оқыту үшін қазақ балабақшасы мен мектептеріне беруге көндіруге белсене араласты. «Қазақ тілінің болашағы жоқ!» деген солшыл саясаткерлердің тамырына балта шауып, қарағайдай қасқайып қарсы тұра білді. Өңеш жыртып, табан тоздырудың арқасында Қызылжардың ортасында орналасқан № 3 орта мектеп қабыргасында қазақ сыйнитары ашылды. Еңбек жеміссіз бола ма?! Оның артынан № 6 қазақ орта мектебі ашылып, ізінше қазақ классикалық гимназиясы бой көтерді. Бүгінгі күнге дейін осы білім мекемелерінде талай шәкіртанат тілінде тәрбиленіп, білім нәрімен сусындалап, болашаққа қанат қақты. Бұл – Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу жолындағы тарихи үлкен ерлік!

Бүгіндесексеннің сенгіріне келсе де, елі үшін еңбектенүден тайынбаған Қайролла ағамызбен қарым-қатынасымыз үзілген емес. Мемлекеттік тілге арналған байқауларда қазылар алқасының құрамында қатысып, өз әділ бағасын беруге әрқашан да әзір. Сондай-ақ Қайролла Мұқанұлы еңбек етіп жүрген «Асыл мұра» облыстық орталығымен бірігіп, «Солтүстік Қазақстан облысының топонимикалық атаулары» деп аталағын кітап шығару жоспарланып отыр.

Тәуелсіздіктің 20 жылдығы аясында өткен Тілдер фестивалінде Тіл жанашыры ретінде Қайролла Мұқанов ағамыздың еңбегі елеңіп, «Мәдениет қайраткері» атағына ие болды. Әрине, ағамыз бұдан да үлкен құрметке лайық

түлға. Меніңше, ақылшы да қамқоршы ағамыз Қайролла Мұқанұлы үшін ең үлкен, баға жетпес құрмет – ол жас үрпақтың тілге деген құрметі.

Мәлікова Сәуле Зейноллақызы,
облыстық мемлекеттік мұрігатының директоры,
тарих ғылымдарының кандидаты

Қайролла Мұқанұлы Мұқановтың тұғанына 80 жыл

Қайролла Мұқанов 1957 жылы ҚазМУ-дың тарих факультетін тәмамдағаннан кейін, еңбек жолын Солтүстік Қазақстан облысы сол кездегі Октябрь ауданы Хрущев атындағы орта мектепте тарих пәнінің оқытушысы болып бастайды. 1958–1959 жылы сол мектепте завуч. 1959 ж. тамыз айында сол аудандағы Городецкое сегізжылдық мектептің директоры болып тағайындалады, кейін ол мектеп орта мектеп болып өзгертіліп, Қ. Мұқанов сонда 12 жыл мектеп директоры болып қызмет етті. 1971–1995 жылдары облыстық оқу бөлімі меншерушісінің орынбасары, 1995–2000 жж. Облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру институтында қызмет атқарды. 2001 жылдан қазіргі уақытқа дейін ол облыстық мұражайлар бірлестігі жетілдіру «Асыл мұра» тарихи ағарту орталығының гимнами қызметкері. Халықта білім беру саласында 44 жыл еңбек еткен Қайролла Мұқанов облыстағы білім беру саласын дамыту және жетілдіру ісіне зор үлес қосқан жан.

Қайролла Мұқанов азамат болып қалыптасқан шағынан бастап ел өміріне қатысты, қоғамдық істерден тыс қалған емес. Ана тілінің жанашыры ретінде 1990 жылдан бастап облыстық «Қазақ тілі» қоғамы төрағасының орынбасары

қызметін атқарады. 1992 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін облыстық ардагерлер кеңесінің мүшесі.

Ұстаздық пен шығармашылық жолды қатаралып жүрген Қайролла Мұқанұлы өмірі өзгеге үлгі болар азамат. Өрелі жастың ең алғашқы тырнақалды мақаласы 1943 жылы «Ленин туы» газетінде жарық көреді. (Ол кезде Қайролла мектеп оқушысы болатын). Білім саласында еңбек ете жүріп, облыстық «Ленин туы», «Ленинское знамя» газеттерінде, республикалық «Қазақстан мұғалімі», «Учитель Казахстана» газеттері мен «Қазақстан мектебі», «Русский язык в казахской школе» журналдарында жарияланған мақалаларында тәрбие, білім беру мәселелеріне айрықша көңіл аударды.

1993 ж. құрметті демалысқа шыққан ардагер ұстаз еңбек етуін тоқтатпай, өлкетану ісімен айналысып, облыстық, республикалық мұрағаттардан, Омбы, Тобыл мұрағаттарынан жерлес солтүстікқазақстандықтар жайында тың деректерді жарыққа шығарып, бірқатар құнды жұмыстар атқарды. Осындай қажырлы еңбектің арқасында Қожаберген жырау, Серіз сері, Магжан Жұмабаев, Міржақып Дулатов, Ахмет Байтұрсынов, Евней Бекетов, Аманжол Қошанов, Қекімбек Салықов, Шота Уәлиханов, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мұсірепов, Иван Шухов, Сафуан Шаймерденов, Герольд Бельгердің шығармашылықтары жайында мақалалары жарық көрді.

Өлкетану саласында да өз қолтаңбасымен танылған Қ. Мұқанов Социал Жұмабаевпен бірлесе отырып XIX ғасырдың атақты биі, өңіріміздің тұмасы Тоқсан Жабайұлы туралы, ақын-революционер Баймағамбет Ізтөлин жайылда «Арманды ақын» атты кітап шығарды.

Ұшқырқаламын қолынан біртастамаған ағамыз кеңестік кезенде саяси себентерге байланысты зерттелмей қалған еліміздің теріскей аймағындағы қазақ ұлтына, жеріне

қатысты тарихы мен қазақтың маңдайалды азаматтары жайлы іздестіріп, тарихтың ақтаңдақ беттерін толтыруға зор үлесін қосып келеді және осы Ұлы дала перзенттерін жарыққа шығара отырып келешек ұрпаққа қандай үлттың ұрпағы екеніне көзін жеткізді. Осы жайда Қ. Мұқанов 1928–1938 жж. құғын-сүргінге ұшыраған атақты жерлестеріміз Алаш Орда қайраткерлері Жұмағали Тілеулин мен Абылай Рамазанов туралы мол деректер жинап, кітап қылып шығарды. Сондай-ақ «Қожаберген жырау», «Жыр жұлдызы», «Ынтымақ ауылы», «Умсын сулу», т.б кітаптары жарық көрді. Бүкіл саналы ғұмырын ұрпақ тәрбиесіне арнап, өлкетану саласының майталманы атанған Қайролла Мұқанұлы ұл, қыз, немерелер тәрбиелеп отырған үлгілі шаңырақ иесі.

Солтүстік Қазақстан мемлекеттік мұрағаты Қ. Мұқановтың өмірі мен шығармашылық жолын сипаттайтын құнды құжаттардан құралған көлемі жағынан ауқымды жеке қорын (98 сақтау бірлігі) қалыптастыруды бастады.

Осынау 80 жасты бағындырып, саналы ғұмырыңызды үлт мүдесі, халық тілегіне арнаған Сіздей биік тұлғалы, үлкен жүректі ел азаматының кемелденген шағыңызды үлгі боларлық істерінің әлі мол екеніне сенеміз. Алдағы уақытта Сіздің бойыңызға қуат, ойыңызға шабыт, отбасыңызға береке-бірлік, жемісті ғұмыр тілейміз!

А. А. Башмаков,
Депутат Сената Парламента РК

Кайролла Муканович как миропонимание

В своё время не были пустыми слова германского канцлера Отто Бисмарка о том, что все битвы и войны выигрывает школьный учитель. Вспомним: в любом ауле и селе школа

всегда была самым реальным очагом культуры. Как шли люди в мечеть или в церковь на пригорке, с таким настроением и дети идут в школу. Вектор их устремления на этом пути – вперёд и вверх.

Это формирует привычку и навык тянуться к лучшему. Учитель исправит ошибки в счёте и письме, объяснит физические законы и нравственные нормы устройства мира. В современной интерпретации мысли Бисмарка, без учителя исчезнет этот восходящий, формообразующий вектор, возобладает энтропия. Культура расплывётся, как каша на тарелке, норовя занять уровень пониже. И не понадобится уничтожать всё общество.

Вот что такое учитель!!! Я уверен, любимые учителя есть у каждого ребёнка и уже взрослого человека. Одним из таких является Кайролла Муканович Муканов. В моём представлении, учитель для него не просто профессия. Это – миссия.

Моё знакомство с этим замечательным и интеллигентным человеком произошло ещё в начале семидесятых. Я, вновь избранный секретарь Сергеевского райкома комсомола, приехал на комсомольское собрание в Городецкую среднюю школу, где директором работал К. М. Муканов. Уже в то время у Кайроллы Мукановича был пеперекаемый авторитет лучшего директора школы. И, видимо, не случайно его напрямую, без каких-либо дополнительных должностных «обкаток», назначают первым заместителем заведующего областным отделом народного образования. Он был незаменим, и поэтому почти три десятка лет занимал этот пост, пока не ушёл на заслуженный отдых.

Кайролла Муканович человек активный жизненной позиции, неравнодушный и отзывчивый. Я не помню случая, чтобы он проявлял отрицательные эмоции даже в разговоре с человеком, вызывающим их. К. М. Муканов – это живая

история Северного Казахстана, это кладезь человеческой мудрости и источник высокой духовности.

Вместить личность такого уровня в рамки словесной формулы, при всём богатстве нашего языка, невероятно сложно. Если вообще возможно. Сколько тщательно ни подбирая эпитеты и метафоры, они будут лишь более или менее последовательным приближением к истине. Не более того. И всё же попробуем...

Сколько у нас по-настоящему талантливых учителей и достойных людей, энергетика которых преобразуется в яркую метеорную радугу? Наверное, немало. Но и не так уж много, чтобы каждый из них стал национальным достоянием. Кайролла Муканович такой.

А много ли существо среди творческих личностей таких, что не просто обладают внятной и чёткой жизненной позицией, а и готовы отстаивать её? Есть, но и тоже не так уж много. Кайролла Муканович один из них. Людей, соединяющих в себе эти качества, без преувеличения можно отнести к категории уникальных.

Кайролла Муканович, если говорить метафорически, – это целостная личность, вобравшая в себе лучшие человеческие качества: любовь к родной земле и преданность своей культуре, способность понять другого и помочь ему, преодоление себя и движение вперёд, творчество и поиск.

Мы восхищаемся эпохой Возрождения и задаём себе вопрос: где находятся истоки, подвигшие общество к тому духовному восхождению? Ответ, на мой взгляд, один – они зародились в людях. Нынешнее непростое время требует подобного восхождения. Наша страна на этом этапе истории показывает достойный пример стремления к нравственным истокам евразийства, к накоплению пассионарной энергии ради будущего нашей цивилизации. И я уверен: время настало, потому что у нас есть такие духовные величины,

каковой является учитель и гражданин Кайролла Муканов.

С днём рождения, Мугалим.

Пшенбаев Қайрат Сәкенұлы,
«Нұр Отан» ХДП СҚОФ төрагасының
бірінші орынбасары

Қаламын серік еткен Қайролла аға сексенде де сыр бермейді

Қайролла Мұқанов... Терісеке өнірге тегіс таныс азамат десек, артық айтқандық емес. Әсіресе, оқу, білім, мәдениет және ақпарат саласына жетік азаматтар осынау еңбекқор, еріну-жалағұмен жаңы қас, өлкеміздің тарихының білгірін жақсы таниды әрі құрмет тұтады.

Жастайынан бойында білімге құштарлық үялаған Қайролла Мұқанұлы азапты аштық аранын ашқан жылдары өмірге келіп, жетімдік пен өмір ауыртпалығының дәмін тата жүріп, қазақ, орыс, тілдерінде жақсы білім алған.

Болашағының тірегі білім екенін ерте аңдаған бозбала ізденіп жүріп, жоғары білім алуға үмтүлады да, 26 жасында Қазақ мемлекеттік университетін тамамдал, туған жерге келісімен бүкіл өмірін жас үрпақ тәрбиесіне арнады.

Қарапайым мектеп мұғалімінен басталған жолы оны осы мамандықтың қияларына шығарып, данышпан Абай айтқандай, «Ақырын жүріп, анық басты». Шал ақын ауданындағы Городецкое ауылдық мектебін басқарып, тәжірибе жинақтады, басшылық, ұжымды үйімдастыру қызметтерінде ысылды. 1971 жылы Қайролла аға облыстық оқу бөлімі бастығының орынбасары болып тағайындалып, осы қызметін құрметті демалысына шыққанша, адада тындырымдылықпен атқарды.

Қайролла ағаның тұлғасына, мінезіне, тындырыған әрбір ісіне қарап баға беретін болсақ, оны мол сулы, арнасы кең, ағысы баяу үлкен өзенге теңер едік. Өйткені, үлкен өзен тез арада таси қоймайтында, ағаның да мінезі орнықты, биязы, аз сейлеп, көп тыңдайтын кемел жан. «Мен мынаны тындырып тастадым!» деп түймедейді түйедей қылып да-бырлап жүретін кейбіреулердей емес, ол өте қарапайым, айғайдың орнына ақылын жұмсайтын, дақпыртшылдыққа жаны қас адам.

Қандай бір істі қолға алмасын, өзінің біліктілігіне ғана сенетін оның артында айызыңды қандыратын игі істері бой көрсетіп тұрады. Әсіресе, үлтыймыздың тарихына жанашыр, қазақтың сүт бетінде қаймақтары дерлік асыл азаматтарының ғұмырнамаларына, шығармаларына тे-ренденеп баратын біліктілігі мол зерттеуші екеніне көзіміз анық жетеді. Ол еліміз тәуелсіздік алардың елең-алаңында қазақ тілінің болашағының қамын жеп, аландаган нағыз азаматтығын баспасөздегі және басқа да ақпарат құралдарындағы мақалалармен, лебіздерімен, сұхбаттарымен танытты. Қазақ және орыс тілдерін тел емген ағамыз ана тілімізді орыс тілді басылымдарда жанын сала қорғады. Ұл үшін ол халықаралық «Қазақ тілі» қоғамының облыстық үйімінде төрағаның орынбасары қызметін атқарып, Аяңбай еңбек етті.

Зейнет демалысына шықса да, «Жан сауға!» деп, қолды қусырып отырмай, осы қоғамдық жұмысына қоса, өнір тарихын, оның асыл азаматтарының ғұмырнамасын зерделей көрітеді. Қашанда, қай уақытта да зерттеудің күидіз қолға шам ұстағандай тиянақтылықты талап ететін жұмысынан қаймықпасттан, мұрағаттардың мұраларын електен өткізді. Ол ол ма, ағамыз қазақ тарихының ақтандактарын ашу үшін Қызылжарды билай қойып, Қарағандының, Алматының, Өмбілің мұрағаттарында уақыт аямай еңбек етті.

Осы жанкешті ізденістерінің арқасында Қайролла аға алаштық ақынығы Мағжан Жұмабаевтың, зиялғазаматтар, ағаруышылар, оқығандар Ахмет Байтұрсыновтың, Міржақып Дулатовтың, Қошке Кеменгерұлының, Жұмагали Тілеулиннің, Көлбай Тоғысовтың өмірдеректерін зерттеп, шығармаларын жүртшылықта таныстырыды. Дауылпаз ақын Баймағамбет Ізтөлинге арнап кітап шығарды.

Өніріміздің елеулі тұлғалары Толыбай сыншының, Қожаберген жыраудың, Тоқсан бидің, Серіз серінің, Шал ақынның, Үкілі Ұбырайдың және басқада дала данышпандарының ел жүртттың назарына түспей жүрген мұраларын қамтыған зерттеу еңбектерді ұсынды.

Бұған ол марқұм аса білікті ұстаз, асыл азамат Ғалым Қадірәлин құрган «Асыл мұра» орталығына қызметке орналасқанда жақсы жол ашты. Облыстық мұражайдың жанында ашылған осы ғылыми орталықта 2001 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан ағамыз, серігі F. Қадірәлин өмірден озғаннан соң оның тіккен туын құлатпай, әріптес-мұddeлестері Таңат Сүгрбаевпен және Социал Жұмабаевпен бірге өлкетану ісімен қажымай-талмай шүғылданып келеді. Осы істің орайымен Қайролла аға өніріміздің төл тумалары марқұм академик Евней Букетовпен, қаламгер Герольд Бельгермен, ғалымдар Оразгелді Баймұратовпен, Мұрат Айтхожинмен, Марат Кенжегозинмен, Зейнолла Молдахметовпен, Аманжол Қошановпен және басқалармен жақсы араласып, олардың еңбектерін көпшіліктің иігілігіне айналдырыды.

Сонымен қатар, өнірімізгө әйгілі Барлыбаев әuletі хақында еңбек жазды. Осы жақында ғана шежіреші қарт, Құлеке батырдың үрпағы Қошан Жантілеуов жайында да өлшеусіз еңбек құрастырып, жүртшылықтың алғысына бөленді.

Зерттеушілік, айғақтарға мұқияттылық қанына біткен Қайролла қарттың өміріндегі елеулі біренбенгі – 2006 жылы

облыстың жетпіс жылдығына арналған өңір энциклопедиясын шығаруға қатысусы. Аса ыждағаттылықты талап ететін бұл еңбекті құрастыру жұмысы бірнеше айларға созылғанын білеміз. Әрбр дерек, әр адамның өмірінің оқиғалары назардан тыс қалмауы үшін қаншалықты тиянақтылық қажет етілгенін біле, мұрағаттарда көз майын тауысып еңбек еткенін көре жүріп, оның шыдамдылығына қайран қалмасқа болмады. Ол сондай-ақ «Солтүстік Қазақстан» газетінің сексен бес жылдығы аталаған өтілердің қарсаңында «Сарғайған парактар сыр шертеді» деген тақырыппен газет шежіресін тізіп шықты. Бұл газеттің «Кедей сөзі» атауымен алғашқы саны шыққан 1920 жылдан байлайғы тарихы еді. Қайролла қарт оны облыстық мұрағатта айлап отырып, оқырманның игілігіне айналдырды.

Сексеннің сеңгіріне шығып отырган ағамыз әлі де, сергек, ізденімпаз, еңбекқор қалпында қолынан қаламын түсірмestен, зерттеу еңбектерінен ірге бөлмей, «Асыл мұра» гылыми орталығында жұмыс істеп жүр.

Ғабит Қоңырбаев,
ардагер үстаз

Өнегелі өмір болашаққа үлгі

Бүгіндер біздің облысымыздың жұртшылығы, үкімет пен қоғамдық үйімдар белгілі журналист, жазушы, ағарту саласының озаты, қоғам қайраткері Қайролла Мұқановтың сексен жасқа толуыменен құттықтап әртүрлі іс-шаралар откізіп жатыр. Кәкең туралы айта берсек ой да көп, жүрек-тен жүрек жарды шығар сөз де көп. Кәкең облысымыздың ағарту саласында қырық жылға жақын басшылық жұмыстарда болып, облысымыздың ағарту саласындағы қызыметкерлердің ой-кеңілінен шығып, әруақытта ол

кісінің ағалық қамқорлығын сезінетін. Кәкең ақылын бірде жұмсақ айтса, бірде сөзді батырыңқырап, үялтуға дейін аппаратын. Қайролла Мұқанұлы облыстың білім басқармасының бастығының біріншіорынбасары қызметін атқарған кезінде жылда, күзайларында бір рет өтетін облыстың мектеп директорларының жалпы жиналысында негізгі баяндаманы өзі жасайтығын. Басқарма бастығы Сакун Виталий Иванович деген кісі Кәкеңе қатты сенетін және үлкен сенім артатын. Оны ол кісінің қарамағында қызмет атқарған жүздеген кешегі мектеп директорлары, бірге жүрген жолдастары біледі және ағамыздың осындай қын да, қылыш да еңбегінің күәгері. Кешегі откен 60–80 жылдардағы кадрлардың біразының қадір қасиеттері ерекше еді ғой. Олар бір жаққа іссапарға шығарда «Мен бара жатырмын» деп күні бұрын дабыл қақпайды. Келген басшылар жергілікті жерде жұмыстардың қалай атқарылып жатқанының өз көздеріменен мұқият көреді. Ол кезде қазіргідей ешқандай «спектакль» қойылмайды, көз бояушылық, асыра сілтеу деген мүлде жоқ. Әсіреле ағарту саласында жергілікті мектептердің жағдайымен танысу барысында мұғалімдердің сабактарына, тәрбиелік мәні бар класс сағаттарына баруы мүмкін, құжаттармен танысып, жеке мұғалімдермен сөйлескенде басшылары олардың кәсіби жұмысы туралы егжей-тегжейлі танысып, тұрмыстары туралы мағлumatтармен танысады. Сол кездерде де жас мұғалімдер өздерінің әке шешелерінен туған туыстарынан алшақ жат жерлерде қызмет атқаратын жағдайлар болады. Кәкең осындай жас мамандардың келешегіне, тұрмыс жағдайларына және мұғалімдердің әлеуметтік жағдайына үлкен назар аударатын. Ол кісі мұғалімдердің үлкен қамқоршысы болды. Сонында өздерінің келген мақсаттарын айтып ағалық кенесін беретін. Эр ұжымның жұмыстарының жақсы бағыттарын алға тарта тұра әлі

де болса орын алып отырған кемшіліктерді де көрсететін. Мектептерді аралап жүргенде Кәкеңнің бір қасиетінің бірі: жақсы, жаңашыл игі бастамаларды әрдайым дәріп-теп, насхаттап жүретін. Кәкең мектептерде оқу және тәрбие жұмыстарының әрдайым жаңарып, жанданғанын қолдайтын басшылардың бірі еді. Ағалық ақылын айта отырып, әр уақытта біз сияқты мектеп директорларына шабыт, күш-қуат жан ашыраң болды. Сол себептен де мен ол кісіні үлкен ұстаз деп білемін. Мектеп директоры мұғалімдердің ұстазы десек, Қайролла Мұқанов жалғыз мектеп басшылары ғана емес, соныменен қалалық, аудандық оқу бөлімдерінің басшыларының үлкен ұстазы болды жәнеболада береді. Осындай үлкен абырайғабөленіп ол кісі зейнеткерлікке шықты. Зейнеткерлік жасына шыққаннан кейін де жай отырып қалған жоқ. Өзінің университетте алған мамандығы бойынша бүгінде «Асыл мұра» атты қоғамдық үйымның мүшесі ретінде Кәкең ескі ұмыт болуға жақындаған тарихи оқиғалардың көзін ашып, бізді тарихи тұлғалардың өміріменен таныстырыды. Ол кісінің бір қасиеті біреуден естігенін баяндамайды, өзі іздең, ізденіс әрекетінің арқасында дәлелденген оқиғаларды баяндайды. Қайролла ағамыз біздің Петропавл қаласының мұрағаттары мен мұражайының былай қойғанда, Омбы, Кекшетау, Алматы, Қорған, Екатеринбург тағы да сол сияқты қалалардың мұражайларымен, мұрағаттарында айлап жұмыс істегені бізге мәлім. Осындай қажырлы еңбектің арқасында біз қаншама тарихи деректермен таныстық десеңізші. Осының барлығы біле білген жерлестеріміз үшін бағажетпейтін өте құнды дүниелер. Кейінгі үрпақтар да осының арқасында өзіміздің тарихымызға назар аударып, олардың тарихымызға деген қызығушылық сезімін оятуады. Кәкеңнің өлкемізде болған тарихи оқиғаларды бүгінгі үрпаққа таныстырумен оны жақындау тарихты

ғылыми зерттеу жұмысымен үштастырабілгендігінің арқа-
сында болып отыр. Сол себептен біз Қайролла Мұқановты
ғалым деп толығыменен айта аламыз, соның айғағында
Кәкең жуырда ғана мерей тойының қарсанында «Сол-
түстік Қазақстан университетінің Құрметті профессоры»
атағын университет ректоры Оңдасын Әшімов салтанатты
түрде табыс етті. Біз, жерлестері, осы үлкен және жоғары
атақ алуыменен Қайролла Мұқановтың шын жүрекten
құттықтай отырып ол кісіге мықты денсаулық, жемісті
еңбек тілейміз. Қайролла Мұқановтың еңбек жолының
екі бағытын айта отырып ол кісінің облысымында қазақ
тілінің мемлекеттік тіл ретінде өзінің мықты орнын алуына
қосқан үлесі үшан-теңіз деп айттар едім. Ол кісі білім алу
жолын қазақша кластарда ең алғашқы кезде өзінің туған
ауылы Ыңтымақтабастаса, кейін окуын орысша көрші ауыл
Дмитриевкада жалғастырып, ал жоғары кластарды аудан
орталығы Марьевкада орысша тәмамдаған. Ана тіліне деген
жанашырлығы ол кісінің кітаптарында, газет беттеріндегі
жазған мақалаларында айдан айқын көрініп-ақ түр. Кәкең
үлкен-үлкен аудиторияларда қазақша да орысша дабірдей
сөйлегенін өзіміз талай естідік және сүйсініп тындастық та.
Осында ол кісі бүгінгі жастарға, қызыметкерлерге үлгі
болатында. Мен өзім Кәкеңнің отбасымен де таныс едім.
Ол кісінің әкесі Мұқан ақсақал өмір бойы өзінің ауылын-
да өмір сүріп, беделді ақсақалдардың бірі болды. Мінезі
жұмсақ ескі де жаңа заманнан да хабарлы өз заманының
білімді азаматы болған. Қ. Мұқановтың еңбек жолында
толығыменен жұмыс істеуіне оған мүмкіндік туғызған
ол кісінің өмірлік жан жолдасы, жары Құлзағи Ақанқызы
болды десем мен қателеспес едім. Ол кісілер шаңырақ
құрағаны 50 жылдан асты және сол уақыттан бері екеуі
де бақытты да баянды өмір сүруде. Құлзағи тәтеміздің
еңбегі туралы айтатын болсақ, ол кісі де мамандығы бой-

ынша мұғалім, бірақ та облыстың бір кітапханасында қызметкер болып еңбек етті. Кәкең мен Құлзағи тәтей төрт бала өсіріп, оларға жақсы жоғары білім берді, шаңырақ кетерулеріне өздерінің әкелік және аналық борыштарын абыраймен өтеп, бүгіндер немере жиендердің қызығын көріп отырган абзal ата мен әжеге айналды деуге болады. Елі, жерін сүйеттін азамат Қ. Мұқанұлын біз үлкен мерейтойыменен құттықтаймыз және ол кісіге үзақ өмір, мықты денсаулықпен бірге халқы үшін жемісті еңбек ете беруін, мол бақыт пен отбасының амандығын тілейміз.

Шегиров Кайыртай Мейрамович,
доктор математических наук,
профессор, племянник юбиляра

Чтоб не оборвалась времен связующая нить...

Кайролле Муканову исполняется 80 лет. Юбилей – это, прежде всего, возможность выразить свое отношение к главному действующему лицу знаменательного события. В обыденности повседневной суэты нам кажутся неуместными слова, выраждающие глубокие чувства, сокровенные мысли, высокие оценки...

Кайролла Муканович принадлежит к поколению моих родителей. Разница в один-два года, конечно, имела значение в их взаимоотношениях между собой, но для меня они все ровесники. Их детство и юность – это военные и не менее трудные послевоенные годы, их молодость – это целина и космос. Самая главная черта того поколения – цельность характера. Их слова не расходились с делом, поэтому они были немногословны. Именно про таких людей сказал Конфуций: «Они считали позором для себя

не успеть за своими словами». Собственным примером они учили нас добру и справедливости. Они не произносили высоких слов и пышных фраз, мы просто видели и знали, что честь и совесть для них – не абстрактные понятия. Мы учимся у них отношению к людям, к работе, к жизни.

Следующая важная характеристика юбиляра – его профессия. Учитель, педагог, работник образования – этим предопределено обращение к нему по имени-отчеству. Нашу тетю, сестру моего папы, мы зовем Кульзаги-тэте, но нашего жезде – только Кайролла Муканович. Они вырастили и воспитали прекрасных детей – Розу, Сару, Гульнар, Марата, все они нашли свою дорогу в жизни. А наши не столь частые приезды в Кызылжар мы редко заставали Кайроллу Мукановича дома – только в выходные дни или во время обеденного перерыва. По обычаям, расспрашивая о житье-бытье, он прежде всего интересовался успехами в учебе, его вопросы касались разных сторон школьной жизни – какие предметы нравятся и почему, какие учителя в школе, все ли предметы преподаются, как оборудованы классные кабинеты.

В ходе бесед не высказывалось ни порицания, ни одобрения, но для меня они были своеобразным отчетом и оставались в таком качестве, даже когда я закончил школу. К слову сказать, подобные беседы-отчеты со старшими служили хорошим стимулом для дальнейшей работы – их заинтересованное внимание ко многому обязывало, заставляло ответственно относиться к себе и своему делу.

В качестве штриха к портрету юбиляра. Как-то мы вместе возвращались в Петропавловск из аула на стареньком ГАЗ-69. У меня был билет на поезд и водитель, мой троюродной братишка, с которым мы давно не виделись до этого и были рады встрече, «выжимал» из двигателя невозможное. Была реальная опасность окочательно добить движок,

так и не успев к поезду, да еще и остаться всем на дороге у сломавшейся машины. Кайролла Муканович во время очередной остановки для охлаждения разогретого двигателя предложил остановить попутную машину, на которой я и успел доехать в город к отправлению своего поезда. Тем самым он снял моральный груз с водителя – ответственность в случае моего опоздания на поезд. Казалось бы, что тут такого – ведь решение почти очевидно. Но нужно понимать и учитывать менталитет казахов. Водитель мой братишко, не мог предложить мне это – ему казалось, что тем самым он проявит неуважение. То же самое предложение с моей стороны задело бы его гордость. Необходимо было авторитетное решение уважаемого человека, которому все охотно бы подчинились. Кайролла Муканович «прочел» ситуацию и своевременно разрешил ее.

И все-таки главное его призвание – История. Административная работа не давала возможности в полной мере реализовать потребность в исследованиях истории родного Северного Казахстана. Все это время историк Кайролла Муканов по крупицам собирал самые разнообразные материалы, в которых запечатлены фрагменты протекающего перед нашими глазами времени. Но и они – лишь осколки ушедшей эпохи. Соединить их в единую ткань, «оживить» сухое изложение фактов способна лишь человеческая память. И потому, выйдя на заслуженный отдых, Кайролла Муканович посвящает все свое время работе, смысл и назначение которой – чтобы не оборвалась «времен связующая нить». Он занят любимым делом, и это – счастье.

Указахов есть емкое слово – жасау. Один из его смыслов – жить, еще один – делать, творить, создавать, более глубокое его значение – творить жизнь. Хочу пожелать юбиляру – көп жасаңыз!

Елдің қалаулы азаматы

Ақыл-ой нарасатының кеңдігімен, өмірдегі белсенді қызыметімен, ойындағысын жеткізіп айта алғатын тілмарлығымен елдің зор ілтиратына ие болып, сүйіспен шілтігіне бөленіп жүретін адамдар болады. Олар биік лауазым иесі болмаса да, онымен жұзбе-жұз таныстықты құтпей-ақ жалпы жұрт оны назарында ұстайды, сөзін қалт жібермей тыңдайды, ісіне сүйсінеді. Одан әрқашан тың бір ой күтеді, сүйенішіндей, тірегіндей демеу дәметіп жүреді. Менің түсінігімдегі Қайролла Мұқанұлы – осындай тұлға.

Тағылымды ұстаз, тарихшы, өсу, ержету, есею, өміріндегі барлық кезеңдерді өлкеміздің даму жолына арнаған, білімі мен біліктілігі сай еңбек иесі, ардақты азамат бүгінде 80-нің шынына шығып отыр. Осы жасқа ол үлкен абыраймен, зор беделмен келді.

Мерейлі жасқа келген Қайрекең өмірінің өрнегін шын мәніндегі кісіліктің келбетіне, еңбекқорлықтың үлгісіне айналдыра білді. Сондықтан болар, оның ғұмыры – адамгершіліктің, зиялдылықтың, жауапкершіліктің, кәсібіліктің жарқын үлгісі десем, артық айтқандық болмас. Ол өзіне сеніп тапсырылған қызыметті елінің сенімі деп түсінін, орта мектептің директорлығынан облыстық оқу білімі бастығының орынбасары қызыметінедейін жоғарылап, бар ғұмырын бір салаға – білім беруге, агарту саласына арнады.

Ертеректе бір топ жастар ақылман қартты ортаға алып: – Қария, ел осы бақыт кілті деп жатады, сіз оны қалай түсінесіз? – дейді. Сонда әлгі қария былай деп жауап беріпті: – Қарақтарым, бақыт кілті деген кең үғым. Оны әркімнің жүрген жолы, артында қалған шуақты іздерімен өлшеген орынды. Егер бақыттың кілтіне ие болғыларың, келсе,

кез келген мамандықтың соңынан жүре бермей, өздерің ұнатқан, елге пайдалы, бейімдерің бар салаға күш салған жөн. Бақытты болам десендер, арың таза болып, елдің мұң-мұқтажына құлақ асып, қолдан келгенше жәрдем беріп, олардың алғысына бөлениңдер. Сонда ғана сенің мына дүниеге бос келмегенің, азamat деген жоғары атаққа сай болып, бақытты, мәнді ғұмыр кешкенің.

Осы бір кез келген адамды ойға қалдыратын терең мағыналы жауапқа Қайрекеңнің ғибратты өмірі айқын дәлел бола алады.

Міне, бұдан он бір жыл бұрын шаңырағын өзі көтерген «Асыл мұра» орталығында қызмет ете жүріп, Қайролла Мұқанұлы Қызылжар өнірінің тарихын, әр кезеңде елінс еңбегі сіңген, алайда белгілі себептерге байланысты кейінгі үрпаққа есімдері белгісіз болып келген атақты жерлестеріміздің өмірін, халқына жасаған еңбегін, шығармашылығын зерттеп, күнделікті баспасөзарқылы жарыққа шығарып, оқырманға таныстыруды.

Сонымен қатар әйгілі жерлестер жөнінде деректер табу мақсатында Алматы, Қарағанды, Көкшетау қалаларына барып, мұрағаттар мен мұражайларда еңбектенді. Ресей Федарациясының Омбы, Тобыл қалаларының мұрағаттарын апталап ақтарды.

Оның бір ерекшілігі – ол қай тақырыпты қарастырса да алдымен терең зерттеп, сол тақырып аясын аша түсетін, көңейті түсетін деректерге айрықша ден қоятындығы. Конгреген ғылыми-танымдық кітаптардың авторы. Қайрекеңнің 15 кітабы жарық көріпті. Солардың ішінде «Ұмын ғұлу», «Жұмағали Тлеулин – деятель «Алаш Орды», «След поэта», «Академик Е. Бекетов» атты кітаптары және атақты ғұлғалар жайлы жазылған тарихи очерктер оқырманның үлкен сұранысына ие.

Осындай салмақты еңбектері бүгінгі жас үрпаққа қажетті құнды дүниелер екені даусыз. «Өлкө тұлғалары» атты кітабында ұлы жерлес ақынымыз Мәғжан Жұмабаев жайында жазылған мақалалар, көптеген естеліктер мен зерттеулер басылды. Қайрекеңнің қаламынан Нығмет Сырғабеков, Бәйкен Әшімов, Тайжан Берденов, Марат Кенжеғозин, Мұқаш Елеусізов, Бақытжан Қанапиянов, Фабдолла Шоқаев және басқа да белгілі жерлестеріміз жөнінде көлемді мақалалар шықты.

«Жүрек төрінен орын алған» атты мақаласында халық жүргегінен мәңгі орын алған Жұмабек Тәшеновтің асқақ адамгершілігі хақындағы өрбітсе, «Осы жұрт Смағұлды біле ме екен?» атты мақаласында С. Садуақасұлы туралы қалың оқырмандарға біраз мәлімет беріп, оның есімі Қызылжар қаласының бір тәуір көшесіне берілсе деген өз ұсынысын айтты.

Қайрекең «Ынтымақ ауылды» атты кітабында өзінің ауылының тарихи кезеңдері, халқына адал қызмет еткен адамдар жөнінде баяндайды. Бұл кітапта пайдаланылған көптеген тарихи фактілер ауыл өміріндегі айқын оқиғалардың күәлері – соғыс және еңбек ардагерлерінің естеліктерін сәтті толықтыра түсken.

Қайрекең халқымыздың бұрынғы өткен батырлары, билері, ақын-жыраулары, еліміздің тәуелсіздігі жолында құғын-сүргінге түсken қайраткерлері туралы жүйрік қаламының қуатымен көлемді мақалалар жазумен бірге, олардың атаулы жылдары, дүбірлі тойлары кезінде терең зерттелген баяндамалар жасап келеді. Оның мазмұнды, ойлы мақалалары мен зерттеулері әркімнің-ақ көкейінен орын тепті.

Қайролла Мұқанұлы жоғары оқу орындарының, коледждер мен мектептердің студенттерімен, оқушыларымен кездесіп, оларға республикамыздың, облысымыздың,

қаламыздың тарихы жөнінде және біздің өлкенің атақты тұлғалары туралы айтып береді. «Осындай кездесулер мен әңгімелер жастарды ұтжанды және патриоттық рухта тәрбиелеуде көп септігін тигізеді», – дейді Қайрекең.

Іә, өмірдің талай белестерін артқа тастап, дүниеден жинаған рухани азығы мол, көргенінен түйгені көп, қарапайымдылықты өмірлік серік еткен, ерен еңбегімен ошпестей із қалдырып жүрген Қайролла ағамызды қадірлеп, мақтанамыз.

Тынымсыз еңбектің арқасында Қайрекең Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері атанып, академик Г. Бекетов атындағы сыйлықтың иегері болды, Құрмет белгісі орденімен, бірнеше медальдармен, облыс әкімінің Құрмет грамотасымен марапатталды.

Бұл сый-құрметтердің барлығы ағамыздың атқарған еңбектерінің жемісі деп білемін. Халық сыйлаған Қайрекең сексеннің сенгіріне елдің қалаулы азаматы ретінде, ойыпты қаламгер, өлкетанушы ретінде шығып отыр.

Қытайдың бірданасы Чжуан Цзы: «Әмірге құштарлығы як қадамды адам деудің өзі бекер» деген екен. Өте орынды анылған сөз. Қайрекең әмірге құштарадам, қолдан келгенше аз уақытта мол іс атқару, соның арасында елге қызмет етуді маңызды санайды, азаматтық парызым деп біледі.

Халықта «Ақылды асканды аға тұт» деген сөз бар. Бұл ыреуді аға тұтқанда жасына ғана емес, басына да қарай қастерлеуді айтса керек. Бабаларымыз жасы кіші болса да билер мен сөз зергерлерін төрге отырғызып, қадір ғүлданған болады. «Жаны жайсаң жан қартаймайды» дегенге сансақ, жайсаң мінезімен, қамқор пейілімен абырой биінше, ардагер тұтырына көтерілген Қайролла ағамызды 80 жылдық мерейтойымен құттықтап, ұзақ ғұмыр, қажымаң кашрат, еңбегіне жеміс және отбасы амандығын тілеуді шылдайтын парызым деп білемін.

Иә, құрметті оқырман, Қайролла Мұқанұлы сияқты зиялды кісілеріміз көп болғай, оларды көре білейік, тани білейік, қадірін біле берейік, соңынан ере білейік!

А. Баешова,

лауреат Государственной премии

РК, доктор технических наук,

профессор КазНУ им. аль-Фараби

Учитель, писатель, краевед и человек с большой буквы

Казахский национальный университет имени аль-Фараби славится выпускниками. Среди них – академики, лауреаты Государственной Премии, профессора с мировым именем, известные писатели, спортсмены, руководители разного ранга и т.д. одним из таких выпускников является Муканов Кайролла Муканович.

После окончания исторического факультета КазГУ имени С. М. Кирова (ныне КазНУ имен аль-Фараби) Кайролла Муканович работал учителем истории в средней школе, затем – завучем и позже – директором школы.

Далее его назначают заместителем заведующего Северо-Казахстанского областного отдела народного образования, т.е. он продолжал трудиться в сфере образования в руководящей должности долгие годы. Опять же, его отличает большое трудолюбие, преданность любимому делу. В то же время Кайролла Муканович постоянно работает творчески. Он – активный общественник, публицист. Часто публикуется в областных и республиканских газетах, пишет статьи на злободневные темы образования.

Его творческая деятельность постепенно перерастает в краеведческую деятельность. Много сил и энергии

он отдал сбору материалов и публикациям о знаменитых земляках-североказахстанцах. Неустанно трудясь в областных, республиканских архивах, Государственном архиве Омской области, г. Тобольска и др., беседуя со старожилами, собирает огромный материал, представляющий историческую ценность. Благодаря его трудам стали известны неизвестные ранее штрихи биографии таких знаменитых личностей, как: Магжан Жумабаев, Миржакып Дулатов, Ахмет Байтурсынов и др.

Например, книга «Последам Магжана» – «Магжан ізімен» глубоко затронула струны души читателя. Об этом очень трогательно написал академик С. Козыбаев: «Простая правда снисходит на тебя как данность, и ты становишься чуть добре, утихаешь извечная суeta. Ты мысленно стоишь перед поэтом из поэтов, как на исповеди, прикасаешься к его нежной и одновременно пламенной музыке стиха...»

Незаурядный ум, тонкость души самого автора позволили подняться до понимания поэта. По словам академика С. Козыбаева – это «большой труд, движение, даже подвижничество». Ведь удалось «по крупицам восстановить что-то путь, через тернии, ввысь».

За этим отзывом – весь Кайролла Муканович! ..... Его труд, его внутренний мир, увлеченность, преданность, утонченная душа.

Удивляет его трудолюбие, кропотливость, аккуратность, методический подход к любому делу. Эти качества способствовали созданию и выпуску ряда книг и статей о творчестве академиков Евнея Букетова и Аманжола Кошанова, поэта Какимбека Салыкова, архитектора Шоты Валиханова, писателей-земляков Сабита Муканова, Габита Мусрепова, Ишана Шухова, Сафуана Шаймерденова, Герольда Бельгера, Кожабергена жырау, Сегиз Сери Шакшакова.

Мне посчастливилось окончить Городецкую среднюю школу, в которой Кайролла Муканович проработал 12 лет директором школы. Он преподавал нам историю с пятого по десятый класс. Его уроки всегда проходили очень интересно. Благодаря его увлекательным рассказам, мы полюбили историю и очень хорошо ее знали. Как ни удивительно, мы, будучи учениками средних, затем – старших классов, всегда ощущали особенный порядок, царивший в школе. Замечали дисциплинированность, подтянутость педагогов.

Как позже выяснилось, Кайролла Муканович очень тщательно подбирал кадры, сам следил за порядком в школе, лично проверял методику преподавания каждого учителя, т.е. он уже в те годы был незаурядным руководителем и талантливым организатором.

Прошло очень много лет, как я окончила школу. Но до сих пор я помню уроки Кайроллы Мукановича. Он был очень строгим, требовательным учителем, его обширные знания увлекали нас и мы, затаив дыхание, слушали его рассказы. Он уже в те годы был высокоорганизованным, подтянутым, умеющим ценить время, специалистом, примером для подражания. По всей вероятности, под его влиянием мы начали готовиться к большой жизни, незаметно для себя, благодаря таким учителям, как Кайролла Муканович, мы начали подтягиваться, учились ставить перед собой большие цели, учились думать, анализировать, что помогло нам и в дальнейшем при выборе и освоении профессии.

Сегодня, когда у моего учителя славный юбилей – 85, хочу пожелать ему доброго здоровья, творческого долголетия! Пусть приумножатся его труды и служат они путеводной звездой для подрастающего поколения!

**Муканова Гульнар Кайроллиновна,
кандидат исторических наук, доцент КазНУ
имени Аль-Фараби, средняя дочь юбиляра**

«Лэйлә». Папа. Ата-Кайролла

С высоты возраста дети воспринимают своих родителей – у нашего народа так приятно, – с особым пietетом: оставшееся время хочется их беречь, создать достойные условия, лишний раз не тревожить и внимать: беседе, предпочтениям, многолетним привычкам, пожеланиям.

Слегкой грустью вспоминается детские годы, невинные шалости, взросление, – и бесконечная опека папы и мамы. Забота была незаметной, бодрящей, мимолетной (оба работали), на положительных примерах. Впрочем, как и в большинстве типичных советских «ячееках общества».

Скудный, но теплый быт, чистая атмосфера дома, игры на открытом воздухе, вплоть до футбола, в который мы, три девочки, могли играть до упаду, снежки, каток и горка во дворе. С появлением братика Марата в квартире появлялись постепенно боксерские и хоккейные принадлежности.

Шахматы были всегда. Помню, как папа делал замысловатый ход и, пока я «сображала», потихоньку устранился и снова садился за деловые бумаги.

Письменный стол папы – это некий символ его трудолюбия и извечной влюбленности в поиск, который передался детям и внукам.

Искренним проникновением в свои истоки и постоянным «проживанием» судьбы «малой родины» – аула Ынтымак (она же – «13-я годовщина») ныне Тимирязевского района области, какой бы пост он ни занимал, в любом возрасте, сколько я себя помню, папа заслужил трепет и уважение родных.

Его двоюродные братья и сестренки, аульчане (многие современем покинули аул и трудятся либо на заслуженном

отдыхе) ласково зовут его «Лэйлә» – так в детстве кто-то из них выговаривал трудное имя «Қайролла».

Для нас имя папы было и остается путеводной звездой: в детстве, попадая в незнакомый аул, будучи прижат к сморщенным загорелым щекам какой-либо апашки или аташки, на вопрос: «Кімнің баласысың?» – честно отвечали «Қайролланың». И – словно распахивались ворота рая, светели лица старииков, они одобрительно кивали, накрывался дастархан, начинались расспросы, вручались сладости. Теперь понимаешь, что такое признание дорогое стоит, ведь наш папа по жизни помог очень многим: в получении образования, трудоустройстве, выборе профессии, просто советом а, если надо было, – строгим «мужским разговором».

На фоне «именитых» и «маститых» современников, папина судьба может казаться простой и невычурной, но показательно одно то, что Городецкую школу он вывел в число образцовых, – а было ему тогда столько, сколько сейчас старшему внуку Олжасу – 27 (!).

Об остальной его многолетней отдаче на ниве просвещения и говорить не приходится! Папины межчеловеческие контакты, телефонные диалоги, приемы гостей с обязательным последующим обсуждением новых книг, поездок, найденных материалов, – из всех детей я, живя долгое время рядом. «вкусила» этого больше остальных, и не жалею об этом.

Знающий собеседник, попутчик, соискатель, от академика до студента, ему интересны и воспринимаются как дар судьбы. А вот «пустомели», баухвалы и «прожигатели жизни» вызывают у него недоумение и сожеление о потерянном времени, потому что световой день его самого распределен до минуты.

Папана отдыхе – это либодача, где он с лопатой (граблями, топором, молотком) в руках, до обгоревшей спины, работает

не замечая времени, либо – с книгой и карандашом для подчеркивания неважно где: в поезде, гостинице, дома.

Чтение – предпочтение изысканное (не детективы, разумеется), драгоценное, со вкусом. Прочитанное и отчеркнутое карандашом уже не забывалось, а служило еще долго – для новых творений, сопоставлений, переписки, публичных выступлений в СМИ, на телевидении и радио.

Редкое качество папы: он не смущается и естествен перед объективом, микрофоном; он просто делает свою работу – просвещает, передает новые знания, честно служит своему народу.

В детстве папа устраивал для нас разные творческие конкурсы (рисунков), игры (лото и др.) В качестве призов были вожделенные плитки шоколада небольших размеров серии «Цирк» и другие поощрения: карандаши, например.

Вообще, папа умеет сочетать требовательность с похвалой; возвращаясь из поездок, он подробно излагает увиденное и свои впечатления от встреч, кто помогал, кто как себя вел и чем запомнился. В таких пересказах много пользы: словно на ладони – характеры персонажей, их сильные и слабые стороны, народные обычай и смешные истории. Словно в театре видишь жизнь со стороны. Умение удивляться папино – тоже хорошее качество, значит человек не пресыщен, позитивен.

Справедливость и прозорливость папы – вне конкуренции. Ему постоянно звонят, его разыскивают знакомые и незнакомые, чтобы получить разумный совет. Кажется, нет вопросов, на который он не знал бы ответа.

Деловитость, собранность и бесконечная вежливость характеризуют нашего папу как человека целостного, общественного и, наверное, очень счастливого, – потому что он видит результаты своего труда: в талантливых учениках и последователях таких как Костя Рыб или Ажар

Абильтаева (Баешова) и многих других, в действующих казахских школах и детских садах, улицах и учебных заведениях, носящих имена Евнея Букетова. Магжана Жумабаева, Габита Мусрепова и др., его книгах и статьях по истории просвещения в регионе, о батырах и жырау, о родном Ынтымаке, в объемной «Энциклопедии СКО», где сотни статей принадлежат его перу, наконец – в детях и внуках, посаженных деревьях и выведенных им из незаслуженного забытъя именах и биографиях репрессированных земляков, о которых он может рассказывать часами.

Благодаря папиной библиотеке, книголюбию и увлеченности нам, детям, передалось почтение к Слову, его смыслу и, что немаловажно – практика созидательного ненасилия. К этому выводу я пришла недавно, выстраивая мысленно сюжет этого материала и думая, с кем же можно сравнить папу.

Случайно перечитав высказывания Махатмы Ганди, вдруг поняла, что папе удалось сделать много полезного своему народу ненасильственным сопротивлением или «вопреки»: тискам застоя, закрытию национальных школ и редакций, возрасту и болезням, но – делал и делает он это тонко и последовательно.

Характер его, можно догадываться, закалился еще в подростковом возрасте в предвоенные годы и военное лихолетье, студенческий полуголодный период в Алматы (наверное с тех пор у папы привычка до блеска вычищать обувь и бречь одежду), затем – на этапе работы в сельской глубинке и позже на ответственном участке в областном центре.

Знание психологии, уважение к личности собеседников, такти и юношеский азарт к жизни, отношение к бытию как движению и закономерной череде приобретений и потерь, мудрое уместное сопереживание и сострадание в трудные минуты, – всех качеств не перечесть.

Труд, саморазвитие, уважение к коллегам и друзьям, семейственность и верность данному слову, – как и у большинства поколения, которое относят к категории «тружеников тыла» и первоцелинников, – настолько в крови всех Мукановых, что этого уже у нас не отнять.

Медали, почетные грамоты, благодарственные письма, – таких традиционных знаков отличия у папы очень много. Он трепетно относится ко всему, что составляет его жизнь.

Вот в этой атмосфере тепла и дома – полной чаши, нам так представлялось где большую часть площади всегда занимают книжные шкафы, разной конфигурации стеллажи, этажерки, – отец с мамой ставили нас «на крыло» своим примером.

Возможно, получилось сумбурно и хронологически непоследовательно. Местами обливаясь слезами и вновь собираясь волевым усилием, по настоянию сына, я изложила по возможности кратко эту сагу, в надежде, что ее когда-нибудь прочтет самая младшая пока из внучек – Надия, и всем им, младшим, пригодятся жизненные уроки нашего самого чудного и чуткого педагога: «Ләйлә» – папы – деда Кайроллы.

Долгих лет жизни! твердого пера, папа!

**Немерелері (жиендері):
Олжас, Жұлдыз, Гүлнәз,
Жанар, Жадыгер, Надия**

Атапка

Бала кезімізді еске түсірсек, атаның бізге сыйлаған алғашқы кітаптары еске келеді. Сол кітаптардың ішінде балаларға арналған «Балдырган» журналы да, қазақтың мақал-мәтелдер жинақтары, қазақ халқының ертеғілері,

тіпті дүниежүзілік классикалық әдебиет шығармаларын да кездестіруге болатын. Ата біздің жан-жақты дамыған, білімді, мәдениетті адам болғанымызды қалады, соңдықтан оның сыйлаған әр кітабы ерекше мағынамен берілетін.

Бала шақтан қалған тағы да бір естелік. Атамызben қала қызырып шыққанда, атаны танып, сәлем берген кісілердің көптігіне таң қалатыңбыз.

Сонымен қатар мектепте оқығандада, мектеп әкімшілігі, мұғалімдер атаның әр түрлі іс-шараларға, мерекелерге құрметті қонақ ретінде келуін қалайтын, сол уақытта атамызды мақтандыш ететіңбіз.

Сол себепті ата да бізді мақтандыш тұтатындай, лайықты немере болғымыз келді.

Ата мен әжениң өмірге деген ынтасы, дұрыс көзқарасы, талпынысы бізге үлгі болатындай әсер қалдырады. Атаның өмірдегі негізгі үстанимдарына – адамгершілігі мол, адап, еңбекшіл, үжданды адам болуы жатады. Сол себептен бізге берген тәлім-тәрбиесі осы қасиеттерге негізделген.

Атаның тағы бір жақсы қасиеті – әрқашанда туған-туыстарды маңайына жинап, олардың күнделікті істеп жүрген жұмыстарын, хал-жағдайларын толық сұрап-біліп отырады. Өзі сияқты біздердің де көп оқып, көп білгенімізді қалайды. «Күнделікті газет-журналдарды қарап отырындар, өмірдің ырғағынан қалып қоймандар», – деп ескертеді. «Жұмыста тиянақты, шыдамды болындар, бір бастаған істерінді ертеңге қалдырмауга тырысындар, кез-келген кісілермен жақсы қарым-қатынаста болындар» – дейтін.

Атаммен мақтанамын!

Мен кішкентай күнімнен бастап атам мен әжемнің бауырында тәрбиеленіп естім. Шешем Мәскеуде аспирантурада оқып жылына екі-ақ рет келетін. Менің жалаңаяқ балалық шағым түгелімен ата мен әженің көз алдында өтті. Жазда әр демалыс күні - саяжай. Мен үшін саяжай өте қуанышты жай болатын. Саяжайды ата бізben бірге болатын. Оның еңбексүйгіштігі мен жұмысқа төзімділігі таңғаларлық болатын. Осындай қасиетті ата мен әже бізге, немерелеріне көп жайды үретуге тырысатын. Тіпті қазір 80-жекелседе атамызкітап та шығарады, газет-журналдарға мақалалар жазады, облыстық, республикалық бағдарламаларды үзбей қарайды, үй ішінде әр түрлі жұмыстармен айналысады, әйтеуір уақытын бос өткізбейді. Оның жұмыс уақыты таңғы сағат алтыдан басталып кейде түн ортасына дейін созылады. Ол осы күнге дейін «Асыл мұрада» жұмыс істеп жүр. Тәңертеңгі тоғыздан кешкі алтыға дейін. Жұмысқа ылғи жаяу барады. Оның тағы бір жақсы қасиеті қарапайымдылығы. Оны қанша мақтаса да, маралаттаса да ол ешқашан «жұлдыз ауруға» шалдықкан емес.

Мен жұз пайыз Қайролла атамның жиені болғаныма мақтанамын! Бұл кітаптың біздің үрпаққа жол көрсететін жарық жұлдыз болуын тілеймін. Біздің отбасымыз будан да тату мықты, бірлігі жарасқан әulet болуын қалаймын. Қазір уақыт өте келе атамның «Уақытты бос өткізбе!», «Ешкіммен үрыспа, араздаспа!», «Өзіңнің жұмысыныңды адал істе!» деген нұсқауларының аса құнды екенін түсінемін. Ішкі отбасылық мәселелерді ақылмен шешуді зор абырой деп білемін.

Атам қалада, облыста болып жататын қоғам жұмыста-
рына да белсene қатысады. Оны әрқашан ғылыми конфе-
ренцияларға, семинарларға, дөңгелек үстелдерге, тікелей
эфирге, тағы басқа шараларға шақырып жатады. Оныңада
қызметінің жемісін оған көрсетілген мол марапаттардан
көруге болады. Шынында да, Ел Президенті, министрлер,
әкімдер қол қойған Алғыс хаттар мен Құрмет грамоталар
әркімге беріле бермейді. Атамды бүкіл халық – үлкеніде,
кішісі де сыйлайды, құрметтейді.

Атамды 80 жасқа толуы қарсанында құттықтап, оған
мықты денсаулық, әріптестері, жолдастары, туыстары ара-
сында бұдан да зор құрметке ие болуына, шығармашылық
еңбегіне мол табыс тілеймін!

Ахметжан Қуантаев,
журналист

Мағжан ізімен жүргендей боласың...

60 жылдан астам атын атауға да тыйым салынған Мағжан
Жұмабаевтың халқымыз үшін орны ерекше. Сондықтан
ұлы ақын толық ақталған 1989 жылдан бері оның өмірі
мен шығармашылығына арналған зерттеу еңбектердің
көбеюі занды. Мағжан атын білмей өскен үрпақта Алаш
мақтанышының ұлылығын дәрілтеу, тенденсі жоқ шығарма-
ларын насиҳаттау – қазақ рухына еңбек ету деуге болады.

Міне, сондай ігі іске жиырма жылдан астам уақытбойы
атсалысып келе жатқандардың бірі – белгілі ұстаз, өлкетанушы Қайролла Мұқанов. Оның қаламынан шыққан
мақалалар Мағжан өмірінің көпкө белгісіз сырларына,
ақын шығармаларының астарлы қырларына арналып,
жыр пайғамбарын баршаға танымал ету ісіне елеулі үлес
болып қосылды.

Жуырда жерлес мағжантанушының «Мағжан ізімен» атты тағы бір кітабы жарық көрді. Онда Мағжанның өмірі, кезқарасы, шығармашылығы жан-жақты сарапталған. Автордың әр жылғы мақалалары, зерттеу еңбектері Мағжан-ның азаматтық ұстанымына, ақындық денгейіне, үлт мәдениетіндегі тенденсіз орнына арналған. «Мағжан өз тегін де, өз жерін де мадақтаумен еткен, өміріндегі азаматтық орнын ардақтауға ұмытылған, өлең сездің асыл маржанын төгілткен, сұлу жырымен оқырманын егілткен, өне бойы қапаста, қайғы мен қасіретте өмір кешіп, ақырында мұлт кеткен, өзі айтқандай, соры арылмаған халқының зарлы перзенті» – дейді автор.

Ақынның балалық шағынан бастап, өмірінің соңына дейін мағлұмат беретін кітапта Мағжанның ата тегі, туыстары жөнінде деректер келтірілген. Атасы Жұмабайдың жиендері, оның ішінде Жамал Тастемірова-Бердіқожина, Софья Есенжанова, Сергазы Нұрмамбетов, Гаділша Каһарманұлы және басқалары туралы деректер беріліп, олардың қазіргі үрпақтарына дейін тараплады.

Өзі де, сөзі де сұлу ақынның әр кезде көңілі ауып, жыр арпаған әйелдері туралы әдепті әңгімеленіп, ақынның жары Зылихага сүйіспеншілігі, оның «халық жауының әйелі» ретіндегі қыын да азапты тағдыры әңгімеленеді.

Мағжанпың өмірін оқырман санасына ұмытылмастың етіп жеткізуге зерттеушінің ақын ғұмырындағы түрлі көзендердің маңызды оқигаларын «Мағжан – Қызылжарда», «Мағжан – Омбыда», «Мағжан – Ташкентте», «Мағжан – Мәскеуде» тараулары жан-жақты баяндайды. Осы қалалар ақын тағдырында қандай орын алғаны туралы салиқалы ой өрбітіледі.

Кітаптың тағы бір ерекшелігі – Мағжанның Міржақып Ҷұлатовпен, Жұмағали Тлеулинмен, Сәкен Сейфуллинмен, Сәбит Мұқановпен танысу жағдайлары, олармен

қарым-қатынасы туралы осыған дейін көпкө белгісіз болып келген деректер енгізілгендігі.

Қ. Мұқановтың кітабында Мағжанның үстаздық жолы, өткен ғасырдағы қазақ қоғамының бала тәрбиесі ғылымына елеулі үлес болып қосылған «Педагогика» еңбегіне, балаларға арналған шығармаларына қатысты қызығылшықты мақалалар бар.

Қ. Мұқановтың еңбегінайрықша тартымды ететін жайт – кітаптағы ақынға қатысты маңызды деректер жүйеленіп, шоғырландырылуы. Мысалы, атауы меңзеп түрғандай «Жыр пайғамбарының үстаздары» тарауы кезінде әкесі Бекен ауылындағы мұғалімі, бала Мағжанның сауатын ашып, өлеңге ынтасын оятқан Яхия Ақанов туралы мақаламен басталады. Қызылжар медресесінің имамы Мұхамеджан Бегішев те Мағжанға кең дүниенің есігін ашып, ғылымдарды оқытып, араб, парсы, татар ақындарының, Абайдың өлеңдерімен таныстырып, жас жігіттің рухани қалыптасуына баға жетпес енбек сіңірген. Мағжанның дүниетанымына зор ықпалын тигізген, орыс тілін жетік менгеруге көмектескен белгілі алаш қайраткері Міржақып Дулатов туралы да әңгімеленген. Осы тарауда дарынды жас ақынға ақылшы болып, 1912 жылы «Шолпан» атты өлеңдер жинағын шығаруға кемек көрсеткен Мағжанның «Фалия» медресесіндегі үстазы, белгілі татар жазушысы Ғалымжан Ибрагимовтің ағалық камқорлығы туралы да айтылған.

Мағжанның Мәскеудегі Жоғары әдеби-көркемөнер институтында 1923–1926 жылдары Мағжан орыстың көрнекті ақыны Валерий Брюсовтан алған білімі, оның жасаған қамқорлығы, «қазақтың Пушкині» деп атағаны да осы тарауда.

Кітаптың сөзсіз қызықты тарауларының бірі – «Мағжан эпиграммаларының кейіпкерлері». Ақының ақын кейін бүкіл халыққа танымал болған қазақ зиялыштары туралы

жеңіл әзілмен жазған эпиграммалардың астында әр кей-іпкер туралы қосымша деректер берілген.

«Мағжанмен таныс болғандар» деп аталған бөлімде 200-ден астам кісінің аты-жөндері ғана жазылып қоймай, олардың кімдер екені, қысқаша өмір жолдары көрсетіліп, Мағжан олармен қай жылдары, қай қалаларда танысып, қандай қатынаста болғаны туралы мағлұматтар келтірілген.

Кітапқа Қайролла Мұқановтың Мағжан туралы орыс тілінде жазған мақалалары да енгізілген.

Бұл кітапты оқығанда, шынында да, Мағжан ізімен жүргендей боласың...

Кондубаева Мариям Рамазановна,
доктор педагогических наук, профессор

Горжусь, что училась вместе с Вами

Уважаемый Кайролла Муканович!

Горжусь, что училась вместе с Вами и славными нашими друзьями: С. А. Курмангожиным, А. Кошановым, С. Оразалиным, К. Жарылгаповым, Д. Нуртазиной, З. Оспановой и др. именно этот круг школьных друзей Марьевской средней школы в далеких 50-х годах 20 в. оказал огромное влияние на процесс моей задержавшейся социализации. Так получилось, видимо, из-за языкового барьера, потому что до 7 лет я говорила только на родном языке, а школа с казахским языком не было. Именно Вы Кайролла и Аманжол Кошанов были инициаторами тех интересных и полезных дел, которые не просто украшали школьную жизнь но и вводили нас в жизнь, вовлекая в серьезные дела. На всю жизнь запомнился дух взаимопонимания и, как теперь говорят, и, взаимопомощи и умения совместно работать, в том числе при организации казахского хора в школе с русским

языком обучения и ученического комитета, председателем которого были Вы.

Вы внесли весомый вклад в образование подрастающего поколения нашей страны, работая учителем, заместителем заведующего ОБЛОНО области и как общественный деятель и неравнодушный человек.

Уважаемый Кайролла Муканович, мы встречались не так часто как хотелось бы, но бывая у Вас дома, я видела взаимное уважение и заботу в семье. Вы с супругой воспитали интеллигентных и порядочных детей. Я имела удовольствие видеть и радуюсь всякий раз, когда общаюсь в Алматы с двумя Вашими дочерьми, Розой и Гульнарой.

Дорогой Кайролла Муканович! От имени школьных друзей и лично от себя искренне поздравляю с замечательным юбилеем, здоровья Вами радости, творческого долголетия. Вы позитивный человек, поэтому проживете не менее 100 лет. Так хотим мы все, кто знает Вас.

Кәрімова Гүлмира Райымбекқызы,
Солтүстік Қазақстан облыстық Білім
басқармасының басшысы

Құрметті Қайролла Мұқанұлы!

Білім жолы – қыындығы мен қызығы мол сара жол. Сол сара жолдың асқаралы көкжиегіне мықтының мықтысы, жүйріктің жүйрігі ғана шыға алады. Ол үшін қажырлы еңбек пен қайратты күш, білік пен дағды, озық идеялы көзқарастар мен жаңа тың бастамалар аса қажет. Сіз бар болмысыңызben осынау қасиеттерді бойына дарыта білген ерекше тұлғасыз. Сіздің ұстаздық жолыныздың өзі бір шежіре, үрпақта үлгі-өнеге. «Егер нағыз ұстаз қандай болу керек немесе сіздің идеалыныздағы ұстаз ол қандай

тұлға?» деген сауал туындастын болса, Сіздің білім жолына арнаған жарқын бейнеңізді ауыз толтырып айтуға болады.

Сіздің саналы ғұмырыңыз үрпақ тәрбиесімен тікелей байланысты. Білім мен ғылымның биік асқаралы шыңына жету жолында Сіз атқарған жұмыс түрлері ұшан-теңіз. Ծұрапыл соғыс жылдарында өткен балалық шақтың кермек дәміне мойымай еңбектене жүріп білім алдыңыз. Білімге деген құштарлық Сіздің еліміздегі ең атақты оқу орнына емтихансыз қабылданып, жоғары білім алушының жол ашты. Одан әрі өткен ұстаздықтың ұзақ жолы, әкімшілік лауазымдар, Солтүстік Қазақстан облысының халықтың білім беру бөліміндегі қызметінің барлығы Сіздің талантты, ұлағатты ұстаз екеніңіздің айғағы. Ерен еңбегіңіз ақталып, ұстаздық жолында бірнеше марапат иесі атандыңыз.

Қай кезең болмасын өскелең үрпаққа сапалы білім мен сапалы тәрбие беруде ұстаз атты ұлағатты есімнің алар орыны ерекше болып келді, болып қала да бермек. «Жақсыныңаты, ғалымның хаты өлмейді» – дейді халық даналығы. Сіздің еңбек жолыңыз, Сіз қалдырган мұра – мәңгілік.

Айтулы күн – 85 жылдық мерейтойыңыз қарсаңында Сізге, аса қадірлі Қайролла Мұқанұлы мықты денсаулық, үздік ғұмыр, отбасылық бақ береке тілейміз!

Елеусізов Ескендір Есмақұлы,
Солтүстік Қазақстан облыстық
ардагерлер кеңесінің төрағасы

Құрметті Қайролла Мұқанұлы!

Сізді облыстық ардагерлер кеңесінің атынан 85 жасқа толған мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын!

«Қарты бар ел қазыналы» дегендей, Сіз ел өнірінің дана қарттарының бірісіз.

Бойыңыздағы табиғатбергенасыл құндылықтар: адамгершілік, қарапайымдылық, парасаттылық, отансүйгіштік қасиеттерінің ізбен қатар терең біліміздің арқасында жас үрпаққа нәтижелі тәлім, тәрбие беру жолында зор еңбек етіп, абырай, беделге ие болған ардагер үстазсыз.

Көп жылдар облысымыздың оку-білім саласында басшылық қызметтер атқара отыра ана тіліміздің дәрежесін көтеріп, еліміз егемендік алған жылдары қазақ мектептерінің жұмысын жандандырып, мемлекеттік тілде дәріс беретін сыныптар мен оқу орындарын ашуға, олардың қалыптасуына, мамандармен қамтамасыз етуге ат салыстырыз.

Сонымен қатар Сіз, қаламгер журналист, жазушы, өлкетанушы ретінде өніріміздің тарихын зерттеп, ұлы бабаларымыздың есімін жастарға таныту мақсатында үлкен жұмыстаратқарып, бірнеше очерк, кітаптар шығардыңыз. Сіздің бұл еңбектерінің іздің солтүстікқазақстандықтар ерекше бағалайды.

Жұырдаған жарық көрген «Өмір белестері» атты жаңа туындыңыз, ондағы өзініздің өмірбаяныңыз, еңбек жолыңыз, оқырмандармен бөліскен ой-пікірлеріңіз жас үрпаққа үлгі-өнеге деп білеміз.

Алдағы уақытта Сізге зор денсаулық, бақыт, күш-қуат тілеймін!

Зайыбыңыз Күлзаги апайекеуіңіз ұзақ өмір сүріп, бала, немере, шөберелерініздің қызығына бөлене беріңіздер!

Жарасбай Сүлейменов,
«Қызылжар-Ақтарат» ЖШС-нің
директоры-бас редакторы

Күрметті Қайролла Мұқанұлы!

Қасиетті Қызылжар өнірі руханиятының қарашаңрағы - «Солтүстік Қазақстан» газетінің ғасырға жуық тарихында Сіздіңде қолтаңбаңыз бар. 1943 жылы түнғыш мақалаңыз басылым бетіне шыққан болатын. Содан бері тынбастан жазып келесіз. Газетіміздің ең белсенді авторы екеніңізді мақтанышпен айтамыз.

Сізді тағылымды тәлімгер, өлке тарихының жақтаушысы ретінде де қалың қауым жақсы біледі. Ұзақ уақыт шығармаларын оқу былай тұрсын, аттарын атауға тыйым салынған тұлғаларымыз жайлы деректер жинап, мұрағаттарда шаң басып жатқан құжаттарды қопарып, жарыққа шығардыңыз. «Асыл мұра» өздеріңіз салған сара жолдан таймай, қасиетті топырақта туған тұлғалардың өмірі мен шығармашылығын зерттеуді жалғастырып келеді. Өмір белесінде келесі бір асқаралы асуды бағындырып отырыз, 85 жасқа келген мерейтойыңызben шын жүректен құттықтап, деніңізге саулық, отбасыңызға амандық тілеймін. Қолыңыздан қуаты кетпесін, қаламыңыздың ұши мұқалмасын!

3. Т. Нұрмұқанова,

Солтүстік Қазақстан облысының мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасы басшысының міндетін атқарушы

Күрметті Қайролла Мұқанұлы!

Сізді 85 жылдық мерейтойыңызбен құттықтаймын!

Солтүстік Қазақстан облысының бай тарихи-мәдени мұрасын сақтап, жаңғыртып, ғылыми түрғыдан дамытып, ғылыми орталықтың ісіне қосқан елеулі еңбегіңіз үшін Сізге зор алғыс білдіремін. Ел иғілігі үшін жасаған жаңа жобаларыңыз іске асып, еңбегіңіз жылдан жылға жаңданып, ғылыми-зерттеу жұмыстарыңыз зерделі болсын. Сізге мықты денсаулық пен бақыт, жанұяңызға құт-береке тілеймін!

Қошан Қали,

«Солтүстік Қазақстан»

Ұстаздың өмір жолы

Өңірімізге есімі танымал еңбек ардагері, өлкетанушы Қайролла Мұқанов қолы босаған сәттерінде көрген-түйгенін қағаз бетіне түсіруді ертеден әдетіне айналдырған. Ол кісінің мақалалары бүгінгі күні де газет беттерінде жиі жарияланып тұрады. Өмірінің көп жылын білім саласына арнаған ол – бірнеше кітаптың авторы. Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, өлкетанушы Қайролла Мұқанұлының жақында «Өмір белестері» деп аталатын жаңа кітабы жарайқ көрді.

Он екі бөлімнен тұратын жинақта автор қызығына қоса, қындықтары да кездесетін өмір жолынан сыр шертеді. Қызметіне, шығармашылық жолына тоқталады.

«Өмір белестерінен» сондай-ақ, бүгінде өңіріміздің тарихына айналған айтулы оқиғалар, танымал жандардың есімдерін де көптеп кездестіруге болады. Сондықтан да кітап мазмұны жағынан тартымды, оқырманын табады деген сенімдеміз.

Нұрсайын Шәріп,
журналист, Солтүстік Қазақстан облысы

Өрге өрлеген өнегелі өмір

Қызылжар өнірінің білім беру саласына ғұмырын арнаған, өлкетарихын зерттеуге ерекше еңбек сіңіріп жүрген, күні бүгінге дейін қаламын қолдан түсірмей келе жатқан Қайролла Мұқанов ағамызды солтүстік қазақстандықтар жақсы таниды десем артық айтқандықемес. Ұлағатты ұстаздың сексендереген жастың бел ортасына келсе де, соңғы 4–5 жылдан бері денсаулығына байланысты үйден үзап шыға алмасада, зерттеушілікпен айналысы, ел ардақтылары жайлы ой толғауы, жиган-тергендерін хатқа түсіруі, сөйтіп жыл сайын бір-екі кітап шығаруы – бір сөзben айтқанда, тынымсыз еңбегімен өрге өрлегені – «елім, жерім!» деп, еміренетіндерге үлгі-өнеге боларлықтай.

Таяуда қаламы мен дәпптерін және қосбалдағын жаңына серік еткен Қайрекен телефон шалып, үйіне келіп кетуімді өтінді. Оған дейін облыстық «Солтүстік Қазақстан» газетінен еңбекқор ағамыздың кезекті кітабының жарыққа шыққаныноқып, мәрттік танытып жатқанына ризаболған едім. Осы жолы сыйлас ағамыз соңғы кітабы арқылы 85 жылдық өміріне қорытынды жасағанын айтып, әр жылдары жазған мақалалары мен очерктері топтастырылған «Ер ардақтылары» жинағы мен әлі сиясы кеүіп үлгермеген «Өмір белестері» кітабын қолтаңбасымен тарту етті.

«Өмір белестері» ғұмырнамасының «Атамекен, құт мекен. Ататек» тарауында: «Менің де өз туған жерім мен ауылым, оның адамдарына деген сүйіспеншілігім ерекше. Жырақ, сыртта жүрсем де, туған жерім, туған ауылым әрдайым жадымда сағыныш билеп, көңілім қобалжиды. Ал елге қарай жол тұсे қалса, оған жақындаған сайын көңілім толқып, бойымды қуаныш сезімі билей жөнеледі. Менің туған ауылым – Тимирязев ауданындағы шағынғана Ынтымақ ауылы», – деп, ауылдан қанат қаққандарға тән сағынышқа толы ыстық сезімді көз алдыңа әкеледі, әрі қарай өскен ортасына қарай жетелейді.

Анасынан үш жасында жетім қалған Қайракең әжесінің бауырында тәрбиеленіп, өмірдің аясын сезіне қоймапты. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қындық та кейуананың арқасында бұғанасы қатпаған балаға салмақ түсірмепті. Әліппені оқымай жатып-ақ хат таныған зерек бала Ынтымақтың бастауыш, Дмитриевканың жетіжылдық мектептерін үздік, Марьевканың орта мектебін күміс медальмен аяқтап, Алматыдағы бұрынғы С. М. Киров, қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің тарих факультетіне оқуға түсken екен...

Жоғары білім алған жас маман қазіргі Шал ақын ауданындағы Целинный кеңшарының орта мектебінде тарих пәнінің мұғалімі, оқу ісінің меңгерушісі, Городецкий сегізжылдық (кейін орта мектеп) мектебінің директоры болып 14 жыл қызмет атқарады. Қайролла ағамыздың содан кейінгі өмірі мен қызметі облыс орталығында жалғасын тауыпты. Өзін білікті басшы, жаңашыл ұстаз ретінде танытқан ағамыз 1971 жылғы желтоқсан айынан 1995 жылдың 1 ақпанына дейін үзіліссіз 24 жылдай Солтүстік Қазақстан облыстық халықта білім беру бөлімі (қазіргі облыстық білім басқармасы сол кезде солай аталған) мен-герушісінің орынбасары қызметін абыраймен атқарады.

Одан кейін 6 жыл облыстық Мұғалімдер білімін жетілдіру институтының инновациялық педагогикалық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы болып еңбек етеді. Ағартушылықта жаратылған жан сөйтіп бар саналы ғұмырының 44 жылын өзі туып-өсken өнірдің білім беру саласына өзіндік үлес қосуға арнады.

Қайролла ағамыздың айтуына қарағанда, шығармашылық жұмыспен жүйелі түрде айналысады. Олоқушы кезінен бастап мақала, жыр жазуды машиқ қылған. Мектептің қабырға газеттерін көркем сөзбен безендіруге атсалысқан. Аудандық және облыстық газеттерге оқушы кезінде-ақ мақалалар жазып тұрган. Қызмет істеген жылдары оқуорындарының дамуына, озықәдістемелік құралдармен қарулануына немқұрайды қарамайтын ұстаз облыстық «Ленин туы» және «Ленинское знамя», республикалық «Қазақстан мұғалімі» және «Учитель Казахстана» газеттері мен «Қазақстан мектебі» журналында педагогикалық тақырыптарға өзекті мақалалар жарияладап, аталмыш басылымдардың белсенді штаттан тыс тілшісіне айналыпты. Осылайша Қайролла Мұқанов ғылыми-педагогикалық материалдарымен өзін әдіскер, зерттеуші және жаңашыл ұстаз ретінде танытқан. Облыстың білім беру мекемелеріне, әсіреле қазақ мектептері мен интернаттарына 24 жыл жетекшілік еткен басшының еңбегі үшан-төңіз. Соған орай ұзақ жылғы тынымсыз еңбегі елеусіз қалған жоқ: «Құрмет белгісі» орденімен, «Ерен еңбегі үшін» медалімен және бірнеше мерекелік медальдармен, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен Құрмет грамотасымен және «Нұр Отан» ХДП Төрағасының Алғыс хатымен, өнір басшысының, облыс және республика деңгейіндегі ведомстволардың Құрмет грамоталарымен және Алғыс хаттарымен бірнеше рет марапатталды, «Ыбырай

Алтынсарин», «академик Е. А. Букетов» медальдарының және Е. А. Букетов атындағы сыйлықтың иегері атанды.

Біздің еліміз тәуелсіздік алған жылдары, яғни XX ғасырдың 90-жылдарының басында Қытайдағы, Монголиядағы қазақ балалары Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетіне оқуға келе бастады. Олар орыстілін нашар білетін. Сондықтан ЖОО ректоратының шақырыуы бойынша КСРО мен ҚазКСР-нің «Оқу ісінің үздігі» Қайролла Мұқанов білім іздең келген қандастарымызға және студенттерге қазақ тілінде Қазақстан тарихынан лекция оқыды. Бірнеше жыл тарих факультетінде Мемлекеттік емтихан комиссиясының тәрағасы болды, ғылыми-тәжірибелік конференцияларда баяндамалар жасады, сөйле жүріп жоғары оқу орнының қоғамдық өміріне белсене араласты. Өскелен үрпақ тәрбиелеуге, бұлғыті маман әзірлеуге ерекше мән беретін Қайрекең күні бүгінгеге дейін университетпен байланысын бір үзіп көрген емес. М. Қозыбаев атындағы СҚМУ-дің Құрметті профессоры атандып отырғаны да, аталмыш ЖОО-ның ғылыми кеңесінің шешімімен «Ұлken алтын медальмен» марапатталғаны да содан.

Қайролла ағамыз зейнеткерлікке шыққаннан кейін шығармашылықта, өлкетануға, зерттеушілікке барынша дең қойды. Оның «екінші тынысы ашылған» кезеңі – Солтүстік Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану мұражайы жынындағы «Асылмұра» ғылыми, әдеби-тарихи әдістемелік орталығында қызметкер болып істеген жылдары деуге әбден болады. Оған да 16 жыл болып қалыпты. Сырлас, пікірлес, замандағы зейнеткер үстаздар Ғалым Қадыралин, Социал Жұмабаевпен бірге Қайролла Мұқанов та Петропавлдары облыстық, Алматыдағы республикалық және Ресей Федерациясының Омбы, Тобыл қалаларындағы мемлекеттік мұрағаттарда сарыла отырып, атақты солтүстікқазақстандықтар жайлы материалдар жинады,

өңірдің және шекаралас облыстардың өздеріне белгілі, бейтаныс шежіреші көне көз қарияларымен кездесіп, туған жеріміз бен елімізге қатысты құнды естеліктер, аңыздар мен жырлар жазып алды.

Қайролла ағамыздың Қожаберген жырау, Сегіз сері, Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатов, Ахмет Байтұрсынов, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мұсірепов, Иван Шухов, Сафуан Шаймерденов жайлы жазған зерттеу мақалалары да танымдылығымен ерекшеленеді.

Оқушы кезінен өлең жазумен айналысатын ақынжанды Қайрекенің «Арнаулар» атты жыр жинағының екі кітапы Алматы және Петропавл қалаларындағы баспаларда басылып шыққан. Бірлесіп шығарған кітаптарды есепке алмағанда, Қайролла Мұқанов жеке 21 кітаптың авторы екен. Бұлар – қыруар еңбектің, тынымсыз ізденістің нәтижесі.

«Менің осылай көп оқып, көп жазып, көп еңбектеніп, көп жұмыстыңдырып жүргенім сүйікті зайыбым Құлзағи Ақанқызының арқасы. Ол әрдайым мені қолдан, жұмысыма, қызметіме, шығармашылықпен айналысуыма қажетті жағдай жасап отырады, – деп Қайрекең «Өмір белестері» ғұмырнамасында ағынан жарыла келіп, «Сенің арқан» деген жырын оқырмандар назарына ұсынады.

Сенің арқаң балалардың өскені,
Басқалардан олардың жоқ еш кемі.
Барлығы да білім алып жоғары
Куантады өмір жолын кешкені, –

деген жыр жолдары білімдер ағамыздың ақадалниетін танытып тұрғандай. ҚР-ның Мәдениет қайраткері Қайролла Мұқанов құдай қосқан қосағы Құлзағи апаймен 4 бала тәрбиелеп, немере-шөбере сүйіп отырған бақытты жан.

Үйден шыға алмайтындығына қарап жатқан Қайролла ағамыз жоқ. Елбасының «Болашақта бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы шыққаннан бері өзінің қолжазбаларын, жеке мұрагатын ақтарып, қажетті қосымша материалдарды тиісті жерлерден телефонмен хабарласу арқылы алдырып, тағы бір шығармашылық жұмысқа кіріспін кеткен жайы бар. Қалам мен ақ қағазды серік еткен еңбекқор жан жұмыссыз отырғанды қаламайды. Бұл – ұлағатты ұстаздың, өңірімізге танымал өлкетанушының бойына жас кезінен сіңген, жылдар ете келе дағдыға айналған қасиеті...

II – бөлім

Қайроллаға ариау

Қайролла құтты болсын елу жасың
Артық көп адамнан қара басың.
Тілейді әлі елу жасауыңды
Жиылған осы тойға барша досың.

Туып ең сонау ауыл Ынтымақтан
Жүрдің ғой үміт құтіп болашақтан
Марьевқадан аттанып Алматыға
Ұстаз болдың аңсаған бала шақтан.

Отыз жыл өтті міне асқан арман
Ұстаздықтың әр шыңы тосқан алдан.
Мұғалім мен директор, замоблОНО
Келесің үлгі болып асқаларға.

Қайролла әрі жолдас, әрі туыс
Жүресің әрқашанда досқа жұғыс.
Денің сау, қызметің арта берсін,
Алпыс бесте пенсия – тыңысқа ауыс.

Құттықтаймыз бар туыс әр ісінді
Роза, Сара, Гуля – әр ісінді
Маратың ғалым болсын ақылы асқан
Тәрбиеден деп мақтар ел ісінді.

Қайролла, көп жасандар Құлзаги да,
Қайғыларың болмасын бүл фанида.
Қызығын үл-қызыңың бірдей көріп
Шайқалмасын екеуің құрган үя.

Қайролла, елу бір жас – үміт басым,
Маған аян бүл шақты ұмытпасың.

Сондықтан ақ кеңілмен тілек айттым
Құтты болсын тамаша – жігіт басың.

29.09.1982 ж.

Областной Дом пионеров

**Уважаемый
Кайролла Муканович!**

50 – это много и мало.

Возраст зрелости, возраст свершений
Пусть Вас в жизни миеуют тревоги
Ваше сердце не знает старений

Разве солнце убавит свеченье
Разве звезды земедлят свой бег?
Разве возраст имеет значение
Если молод душой человек!

И сегодня с огромным волнением
Поздравляем мы Вас с днем рождения.
И веселым, и добрым, и душой молодым
Вам желаем всегда оставаться таким.

За скромность натуры,
За честность и труд
Вам по заслугам хвалу воздают.
Мы будем ценить эти качества век.
Спасибо, что рядом такой человек!

Желаем Вам всеобщего признания
В деле народного образования.
Пусть здоровье, счастье, радость
С вами дружат каждый час.

Пусть суровые ненастя
Стороной оходят Вас.

Пусть морщины Вас не старят
И не трогает Беда.

Пусть природа Вам подарит
Жизнь на долгие года.

Вас поздравляя с юбилеем,
Мы говорим об этом прямо
(Не прозвучит пусть это дерзко)
Ваш возраст – самый пионерский!

26.09.1982 г.

«Қазақ тілі» қоғамының
облыстық және қалалық
ұйымдары, ақсақалдар алқасы

Құрметті Қайролла Мұқанұлы!

Тағзым етіп, басымызды иіп бір,
Жүректерде жылы лебіз үйіп тұр.
Өзіңсің ғой қазағыңа әйгілі,
Өзіңсің ғой алашыңа сүйікті үл.

Жерің жоқ қой туың сенің жығылған,
Азамат деп әмсө сені ұғынған.
Бұлдіршінің бәйтеректей шыңдаған
Есіл бойы айналmas па бұл үлдан.

Өзіңе емес, терді төгіп жалпы үшін
Эйгілі ғой елге сіңген мәрт ісің.
Абыздықтың ақ жолына түсірер
Құтты болсын, уа Қайреке, алпысың!

Белгі болып кешкен күннен, заманнан,
Абыздықпен болсын шашың ағарған.
Қосағың мен қоса ағарып, бақыт кеш
Шаңырағы биік болсын Ақ ордаң!

Ардагер боп елге ардақты, еңселі
Фасыр болсын ғұмырыңың өлшемі.
Заманына олжа салған адам деп
Ұмытпайды келер күнде ел сені!

Сентябрь 1992 жыл.

№ 2 Қазақ реалды гимназия ұжымы
Күрметті Қайролла ағайға

Тәрбие мен үгітген
Көрмеген ешбір мұқалып.
Бүгін міне – алпыста
Сүйікті Қақаң Мұқанов.

Биязы мінез ақжарқын
Еліме сыйлы азамат
Бала-шағаң, отбасың
Әрқашан болғай сәламат!

Сентябрь 1992 ж.

**Работники областного
управления образования**

**Уважаемый
Кайролла Муканович!**

От всей души, с огромным уважением
Мы поздравляем с юбилеем Вас.
И трудно очень скрыть волненье
Ведь хочется поэтом быть сейчас!

Сейчас Вам ровно шестьдесят
Все было: счастье и гроза.
Но также молодоглядят
На мир Ваши глаза.

И сердца также четок бой,
Как 30, 40 лет назад.
И увлекает за собой
Открытый, честный, мудрый взгляд.

Шагайте в юность, снова молодейте!
Носите сердце, как огонь в груди!
Работайте, живите, не болейте!
Прекрасной жизни еще много впереди!

Сентябрь 1992 г.

Үш «Д»-ның авторын құттықтау

Оянып таң сәріден
Құлшынып еңбек еттің
Беріліп жан-тәніңмен
Тұлпардай дүбірлеттің.

Ұстаздық істің сырын
Үйретіп жігіт, қызға.
Келесің алмай тыным
Ұзақ жыл облысымында.

Қазақтар аз болса да
Ашылды мектеп, класс.
Жоспарлық сан толсада,
Барға мәз болып тұрмас.

Білімді достарың да
Жан тербер өнерімен
Биік шың асқарында
Бәрінді көремін мен.

Алпысқа толдыңыз ба?
Айтамыз, құтты болсын!
Зейнетке толдыңыздар
Денсаулық мықты болсын!

Немере, балалар-да
Бақытты өмір сұрсін.
Ұқсасын ағаларға
Ел-жұртын сүйіндірсін!

Ұстаздың ұстазы Қайролла Мұқановқа

Жол салып жан жүрмеген қалың тыңнан,
Өткізген өнерлерін талай сыйнан.
Қазақтың білім алып жарқырадын,
Абай, Шоқан, Ыбырай арман қылған.

Керсе де өмірінде талай азап,
Сөзге ұста, тілге шебер, дана қазақ,
Білімнің арқасында жер жүзіне,
Жұлдыздай жарқырайды бүтін қазақ.

Арманы бабалардың орындалып,
Ұшқыннан от тұтанып жалынданып.
Білімнің нақ шыңына шығып жатыр
Ертеден құштар болған қара халық.

Ішінде көп жастардың білім қуған
Ұстаздық өнеріне белін буған.
Бар еді Қайролладай бір жас бала
Жылында отыз екі үл бол туған.

Оқыды ол жылдарда аштық, киімде кем,
Зардабынан соғыстың ел жүдеуленген.
Сол кезде оқу оқып, іс атқарған
Ерлігі майдандағы батырмен тең.

26-ыншы сентябрь туған күні
Іңгалап алғашқы рет шыққан үні
Өтіпті дәл 70 жыл содан бері
Жасаған Қайролла інім – Мұқанұлы.

Ұстаздық өнеріне құшін салған
Фалымнаи Ыбырайдай үлгі алған

Мындаған орыс, қазақ, қыз бен жігіт
Үйренген ұстаздықты Қайролладан.

Қақты қанат жоғары, ұшпай төмен
Қалыспай өзі теңді өзгелерден.
Дәл бүгін келіп тұрган кемелінде
Ұстаздың ұстазы деп баға берген.

Жетпіс жас артта қалар, алды болжау.
Болады бұған-дағы көніл толмау.
Күлзаги мен екеуің жұз жасандар
Құансын Роза, Сара, Марат, Гуля-ау.

Жастар көріп ойын-той, өсіп өнген
Үлгі болсын балаларға көзі көрген.
Құтты болсын тойың деп тост көтерген
Қайырбек пен Мұкәрәмә - аға-жәңген.

26.09.2002 ж.

Қайыржамал Қуантаева

Қайроллаға

Тойыңа шақырған соң келіп міне
Той тойлап отырмын мен жұртпен бірге
Батасы көпшіліктің қабыл болып
Жамандық жағың түспей қайғы көрме.

Отырмын дастарханнан дәмінді жеп
Қолдасын періштeler жебеп-желеп
Өлеңмен шың жүректен бата берем
Қайролла қосағыңмен қоса ағар-деп.

Дүние ойлап тұрсаң бейне сағым,
Кім білер алдындағы болашағын.

Жиналған көптің бірі Қызыр болып
Қабыл бол ақ батасы, жансын бағың.

Баянды болсын сүрген осы өмірін,
Әрдайым қазақ болсын көргендерің
Өсірген ұл-қызының қызығын көр.
Өзіңмен бір қартайсын Құлзағиң.

Болса екен елім тыш, жұртым аман
Халықта бірлік берсін хақ тағалам
Апattan ала қайғы аман болып
Жағдайлы тыш болсын мына заман.

Алпыс жас пайғамбардың жасы екен
Алпыс жас тоқсан болсын отыз жаспен.
Өсірген Маратыңдан немере сүй
Аталып ата, әже – Құлзағимен.

Ескерткіш болсын деп мен жаздым өлең
Сендерді жақсы көрген көңілменен.
Қатесі болса егер кешіріңдер
Сұраймын міне осыны мен сендерден.

2.10.1992 жыл.

Миғаш Смағұлұлы Шәріпов,
ҚазМУ-де 5 жыл бірге оқыған студент досы

Қайролламен сөйлестім

Телефонмен сөйлестім
Қайролламен мен бүгін.
Тамаша бір күй кештім
Естіген соң дос үнін.

Мүмкін болса егерде
Жылда елге барсам деп.
Қиялданып кетсем де
Жүрем соның қамын жеп.

Сөйлескен соң өзіңмен
Бәрі еске түсті ғой.
Оралды ойға тезінен
Шұмақтарда сергіп бой!

Елдегі достар, жолдастар
Жаңғыртып өткен қүндерді.
Өшпестей ғып ой тастар
Шыңдайтын қайрат, жігерді.

Алматыға жаһанда
Тең келетін қала жоқ.
Айтып келем һәмәнда
Келтірер оған дәлел көп.

Бірақ шіркін туған ел
Кіндік қаны тамған жер.
Ерекше ғой басқадан
Сыйласа да үлкен төр.

Көкірегімді ояты
Сарыарқадан соққан жел!
Алматы. 21 тамыз 2010 жыл.
Осы күні сөйлестім.

Мұтәллап Қанғожин,
жазушы, Қазақстанға еңбек сінірген
Мәдениет қайраткері

Құрметті Қайрекеме

Тарихтың ақтаңдақ беттерін,
Ашуға бел буды мақсат қып.
Қыынға қаймықпай бетtedі,
Бойына қайрат-күш қаптатып.

Өлкемнің көп болған ерлері,
Ғалымы, ақыны, жырауы.
Тағдыры тануға бермеді
Болмады олардың сұрауы.

Қазақтың аспанын айналып,
Бақыттың құсы да қонды кеп.
Тарихтың тыңына, сайланып,
Қайрекен қарымын салды көп.

Іздейді өткенді, кеткенді,
Табады жылғасын, тамырын.
Тарихқа жобалау өтпейді,
Нақтылық қана оның тәнірі.

Қажымай, талмайтын еңбекшіл,
Жазушы, ал кейде ол ақын да –
Кіндігі байланған жерін де тербесін,
Киялмен көгіңе жақындал.

Жастарға көрсетер үлгісі,
Ақылы, нақылы ғажап-ақ.
Феномен дегенің – бұл кісі,
Тылсымнан сыр тартар саралап.

Денсаулық тілеймін мен саған,
Іске ассын ойлаған арманың.
Қартайма, жасай бер, жақсы аға,
Өлкемнің бір туар тарланы.

Сәкен Оразалин,
Қайролланың мектептес досы.
ардагер зейнеткер

Қайроллаға

Қайролла, қалің қалай замандасым?
Тілеймін тез жазылсын жамбасың.
Осы аурудан жазылғасын сақ бол, батыр,
Бәтеңкенді тағалап ки, сырғымасын.

Құлады деп сені естігенде,
Уайымдап аядық бәрімізде.
Ауруханада жатып сенің қиналғаның,
Жаны ашитын достарың батып бізге.

Еншалла көп ұзамай жазыларсың
Көрген бейнет, мехнат артта қалсын
Шын достық қындықта білінеді
Күлзәғи шаршады ғой, демін алсын.

Құрметті Қайролла Мұқанұлы!

Ізденістен талмайтығын бір әлі
Секілдісіз терең білім бұлағы
Жақсы ағасыз алтын сандық қеудесі
«Асыл мұра» өзінізбен мұралы!

Талай сырды аштыңы ғой хатталған
Мұрағатта, мұражайда сақталған
Көздің майын тауысатын еңбектен
Сіздей болар өз мұратын тапқан жан!

Ел ішінде алған бедел, бағаң көп,
Бел шешіпсіз мектеп, үрпақ, қоғам деп
Сондықтан да қадірлейді сізді жұрт
Нағыз ұстаз, адал, абзал адам деп!

Майын шағып орыс тілін меңгеріп,
Дей аласыз: «Одан есе бермедік».
Қос тілде де бәйге бермес жорғадай
Шын жүйрігін таныды ғой ел көріп.

Шашыраған тамшысындаған теңіздің
Зерделейтін ел тарихы негізін
Тындырымды ісінізбен әрдайым
Ынтымақтың ұлы осындаған дегіздің!

Қолдан түспей жүйрік қалам – қимасың
Шабыт пірің «жаза тұс!» – деп қинасын
Өзінізсіз – өнегесі еңбектің
Сеңгір 80 соны серпің сыласын!

26.09.2012ж.

**Абылай хан Резиденциясы ҚМКК
мұражай кешенінің ұжымы**

Құрметті Қайролла Мұқанұлы!

Жан болған соң бауырмал да жайдарлы
Ынтымақтың Сіз үйітқысы, қайнары
80 жасқа жетіп тұрган жан аға
Бұл әулеттің Сіздің алтын Айдары!

Ағайынның ақсақалы өзіңіз
Теберіктең батаңыз да сөзіңіз
Біз баламыз, қолыңызға су құяр
Сізді көріп тұрган кезде көзіміз.

Ақсақалсыз билік айтқан, қой деген
Қаншама ой шығады екен тойда естен
Біздің тілек: жүзге жеткін, жан аға,
Қол ұстасып жүріңіз көп, сан доспен!

26.09.2012 ж.

Шота Үәлиханов,
Қазақстанның еңбек сінірген сәулетшісі,
суретші, жазушы, акын, драматург, галым.

Қайролла менің жан досым

Қайролла менің жан досым.
Аштық жылды туғанбыз
Көрсек тағы сан қысым,
Зорға аман қалғанбыз.

Терді төктік аянбай
Ұлылардан үлгі алдық.

Мәңгі есте қалардай,
Еңбектендік жол салдық.

Қайролланың ізі үлкен,
Тарихта мәңгі қалдырған.
Ойменен, терен біліммен
Сусынын елдің қандырған.

Оның әрбір ісіне,
Әлі де құлақ түреміз.
Оның алып күшіне
Біз сенеміз, сенеміз.

Сексенге келіп қалсаң да
Кәрілігінді сезбедік.
Тоқсанға келіп алсаң да
Жұз жаста да бол берік!

2012 ж.

Қайролла Мұқановқа досы
Кәкімбек Салықовтан

Құтты болсын 80 жас

Қайролла, досым – құрдасым,
Сексенге жеттің алқынбай.
Жасай бер толық бір ғасыр,
Жеңер деп қарттық тартынбай.

Жүресің ойлы данаша,
Теруге білім ерінбей.
Мінезің сенің тамаша,
Есілдің самал желіндей.

Бауырмал өстік сыйлы бол,
Құмартып биік құздарға.
Бір жақсысы – құрдас бол,
Таласқан жоқпыз қыздарға.

Тәуелсіз бүтін елімде,
Жұлдызың жанды аспанда.
Орапдың құтты сенімге,
«Асыл-мұра» төрін ашқанда.

Жұмысың көп, аз үйқын,
Сол ғадет жеңіп келеді.
Бабалар зерттеу тарихын,
Сендерге елім сенеді!

Ақ тілек айтсам көп болмас:
Әр таңды Алла қолдасын.
Құтты болсын 80 жас,
Ақсақалдық берік орнасын!

28.09.2012 ж. Қызылжар

Қали Ожан Қалиұлы,
журналист, ақын, суретші

Мұқанов Қайролла 80-де

Оу, Қайролла!

«Ынтымақ» тұған елден аталыпсың,
Атадан аруақты бата алыпсың
Биігін ерке Есілдің жайлаған ел,
Жоғарғы Самай-Керей атаныпсың.

Туыпсың орман-тоғай ортасында,
Сонан ба, көркемдік бар бір басында

Тағы да, тыңдап өскен сабыр бар-ая,
Тәлімді тәрбиенің арқасында.

Өсіпсің табиғаты тамаша елден,
Жасынан жақсылардың соңына ерген.
Жерінде ат аунаған түк қалады
Деген бар бәрі дағы туған жерден.

Мектебің өнерлі орта өрбे болды,
Сондықтан өнімі мол жеміс болды.
Жүйелі білім алу арқасында,
Меніңше, көк жиегің тегіс болды.

Оттіңіз өмірінде талай сыннан,
Нәр алған түп-тегіңің жалғасынан.
Жәй емес, төркініңде тек нәсіл бар,
Шықтыңыз ғұламалар ортасынан.

Жұққан бар Ебінейден өлең деген,
Жұққан бар Аманжолдан – ойың терең
Жұқ артып қайда салсаң қайыспайтын,
Жазудан жалықпайтын жасыл емен.

Таңдадың өмір жолын санаң ұқты,
Содан соң өршіл өжет талап мықты.
Жасынан армандаған ақ көңілмен,
Ұлағат тұтқан едің ұстаздықты.

Аудардың шәкірттерге көңілінді
Арнадың 20 жылдай өмірінді.
Алдыңнан мың сан бала білім алып,
Ақтадың армандаған сенімінді.

Қайыспай қындыққа жасымадың,
Кездескен қындыққа тосылмадың.

Биліктің биігіне шықсандағы,
Кеуделеп, кеуде қағып тасымадың.

Бұл деген адамшылық алға бастар,
Құран да, Хадистер де, Құдай қостар.
Жұргенде ізгіліктің ізін танып,
Әрқашан ақ жолынды Құдай қостар.

Қашан да ізгі жолдың болар құны,
Ескерді аудан, өнір елеп мұны.
Көтерді облысқа билік қостап,
Ұстазы мұғалімдер мұғалімі.

Талпынған талабынды Құдай қолдай,
Секіру шың басына болған сондай.
Мектептен облысқа бірақ шығып,
Басқардың мұны дағы жиырма жылдай.

Келгенің басшылыққа дәп болғаны,
Әкімдер, барша қауым көп қолдады
Бүйірган мұндай жерде көп отыру,
Өйткені істерінде мін болмады.

Қайролла қолға алса жұмысынды,
Ескеріп ойға алмайды тұрмысынды.
Өйткені ту сыртында Күлзагидай
Сенімді серік түр ғой тұмысында.

Ежелден құдай берген тылың мықты,
Күлзаги жастайынан сырынды ұқты.
Зырлайды дөңгелегің алға қарай,
Берген ғой берік қылыш мұрындықты.

Білімді-әрқашанда нұр сезімді
Түсірген жарық сәуле күн көзіндей.

Ақтарған ақжаулығың сансыз кітап
Сондықтан оқымысты дәл өзіндей.

Жәй емес қатардағы ақжаулығың
Өрбітті өріске айдап он саулығын.
Көрікті, көркем сұлу, сыншы-мінші,
Сондықтан мықты сенің денсаулығың.

Сара, Роза дәл өзіндей үстаз болды,
Таңдаған тәрбиелі тура жолды.
«Қыздардың қызығы мол» дегендейін,
Кеңейген өрісіне көңіл толды.

Гүлнәрің ғылым жолын қуалаған
Мәнерлеп өмір жолын сырғанаған.
Тарихпен тамырланған Қыдыр ата,
Тіл жағын шешендікке дуалаған.

Мараты ата-ананың жолын үқты,
Оқуға талабы зор болды мықты.
Өнердің Құдай берген арқасында,
Алып ел-Ресейден бірақ шықты.

Әртіннен ақыл-оймен ақтарғаның,
Откеннен алтын аршып сақталғанын.
Қопарып қажымастан қабат-қабат,
Тарихтың шөгіп жатқан қатпарларын.

Қын ғой бұл жалғанда сөз өнері,
Байқалар сөйлегенде, өз кемері.
Қай кунде қындықтан алып шығар,
Білімі, табиғаты, өз өнері.

Өлкені шолдық алыс дүrbіменен,
Қырылай қол үстаса қыдырменен

Асырып жақсылықты аспандата
Шоқпармен жамандықты гүржіледің.

Тарихқа сілтедің сен ұзын құрық,
Кей кейде жазасың-ау тізілдіріп
Кітаптар қатарынан шығып жатыр,
Қойғандай конвейерге тізілдіріп.

Бұл күнде адамдарда көп сынайды,
Кейде бұрыс, кей-кейде дөп сынайды
Ал сениң табиғатың мүлде бөлек,
Сынайы сыр міnezің көпке ұнайды.

Қайролла осындай жан асыл маған,
Көңілін ешкімнің де қалтырмаған
Әлі де айтары мол айтылмаған.
Қаймағы қалың тұрып шайқалмаған.

Тарихы қандай қыын болсын мейлі,
Қопарып түп тамырдан іріктейді.
Анығын тауып алып архивтерден,
Бошалап майын шағып жіліктейді.

Қайрекен осы біздің болды қандай?
Дегендер болса егер шөлі қанбай.
Сойғандай жаңа соғым ішіп жарып,
Айтайын шек-қарынын ақтарғандай.

Дәлдігі сөзге берік ант сияқты,
Немістің ғұламасы – Кант сияқты.
Кім болса да, ол болсын еріп кетеді,
Көсіп ап шайға салған қант сияқты.

Адал жан ноқаттай бір қылауы жоқ,
Сөздерге өркеш-өркеш алмайды кек.

Сондықтан артық сөзді айту обал
Парқына өз-өзінен тоясың тоқ.

Сөйлесе жайлап бағып еппен сөйлер,
Қаралар болса дағы өңкей дәйлер.
Аспаннан ажал келсе асықлайды
Тау құлап, тасып жатса өзен, көлдер.

Жүргенде салмақ сала екі аяққа.
Ешқашан жалтақтамас екі жаққа.
Бет алған бағытынан бір аумайды,
Бұрылыш қарамайды кей саяққа.

Күлгенде еппен ғана езу тартар,
Өзіне сабырлықтың жүгін артар.
Көрінген жарқылдаққа қарамайды,
Үйіне бұрылмaston тұра тартар.

Іздесе бір мәселе түптен қазар,
Қопарып қабаттарын – табан тозар.
Көңілі көзі жетсе көншиді оның,
Табылса сонда ғана тыныш табар.

Айтқанды бұл Қайрекең екі етпейді,
Қыртысын ерінбестен өтектейді.
Аманатқа қиянат болған емес,
Анығы-танығына жетектейді.

Таныса-ең әуелі жасын ұғар,
Табылса-садан кейін досын сынар.
Деймін – ау Құдай біледі деп айтайын,
Қасың жоқ барлығы да досың шығар.

Бұл деген ақ жібектей мінезінен,
Болжаймын не болмаса төзімінен.

Қарайтын әр адамға әр қырынан
Көкірек көзі ашық көзіменен.

Келсе де сексен жасқа жеңіл жүрет,
Қандай ғана іс болсын женін түрет.
Жер айынан жер майын жеткіз десен,
Ойланбастан алар еді темір күрек.

Өлкені аралады бір тынбастан,
Жерінде де болған ғой сұр құм басқан.
Ойы озық бәрі дағы алақанда,
Танушы жоқ өңірді бұдан асқан.

Сексенің құтты болсын келген бүгін,
Әмірдің арқаладың талай жүгін
Бейнетпен зейнеттен сарай соқтың
Ұлайым ашық болғай келер күнің.

Немене сексен деген-бұл бесін де,
Көзді сал күні ертеңге келесіге
Сексеннен тоқсан асып жүзге қарай,
Тарта бер тіршіліктің кемесінде.

Шәріпов Мигаш Смағұлұлы,
Халық ағарту ісінің ардагері, университетте
5 жыл курстас болған жолдасы

Сексенің құтты болсын, бауырым Қайролла!

Ауасын бірге жұтып, суын ішкен,
Тұрғандай бір ауылда өмір кешкен.
Жүгірген шапқылаған оймен, қырмен,
Шіркін-ай, балалық шақ шығарма естен?!

Жастықтың жалын оты лаулап жанған,
Қол бұлғап шақырғандай үміт алдан.
Кез еді тоғыстырған екеумізді,
Жан болдың бір көргеннен баурап алған.

Аяулым алтын бесік гүл Алматым,
Іштік біз бес жыл бойы бал шәрбетін.
Білімді, адамдықты бойымызға,
Сіңірген мәңгілікке нұр Алматым!

Өмірдің аңы-тұщы дәмін татқан,
Кеш жатып көрген ерте таңды атқан.
Жан едім аз да болса тәжрибем бар,
Оралған аман-есен жауған оқтан.

Кеттім мен бауыр басып Қайролламен,
Бітірген мектепті күміс медальмен.
Тенденсу түлектермен қын еді,
Кеш келген сусындауға білімменен.

Шыңдалды достығымыз күн-күн сайын,
Тұруши-ек қолқабысқа болып дайын.
Болмады түсінбестік арамызда,
Болатын пікірталас бізде әрдайым.

Айтыста жеке дара шығатын ол,
Астарлы ой ойлауға қабілеті мол.
Айтушы-ек біліміңің арқасында,
Ашылар ғылымдыққа даңғылды жол.

Ғылымның шыңдарына шықпағанмен,
Болмады шыққандардан ешқандай кем.
Қайта ол тәжрибемен үштастырып,
Адамдық тәрбиеге қойды ғой ден.

Қайролла отағасы болды енді.
Кездескен қыындықтың бәрін женді
Немере, шөбере үлгі алады.
Ақылмен салмақтайды артық-кемді.

Қайролла, сексен жасың құтты болсын.
Эманда Құлзағимен жолың болсын.
Қауышып достарыңмен жиі-жій,
Әрқашан бастарыңа бақыт қонсын!

Алпыс жыл өтіпті ғой содан бері
Жарасып достығымыз біз жүргелі.
Кек байрақ ту астында жүз жасайық,
Жасасын, жайнай берсін Қазақ елі!

Кондратова Валентина Ивановна,
Заслуженный учитель Казахстана

Муканову Кайролле Мукановичу посвящается

Теперь Вы профессор, какая вершина!
Таким должен быть настоящий мужчина!
А все начиналось со школы когда – то,
Обычной, в селе «Лет прошло многовато».

Но Вас оценили: глубокие знания,
Порядочность, честность! Достойны признанья!
Вы, словно по лестнице, двигались вверх,
Да, трудности были, но ждал и успех!

А основная веха признания
Прошла в департаменте образования!
Вы были учителем учителей
И встретили там не один юбилей!

Всю область объехали вдоль, поперек,
И, видно, в те годы родился намек.
Что годы покоя не отдыху дома,
А посвятите Вы краю родному.

Своим землякам, их делам, и успехам!
И это вторая великая веха!
Но Вас еще знаем и как семьянина!
Прекрасного! В доме Вы незаменимый!

Детей замечательных Вы воспитали!
И этим признание тоже снискали!
Да! Вы покорили такую вершину,
Что даже аким подарил Вам машину!
Желаю Вам счастья, здоровья, успехов
И гордо в машине акимовской ехать!

2012 г.

Марал Зейнелғабиқызы Оспанова,
дәрігер, ақын

Ұлагатты ұстазы өлкеміздің

Абыз жасқа аяқ басып келіпсіз,
Қос ғасырдың көпірінен өтіпсіз.
Екі қоғам, екі түрлі өмірді,
Таразылап осы күнге жетіпсіз.

Өңірімнің өткеніне үңіліп,
Дерегі мол тарихына жүгініп,
Суыртпақтап тартқан сөздер бүгінде
Кітап болып тұр сөреде тізіліп.

Қожаберген атамызды тірілтіп,
Қатпарланған тарих тілін жібітіп.
Қазағымның жақсысы мен жайсаңын
Қайтардыңыз қалған жүртқа ұмытып.

Өмір - өзен ағады дамыл таппай
Ілесіп жүре бергін қалыс қалмай.
Ұлағатты ұстазы өлкеміздің,
Тың еңбек жаза бергін әлі талай.

Жаны жаз, мейрімді, асыл аға!
Қосылсын жасыңызға жасыңыз да.
Жақсының хаты өлмейді, аты өшпейді,
Бақ құсы қона берсін басыңызға!

2012 ж.

Болат Сағындықов,
ардагер зейнетісер

Қайролла Мұқанұлына

Қаке, бүгін сексен бескे келдіңіз
Құттықтауға жолдастармен келдік біз.
Ассалаумағалейкүм, қадірі аға,
Деп иіліп, сізге сәлем бердік біз!

Қажырланып соқпақ жолмен келесіз
Қындықты қайсарлықпен жеңесіз.
Қаламыңыз қолдан түсіп көрген жоқ
Әлі талай шығарманы бересіз.

Ұстаздардың ұстазысың үлгілі,
Тәжрибелі жазып жатсың бұл күні.

Тарих бетін шаршап-талмай ақтардың,
Оралды ғой ортамызға бабалардың дүлдүлі.

Қопарасың қыртыстардың шөккенін,
Баяндайсың еңірімнің өткенін.

Архивтерден жиып-теріл жатырсың
Зар заманның кеше шашып-төккенін.

Аяңмен жет тоқсан беске, жұз беске,
Жамандықтар аулақ болсын, жүздеспе.
Женгейменен бірге жаса өмірде,
Көтеріліп белестерден белеске.

МАЗМУНЫ

Алғы сөз. Вступительное слово 6

I – бөлім

Зейнолла Қабиев. Қайролланы туган кезінен білемін	8
Демьяненко Петр Николаевич. Расстить новое поколение	9
Викторов Евгений Иванович. Все живое особой меткой отмечается с ранних пор	13
Аманжол Қошанов. Агартушы – ұстаз, қогам қайраткері	15
Оразалин Сәкен Оразалыұлы. Қайролла достат көп үйрәндік	20
Ажар Баешова. Благодарю учителя	22
Рыб Константин Андреевич. Родом из детства	24
Лебедева Татьяна Васильевна. Учитель с большой буквы	28
Бубнов Геннадий Михайлович. Прекрасный педагог,уважаемый человек	30
Беева Зинаида Сергеевна. Человек родной земли	33
Зейнолла Экімжанов. Шарапат тисің жақсыдан	37
Мереке Тұрвалии. Жүргегің жылуын дарытып	42
Фалым Қадірәліұлы. Айтуды азамат	48
Татьяна Журавская. Костры счастья и истины	
Кайроллы Муканова	54

Дәстен Баймұқанов. Елін сүйген азамат	58
Жақсыбай Самрат. Мұраны мұқияттагандар	59
Юлия Пискунова. Из истории системы образования	64
Социал Жұмабаев. Қаламы қарымды Қайрекең	66
Михаил Мелехин. Ради Родины однажды на свете жил	74
Нұрғожа Бектұров. Қайролла досым туралы сөз	78
Айдарбек Өттеев. Дағаның дарқап дарыны	82
Марат Ермуканов. Путь педагога	90
Юлия Пискунова. Жажда знатной безгранична	93
Жақсылық Ұсқақов. Тіл жанаширы	96
Социал Жұмабаев. Педагог, исследователь, журналист	99
Ак-Лайлек Жаукина. «Все, что есть в моей душе святого...»	104
Марат Ермуканов. Неисчерпаемые сокровища	109
Премия и медаль имени Евнея Букетова	113
Вера Гаврилко. «После Абая никто не может презойти Маждана»...	114
Марат Ермуканов. По следам мастера поэзии	120
Күлбек Ергебек. Жазулы хатқа айналған қария	121
Гүлбике Төлебаева. Тұган оіғір тарихын өрнектеген «Асыл мұра» орталығына – 10 жыл	129
Қайрат Дүйсенбі. «Асыл мұраны» ардақтаушы агалар	134
Гүлгүл Қуатқызы. Қайролла Мұқанов – құрметті профессор	138
Зейнолла Экімжанов. Устаздарга – улагат	139
Елена Мертюкова. От «Степной жизни» до «Северного Казахстана»	140

Кәкімбек Салықов. Парасатты ұстаз, ұлтжаныды қайраткер	143
Жунусов Хасым Жунусович. Интеллигентный, эрудированный руководитель	152
Кондратова Валентина Ивановна. С юбилеем, Кайролла Муканович!	155
Тілек Абдрахманов. Қайролла аға Мұқанов ұстаздардың ұстазы	157
Сейітбеков Жұмаш Сейітбекұлы. Қайролла – педагог, майталман ақылшы	161
Самрат Жақсыбай. Зиялы қауымтың зерделі өкілі	165
Олжабаев Зейнолла қажы Олжабайұлы. Ізденис жүгі ауыр	167
Мұсылман Кәрібай Иманжанұлы. Азamatтық тұлғасы Асқар таудай	171
Оңдасын Әшімов. Тағылымды ғұмыр	172
Оспанов Кемел Қараشاұлы. Асылдың сыйнығы	177
Мәлікова Сәүле Зейноллақызы. Қайролла Мұқанұлы Мұқановтың тұганына 80 жыл	179
А. А. Башмаков. Қайролла Муканович как миропонимание	181
Пшенбаев Қайрат Сәкенұлы. Қаламың серік еткен Қайролла аға сексенде де сыр бермейді	184
Ғабит Коңырбаев. Өнегелі өмір болашаққа үлгі	187
Шегирров Кайыртай Мейрамович. Чтоб не оборвалась времен связующая нить...	191
Таңат Сүгірбаев. Елдің қалаулы азаматы	194

А. Баешова. Учитель, писатель, краевед и человек с большой буквы	198
Муканова Гюльнар Кайроллиновна. «Лэйлэ». Пана Ата-Кайролла	201
Немерелері (жиендері): Олжас, Жұлдыз, Гүлназ, Жанар, Жадыгер, Надия. Аташка	205
Олжас Мұқанов. Атаммен мақтанамын!	207
Ахметжан Қуантаев. Маждан ізімен жүргендей боласың!	208
Кондубаева Мариям Рамазановна. Горжусь, что училась вместе с Вами	211
Кәрімова Гүлмира Райымбекқызы. Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	212
Елеусізов Ескендері Есмақұлы. Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	213
Жарасбай Сүлейменов. Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	215
З. Т. Нұрмұқанова. Құрметті Қайролла Мұқанұлы! ..	216
Қошан Қали. Үстаздың өмір жолы	216
Нұрсайын Шәріп. Өргө өрлемеген өнегелі өмір	217

II – бөлім

Газет Әбішев. Қайроллага арнау	224
Областной Дом пионеров. Уважаемый Кайролла Муканович!	225
«Қазақ тілі» қоғамының облыстық және қалалық ұйымдары, ақсақалдар алқасы. Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	226

№ 2 Қазақ реалды гимназия үжымы. Құрметті Қайролла агайға	227
Работники областного управления образования.	
Уважаемый Кайролла Муканович!	228
Бейсен Сейдахметов. Үш «Д»-тың авторының құттықтау	228
Қайырбек Сыздықов. Үстаздың үстазы Қайролла	
Мұқановқа	230
Қайыржамал Қуантаева. Қайроллага	231
Мигаш Смағұлұлы Шәріпов. Қайролламен сәйлестім	232
Мұтәллап Қанғожин. Құрметті Қайрекеме	234
Сәкен Оразалин. Қайроллага	235
«Солтүстік Қазақстан» газетінің үжымы.	
Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	236
Абылай хан Резиденциясы ҚМКК мұраҗай кешенинің үжымы. Құрметті Қайролла Мұқанұлы!	237
Шота Уәлиханов. Қайролла менің жаң досым	237
Қайролла Мұқановқа досы Қекімбек Салықовтан.	
Құтты болсың 80 жас	238
Қали Ожан Қалиұлы. Мұқанов Қайролла 80-де	239
Шәріпов Мигаш Смағұлұлы. Сексениң құтты болсың, бауырым Қайролла!	245
Кондратова Валентина Ивановна. Муканову	
Кайролле Мукановичу посвящается	247
Марал Зейнелғабиқызы Оспанова. Ұлагатты үстазы олкеміздің	248
Болат Сағындықов. Қайролла Мұқанұлына	249